

TAMPEREEN YLIOPISTO

Roald Dahl ja hyveellinen lapsi

Millainen on Roald Dahlin lastenkirjojen hyve-eettinen visio ja lapsihahmojen moraalipersonuus?

Kasvatustieteiden tiedekunta
Opettajankoulutuslaitos, Hämeenlinna
Kasvatustieteen pro gradu -tutkielma
TUOMAS NIEMINEN
Huhtikuu 2012

Tampereen yliopisto

Kasvatustieteiden tiedekunta

Opettajankoulutuslaitos, Hämeenlinna

TUOMAS NIEMINEN: Roald Dahl ja hyveellinen lapsi: Millainen on Roald Dahlin lastenkirjojen hyve-eettinen visio ja lapsihahmojen moraalipersoonuus?

Kasvatustieteen pro gradu -tutkielma, 153 s

Huhtikuu 2012

Tutkimuksessa tarkasteltiin englantilais-norjalaisen kirjailija Roald Dahlin lastenkirjoja hyve-etiikan näkökulmasta. Tutkimuksen fokuksessa olivat Dahlin viiden valitun teoksen Matilda (1988), George's Marvellous Medicine (1981), Danny, the Champion of the World (1975), Charlie and the Chocolate Factory (1964) ja James and the Giant Peach (1961) lapsipäähenkilöiden moraalipersoonuudet ja kertomusten hyve-eettinen visio.

Tutkimuksessa haluttiin ensinnäkin selvittää, millaisia moraalipersoonia Dahlin kertomusten lapsipäähenkilöt ovat, ja toiseksi, millaisia hyveitä heillä on ja miten hyveet vaikuttavat heidän toiminnassaan, sekä kolmanneksi, millainen on Roald Dahlin kertomusten eettinen visio. Sen ajatellaan muodostuvan eettisistä ydintapahtumista ja niihin esitetyistä ratkaisuista. Kertomuksia lähestyttiin tulkinta-alustoina ja kvalitatiivisina tutkimusaineistoina, joihin kohdistettiin teemallista analyysiä. Tarkoituksena oli etsiä ja rakentaa kertomuksista merkityksiä, jotka istuivat ennalta-asetettuun hyve-etiikan viitekehukseen ja tulkintaorientaatioon. Tutkimuksessa sovellettiin ruotsalaisen Maria Nikolajevan teoriaa henkilöihahmojen tulkinnallisista edellytyksistä.

Hyve-etiikan osalta tutkimus tukeutui Alaisdair MacIntyren hyveteoriaan ja Aristoteleen Nikomakhoksen etiikassa esittämiin näkemyksiin hyveistä. Lisäksi aineistoa verrattiin amerikkalaisen William Bennettin luokitteluun lapsen toivotuista hyveistä.

Tutkimuksen keskeinen johtopäätös on, etteivät Dahlin kertomukset parhaalla tavalla sovellu narratiivisen eettisen kasvatuksen välineiksi. Kertomukset ovat juonikeskeisiä ja niiden lapsipäähenkilöt staattisuudessaan soveltumattomia syvempään tulkintaan hyveistä. Kertomukset kuitenkin antavat lukijalle malleja, kuinka toimia moraalisesti haastavissa tilanteissa. Lisäksi kertomuksissa tulee esiin hyveitä, jotka auttavat lapsipäähenkilöä saavuttamaan sekä itsensä että sosiaalisen lähipiirin kannalta onnellisen lopputuloksen, vaikka heidän aikeensa olisivatkin lähtökohtaisesti paheellisia.

Tutkimuksen yhtenä tavoitteena oli nostaa esiin myönteisessä mielessä narratiivisen eettisen kasvatuksen tarpeellisuus ja välttämättömyys. Lastenkirjallisuudella on suuri moraalikasvatuksellinen potentiaali, jota kasvattajien tulisi entistä paremmin huomioida ja ottaa käyttöön. Tällöin tärkeää on tuntea jo käytössä olevien lastenkirjojen sisältö ja arvo moraalista keskusteltaessa. Tulevaisuuden visiota moraalista luotaessa on kasvattajien keskityttävä pohtimaan, millaisiksi persooniksi lasten halutaan kasvavan. Tämä kysymys on pitkälti myös ulotettava kysymykseksi siitä, millaista kirjallisuutta lapset nyt ja tulevaisuudessa lukevat.

Avainsanat: hyve, moraalipersoonaa, Roald Dahl, lastenkirjallisuus, moraalikasvatus, eettinen visio

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	1
2	TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHDAT JA TAUSTASELITYKSET	8
3	MORAALI	16
3.1	MORAALIPERSOONA	19
3.2	MORAALINEN MIELIKUVITUS	20
3.3	MORAALINEN KERTOMUS	23
3.4	FANTASIA MORAALIKERTOMUKSEN TYYLILAJINA.....	27
3.5	LAPSEN MORAALINEN KEHITYS PIAGET´N JA KOHLBERGIN MUKAAN	29
3.5.1	<i>Piaget´n teoria moraalista</i>	30
3.5.2	<i>Kohlbergin teoria moraalista</i>	31
4	HYVEET	33
4.1	ARVOT	37
4.2	ODOTUKSET LASTEN HYVEELLISYYDESTÄ	38
4.3	LUONNEKASVATUS JA HYVEIDEN JALOSTAMINEN	42
5	LASTENKIRJALLISUUS	46
5.1	LAPSI KIRJALLISUUDEN VASTAANOTTAJANA	49
5.2	AMBIVALENTTI LASTENKIRJALLISUUS	52
6	ROALD DAHL	55
7	TUTKIMUKSEN KÄYTÄNNÖN TAUSTAT	58
7.1	KERTOMUKSET KVALITATIIVISENA JA HERMENEUTTISENA TUTKIMUSKOHTENA	58
7.2	TUTKIJA TEKSTIN TULKITSIJANA	60
7.3	TUTKIMUKSELLISET ONGELMAT, KIPUPISTEET JA LUOTETTAVUUS.....	62
7.4	TEEMATUTKIMUS	64
7.5	TUTKIMUSKOHTENA HENKILÖHAHMOT JA HEIDÄN HYVEELLISYYTENSÄ	65
7.6	AINEISTON ANALYYSI	68
8	TUTKIMUSLÖYDÖKSET	70
8.1	KERTOMUSTEN MORAALIPERSOONUUDET.....	70
8.1.1	<i>Lapsi päähenkilönä</i>	70
8.1.2	<i>Lapsi moraalisenä toimijana Kohlbergin mallin mukaisesti</i>	82

8.2	MATILDA	86
8.2.1	<i>Matildan henkilöprofiili</i>	86
8.2.2	<i>Matilda moraalipersonana</i>	89
8.3	DANNY	91
8.3.1	<i>Dannyn henkilöprofiili</i>	91
8.3.2	<i>Danny moraalipersonana</i>	94
8.4	CHARLIE.....	97
8.4.1	<i>Charlien henkilöprofiili</i>	97
8.4.2	<i>Charlie moraalipersonana</i>	99
8.5	GEORGE JA JAMES	101
8.5.1	<i>Georgen henkilöprofiili</i>	101
8.5.2	<i>Jamesin henkilöprofiili</i>	102
8.5.3	<i>James ja George moraalipersonana</i>	104
9	LAPSIPÄÄHENKILÖIDEN HYVEELLISYYS.....	106
10	KERTOMUSTEN HYVE-EETTINEN VISIO.....	127
10.1	DANNY, THE CHAMPION OF THE WORLD.....	132
10.2	GEORGE´S MARVELLOUS MEDICINE	133
10.3	MATILDA.....	134
10.4	JAMES AND THE GIANT PEACH	135
10.5	CHARLIE AND THE CHOCOLATE FACTORY	136
11	POHDINTAA	138

LÄHTEET

1 JOHDANTO

Ihmiskunta on moraalisen rappion tilassa. Näin julistaa filosofi Alasdair Macintyre (1929 –) kirjassaan *After Virtue* (1981), eikä koe saavutusta erityisen mairittelevaksi. Nykyaikana moraalista ja moraalista valinnoista on tullut subjektiivista yksityisomaisuutta, johon kullakin on oikeus ja yksilöstä toiseen vaihtuva oikeutus. Ihmiskunta on jo liki vuosisadan elänyt kadotuksen tilassa, jossa moraalilla ei ole olemuksellista ydintä tai selkeää, yhdellä tavalla ymmärrettyä sisältöä. Moraali on notkeaa, dynaamista, vaihtoehtoista ja individualistisesti määrittyvää. Moraalista on toisin sanoen tullut aihe, josta kenenkään on turha väitellä. Kuitenkin kysymykset moraalista ja niihin annetut vastaukset määräävät suurelta osin ihmiskunnan tulevaisuuden suunnan.

Moraali on filosofialle keskeisen osa-alueen etiikan ala, jonka tulee vastata kysymykseen siitä, millaista elämää ihmisen tulisi elää ja miten tuota elämää tavoitella. Moraali on keskustelua etiikasta. Macintyre (1981) katsoo tämän moraalikeskustelun käyneen mahdottomaksi. Hänen viestinsä pysäyttää myös minut, tulevan opettajan. Moraalin näivettyminen ja sen fragmentaariseksi muuttunut luonne ovat myös kasvatuksen ongelmia. Lapsia kasvatetaan moraaliksi toimijoiksi, joilla on toivottavat valmiudet tehdä moraalisesti hyviä päätöksiä. Vaikka moraalikasvatuksesta kannetaankin huolta, ei huoli yksin auta muuttamaan vääristynyttä moraalisen olemisen tapaa. Moraali perustellaan lähteillä, jotka vaihtelevat ja sen olemuksellinen ydin on kaikkea muuta kuin yhtenäinen. Traditionaaliset arvot, opit ja eettiset rakennelmat ovat vaarassa sortua hallitsevien valtamedioiden ja elämäntapojen erilaisuuden vaikutuksesta. Moraali on länsimaisessa yhtenäiskulttuurissa ollut jo pitkään epämääräisessä käymistilassa ja muutoksessa, jonka vaikutuksesta myös ihmisen moraalinen identiteetti on harhautunut (ks. esim. Ollila 1997; Taylor 1996; vrt. Helkama 2009, 301). Jälkimodernin ajan eetoksen muutosta ja moraalisen individualismin nousua ovat kriittisesti tarkastelleet muun muassa Veli-Matti Värri (2006) kasvatuksen ja Zygmunt Bauman (1994) sosiologian näkökulmasta. Myös he pitävät moraalien kehitysnäkymiä huolestuttavina ja nykyajan moraalahaasteita vakavasti otettavina.

Moraalipersonuus nykyajan moraalitodellisuudessa on ilmiö, johon tutkimuksellani tavoittelen pääsyä. Jos MacIntyre (1981) rohkenee myötäillä, on uskottava vaatimukseen moraalisen todellisuuden muutoksesta. Muutoksen on lähdettävä yksilön tahdosta ja laajemmin koko kulttuurista. On siis etsittävä uutta maaperää, jolle laskea moraalien perustukset. Yhden vaihtoehdon tarjoavat hyveet. Hyve-etiikka on moraalifilosofian ala, joka tutkii hyveitä ja sitä, millaisia luonteenlaatuja hyveellisellä ihmisellä on. Sen pyrkimyksenä on omalta osaltaan vauhdittaa eettisen olemisen pintaan nostamien pulmien ratkaisua. MacIntyre uskoo hyve-etiikan olevan ainoa keino pelastaa moraalista se, mitä pelastettavissa on. Ihmiselle tärkeintä on löytää moraalisesti kestävä ja hyvyyteen motivoiva elämäntapa ja luonteenlaatu, jossa toteutuvat ihmisyyden korkeimmat ideaalit. Kasvatuksen näkökulmasta tavoite on yhtä lailla vastuullinen. Nykyajan koulumaailmassa on mielestäni syytä alkaa yhä määrätietoisemmin pohtia, tulisiko moraalikasvatuksen katsoa tulevaisuuden sijaan ensin menneeseen, ja luoda uusia käytänteitä luottamalla oppeihin, jotka muinoin korvattiin silkkää ajattelemattomuutta. Tässä etsinnässä kirjallisuudella on erityinen rooli. Sen tulisi näyttää suuntaa tulevaisuudelle ja ohjata ihmistä löytämään moraalipohdiskeluihinsa varmuutta pysyvän epävarmuuden sijaan.

Tutkimuksessa moraalien ja kasvatuksen suhde nähdään yhteen limittyneenä ja erottamattomana. Kaikki kasvatus pyrkii kasvattamaan lapsista ennen kaikkea moraalisesti hyviä ihmisiä. Hyve-etiikkaan palautuvana tutkimuksena puhe moraalista ei voi tapahtua kasvatukselta irrallaan. Näin hyveistä keskusteleminen on samalla keskustelua siitä, miten hyveisiin tulisi kasvattaa. Kertomukset johdattelevat moraalisten kysymysten äärelle. Moni tutkija nykypäivänä hyväksyy kirjallisuuden auttavan vaikutuksen moraalitajun ja elämäntilanteiden ohjaamisessa. Amerikkalainen kasvatustieteilijä Karin Bohlin (2005, 17) on ilmaissut kantansa seuraavasti:

How do we help young people stop and question what they find alluring, attractive or desirable? How do we help them to evaluate whether or not their apparent ideals will help them to be happier, wiser, better? How can we harness the desire they have to form their own identity and help them to choose worthy ideals upon which to build their lives? Narrative literature can help.

Kasvattajien tehtävänä on toimia moraalina esikuvina lapsille ja annettava heille malleja moraaliseen oikeamielisyyteen. "Miten ja millä keinoilla?" on kysymys, johon kasvattajien yhdessä on etsittävä ratkaisuvaihtoehtoja. Yksi konkreettinen keino on etsiä aineistoja, jotka ovat kautta historian palvelleet ihmistä tämän moraalisesti haastavissa elämäntilanteissa. Kirjallisuus auttaa ihmistä löytämään moraalisesti kestävä elämäntavan, jonka puitteissa yksilö kykenee

huolehtimaan itsestään ja muista. Hyvät kirjailijat eivät ole ainoastaan ansiokkaita tarinankertojia, vaan tekstiensä kautta he avaavat lukijoille väyliä syvään moraalidialogiin henkilökohtaisella ja kollektiivisella tasolla (Bohlin 2005, 18–19). He näyttävät, mistä etiikassa heidän mielestään on kyse.

Tässä tutkimuksessa kirjallisuuden opetuksellinen hyöty on noteerattu ja otettu tunnustettuna tosiasiana. Kirjallisuus on moraaliopetuksellisesti arvokas resurssi, joka parhaimmillaan auttaa lukijaa tutkimaan minuuttaan ja saavuttamaan korvaamatonta moraalitietoa paikoin jopa yli koetun todellisuuden. Todellisuuden rajat ovat kirjallisuudessa rikottavissa. Näin ihminen voi löytää kirjallisuuden avulla itsestään puolia, joita eletty todellisuus ei välttämättä pysty paljastamaan. (Cunningham 2001, 84.) Opettajana ja kirjallisuuden ystävänä katson tarpeelliseksi tuntea, millaisia vaikutelmia moraalisesti tavoiteltavimmasta ihmisluonteesta kirjallisuus opettaa. Lasten, joilla on paljon kokemuksia kirjallisuudesta, on osoitettu olevan myös moraalisen kasvun kannalta edullisessa asemassa (Helkama 2009, 25). Tämän edun tulisi yhtäläisesti olla kaikkien lasten ulottuvilla. Lastenkirjallisuuden määrällinen ja laadullinen monipuolistuminen on kasvatuksellisesti merkittävä asia ja lasten saattaminen yhteen kirjallisuuden kanssa tehtävä, johon kasvattajien on keskityttävä nyt ja tulevaisuudessa suurella huolellisuudella.

Lastenkirjojen teemat ovat muuttuneet ajan henkeä kuvastaviksi ja samalle kenties kadottaneet osan viattomuudestaan. Elämä on tehty lapsille läpinäkyväksi sen kaikissa muodoissaan. Lastenkirjat ovat kuitenkin säilyttäneet universaalin ja objektiivisen tavan puhutella pientä lukijaa, vaikka niiden sisältö onkin kokenut muutosta yhdessä maailman kanssa. Itse epäilen lastenkirjallisuuden kadottaneen jotakin eetoksestaan postmodernin ajan moraalijattelun murroksessa. Amerikkalaiselle kirjallisuudentutkija Seth Lererille (2008) lastenkirjallisuutta ei voi erottaa ajasta, jossa sitä luetaan ja tuotetaan. On siis täysin mahdollista, että lastenkirjallisuus kärsii samoista oireista kuin aika, jota se edustaa. Mikäli lastenkirjallisuus ei yhtenä rintamana tunnusta samaa moraalista sanomaa, on MacIntyren (1981) viesti myös tässä mielessä paljonpuhuva. Jos lastenkirjallisuus on moraalisen kasvatusajattelun suhteen kaiken salliva ja epäyhtenäinen, ei sen välittämältä moraalisen olemisen malliltakaan voi muuta odottaa.

Tutkijana olen ottanut lähtökohdakseni kirjallisuuden muutospotentiaalin ja rakentanut sen ympärille tutkimusasetelman, jonka polttopisteessä on laajalti tunnettu norjalais-brittiläinen kirjailija Roald Dahl (1916–1990). Dahlin teokset ovat suosittuja ja luettuja, mutta niiden on

uskottu pitävän sisällään myös lapsilukijoille vahingollisia aineksia. Lastenkirjailija John Townsend (1996, 240) ei ole varmasti yksin pohtiessaan, millainen mahtaa olla Dahlin todellinen vaikutusvalta lukijoihinsa. Itse uskon kyseisen vaikutuksen olevan mittavaa ja luonteeltaan eettistä. Roald Dahl on kirjailijana saavuttanut tunnettavuutta ympäri maailman ja luonut hänelle tunnistettavan tyylin, jota sekä lapsi- että aikuislukijat rakastavat. Dahlin kertomukset ovat epäilyksettä vahvasti moraalialueita koskettavia ja tulkitsevia. Moraali on Dahlin kertomuksissa läpitunkeva ja ilmeinen vivahde. Dahlin tarinankerronnallinen uhkarohkeus tekee kuitenkin moraalin tutkimisen hänen kirjoissaan kaikkea muuta kuin vaivattomaksi. Hänen kertomuksissaan moraalitieteellinen tutkiminen on monikasvoista ja sitoutunut tiiviisti kertomuksen kokonaisuuteen. Useimmiten kertomukset lisäksi viestivät moraalisanomaa, joka ei välity kaikille lukijoille samalla tavoin. Lapsia Dahl innostaa kapinaan kasvattajiaan kohtaan ja kasvattajia hän taas ruuskii peittelemättä oppimaan diplomaattista ja lapset huomioivaa kasvatustietoa. Dahlin teoksissa lapset luovat oman moraalin ja käyvät kamppailuun moraalitieteellisten auktoriteeteista. On kuitenkin virheellistä olettaa suoralta kädeltä Dahlin moraalin edustavan epäkäsytystä. Toisintulkinnalle on annettava rohkeasti tilaa. Tutkielman luonne on vahvasti moraalifilosofinen, mutta samalla myös kasvatustieteellistä painoarvoa tavoitteleva. On selvää, että Dahl on tuotantonsa kautta vaikutusvaltainen kasvattaja. Moraalikasvatuksellisenä esikuvana hänen roolinsa ja vilpittömyytensä on kuitenkin lievästi epäselvä. Tarvetta lisätiedolle on olemassa.

Tutkimusongelma on tiivistettävissä laajasti kysymykseksi **Onko Roald Dahlin kertomuksista johdettavissa diskursiivinen esitys, jolla on sekä moraalikasvatuksellista että filosofista merkitystä?** Lähestyn tutkimusongelmaani seuraavien kolmen kysymyksenä koostuvan tutkimusorientaation kautta.

1. Millaisia moraalipersoonia Dahlin kertomusten lapsipäähenkilöt ovat?
2. Millaisia hyveitä Dahlin kertomukset opettavat lapsipäähenkilöillä olevan ja miten hyveet vaikuttavat heidän toiminnassaan?
3. Millainen on Roald Dahlin kertomusten eettinen visio? Millaisia ovat kertomusten keskeiset eettiset ydintapahtumat ja niiden ratkaisut.

Tutkimuksen teoreettinen runko antaa aineiston analyysille ja johtopäätöksille välttämättömän kivijalan. Teoria kulkee analyysin taustalla ja antaa johtopäätöksille tieteelliseltä tutkimukselta vaadittua uskottavuutta. Tutkimus lähestyy tutkimusongelmia kolmelta suunnalta. Kasvatustiede,

kirjallisuustiede ja filosofia käyvät tutkimuksessa vuoropuhelua, jonka tavoitteena on tutkimusongelmien kattava ja poikkitieteellinen tarkastelu. Motivaationa on tutkia valittujen Roald Dahlin lastenkirjojen moraalista kudosta tavoittamalla sekä tekstin syvärakenne että ilmaisemalla teoreettisen tiedon orientoima tutkijan tulkinta aineistosta. Tutkimuksen käytännönarvo rakentuu suhteessa luonnekasvatukseen ja sen päämääriin muokata yksilöstä hyvä ihminen.

Tutkimuksessa tavoitteena on ensiksikin selvittää, millaista moraalialia Dahl kirjoillaan edustaa; millainen on kertomusten eettinen visio? Eettisellä visiolla tarkoitan moraalin kokonaisedustusta ja termi on lainattu amerikkalaiselta Marshall Gregorylta. Eettinen visio paljastaa kertomuksen eetoksen eli moraalisen luonteen, jolla on parhaassa tapauksessa myönteinen vaikutus ihmisen moraalityön kehittymiselle. Eettinen visio muodostuu moraalialia välittävistä viesteistä, jotka puhuttelevat lukijaa ja saavat tämän pohtimaan omaa moraalialia olemistaan ja muuttamaan sitä. Tässä muutostyössä ihminen aktivoituu käyttämään moraalialia mielikuvitustaan. Tässä tutkimuksessa moraalialia mielikuvitus on määritelty yksilön kyvyksi kohdata, tulkita ja arvioida moraalialiongelmaa ja niiden ratkaisuja sekä soveltaa saatua tietoa tulevassa toiminnassa osana henkilökohtaista moraalialitoimijuuuua. Kertomus siis esittää tietyn eettisen vision, joka ruokkii oletusarvoisesti yksilön moraalialia mielikuvitusta ja tarjoaa mallin, jota oikeassa elämässä yksilö sellaisenaan voi käyttää oman toiminnan ohjauksessa hyväkseen.

Toisekseen tutkimuksessa käsitellään sitä, millaisia henkilöahmoja Dahlin kertomusten lapsisankarit ovat. Henkilöahmojen tutkimus on luonteva osa kirjallisuudentutkimusta, joka itsestään selvästä asemastaan huolimatta ansaitsee saada vahvempaa teoriaa tuekseen. Moraalisen olemisen takana on aina yksilö, sillä ilman yksilöä ei ole moraalialia eikä yhteisöä, joka moraalialia keskustelisi. Teoksessaan *The Theory of Fiction* (1884/1972) kirjailija Henry James (1843–1916) nosti henkilöahmon ja tämän psykologisen eksistenssin kertomuksen keskipisteeksi. Kertomus on yksilön ja tämän toiminnan summa. Ruotsalainen kirjallisuuden tutkija Maria Nikolajeva edustaa henkilöahmoteorian tutkimuksen terävintä kärkeä. Hänelle kirjallisuuden henkilöahmot ovat paljon kompleksisempi tutkimuskohde kuin mitä usein annetaan olettaa. Tässä tutkimuksessa Nikolajevan kirjallisuudentutkimukselle kohdistama kritiikki on huomioitu. Nikolajevan *The Rhetoric of Character in Children's Literature* (2002) on keskeinen teoreettinen perusteos tutkittaessa, millainen moraalialipersoonaa Roald Dahlin lapsi on. Tutkijana olen tarttunut henkilöahmoteorioiden vähyden mahdollistamaan vapauteen käyttää henkilöahmoja omia tutkimusintressejäni palvelevasti. Tutkimuskohteekseni on valikoitunut Roald Dahlin suuri rakkaus, lapsi. Lapsi on

kertomuksia yhdistävä linkki, ihminen, jolle kirjailija on luonut keinotekoisen moraalisen persoonan. Tämä persoona ei ole aito, mutta sen moraalille mielikuvitukselle tuottama vaste elävässä elämässä toimivalle lapselle on. Tutkimuksessa hyödynnän käsitettä moraali persoonuudesta, jolla ilmaisen yksilön itsenäistä ja vapaata, mutta samalla sosiaalisesti jaettua toimijuutta moraalien alueella.

Kolmanneksi tutkimuksessa ei avata Roald Dahlin kirjoille tyypillistä moraalien moniongelmaisuuksia puhtaasti deskriptiivisesti, vaan kertomuksille asetetaan tulkinnalliset kehykset: hyve-eettisyys. Voiko Dahlia missään tapauksessa verrata tarinankertojaan, jolla on kirjoissaan hyve-eettinen selkäranka? Kertomuksia tutkimalla on mahdollista pohtia, ovatko Dahlin kertomukset hyve-eettisesti kiinnostavia vai onko moraalit puhtaasti pelkästään sarja irrallisia tunneilmaisuja moraalisista ja muodostavatko kertomusten henkilöt ja tapahtumat sellaista hyve-eettistä kokonaisuutta, jota voisi pitää sekä moraalikasvatuksellisesti että filosofisesti käyttökelpoisena. Voiko Dahlin toisin sanoen katsoa sisällyttäneen tarinoihinsa hyveitä, jotka kokoamalla yhteen voisi esittää hyvän ihmisen profiilin ja päämäärän hyveelliselle elämälle. Hyve-etiikka on tulkittavissa yksilöetiikaksi, jolloin hyveet istuvat luontevasti osaksi moraali persoonien tutkimista. Moraali persooniin syventymällä tarkentuu kuva siitä, millainen malli oikealle toiminnalle on esitettävissä. Lopuksi on syytä pohtia sitä, mitä tulokset voivat antaa tulevaisuuden moraalikasvatukselle ja todellisuudelle, jossa esitetyt moraalikysymykset suurella todennäköisyydellä tulevat jatkossa hankaloitumaan.

Tutkittaviksi kertomuksiksi Roald Dahlin laajasta tuotannosta olen valinnut teokset *Matilda* (1988), *George's Marvellous Medicine* (1981), *Danny, the Champion of the World* (1975), *Charlie and the Chocolate Factory* (1964) ja *James and the Giant Peach* (1961). Se, soveltuvatko kyseiset kertomukset parhaalla mahdollisella tavalla tutkimusaineistoksi, on kysymys, johon vastaaminen edellyttää kriteerien osoittamista ansiokkaalle hyvekertomukselle. Tutkija Arja Liukko (2011, 152) listaa omassa tutkimuksessaan piirteet, jotka hänen mielestään lapsille suunnatuissa hyvekertomuksissa tulisi olla. Liukko kuitenkin muistuttaa, että opetuksellisesti käyttökelpoisten hyvekertomusten löytäminen on aina haasteellista. Tutkijana uskon vakaasti Dahlin kertomusten olevan tutkimuksellisesti arvokasta varantoa, vaikka niiden moraaliset vivahteet eivät aina olisikaan ilmiselviä. On muistettava, että kaikki kertomusten sankarit ovat poikkeuksetta myös moraalisia olentoja ja lukijan merkityksenannolle avoimia kohteita, vaikka eivät konkreettisesti olisikaan olemassa. Kertomuksia ja niiden henkilöitä on kohdeltava keskenään tasa-arvoisina, vaikka

tutkimus lopulta päätyisikin esittämään arvioita laadullisten eroista kertomusten ja niiden henkilöiden välillä.

2 TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHDAT JA TAUSTASELITYKSET

1800-luvulta 2000-luvulle on kuljettu pitkä taival, jonka aikana suhtautuminen ja asenteet lastenkirjallisuuden sisältöjä ja tavoitteita kohtaan myös Suomessa ovat muuttuneet. Markku Ihonen (2002) on monien muiden kasvatusalan vaikuttajien tavoin huolestunut lastenkirjallisuuden nykytilasta. Hänen mukaansa kulttuurinen taistelu lasten- ja nuortenkirjallisuuden asemasta on yhä käynnissä. Ei ole itsestään selvää, mitä lastenkirjallisuudelta odotetaan ja miten lastenkirjallisuuden tulisi vastata asetettuihin odotuksiin, jos niistä olisi olemassa yksimielisyys. Lastenkirjallisuus on kasvatuksellisesti tärkeä asia, johon suhtaudutaan melko kaksijakoisesti. Yhtäältä lastenkirjoja väheksytään ja pidetään muuta kirjallisuutta vähempiarvoisena, toisaalta taas niihin suhtaudutaan suurella mielenkiinnolla ja tunteikkuudella. Lastenkirjoista pitäisi kuitenkin puhua enemmän, jotta niiden arvo ei olisi puhtaasti mekaanisen lukutaidon edistämisessä (MTV3 45 minuuttia 2010; Laajarinne 2009). Internet tarjoaa tälle keskustelulle oivallisen alustan. Suomessa uutta keskustelumallia edustaa lastenkirjallisuuteen perehtynyt Päivi Heikkilä-Halttusen sähköinen blogisivusto *Lastenkirjahylly*.

Kasvattajat haluavat lapsilleen parasta, ja lastenkirjoja käytetään kasvatusvälineinä, joilla lapsia halutaan ymmärrettävästi samanaikaisesti sekä suojella että valistaa. 1900-luvulla asenteet lastenkirjallisuuden ja kasvatuksen suhteesta ovat vaihdelleet, mutta vielä nykyäänkin lastenkirjallisuudesta ajatellaan kuin sen tulisi olla jonkinasteista epäkirjallisuutta, jonka sisältöjä joko hyssytellään tai kohdellaan yhdentekevinä (vrt. Liukko 2011, 34–35). Lastenkirjat ovat ihmiselle mittaamattoman arvokasta pääomaa, joka ansaitsee varjelua ja erityishuomiota. Moraalikasvatus taas on kasvatuksen tulevaisuuden suurin haaste, jonka kohtaamiseen tarvitaan muutakin kuin lastenkirjallisuuden aseman, arvon ja tehtävän huolellista tutkiskelua. Tulevaisuudessa moraalikasvatuksen perusteita on uudelleentarkastettava ja jopa rikottava uusien tieltä, sillä kasvatustodellisuudet muuntuvat maailman muutoksen rinnalla. Tämä heijastanee

varmasti vaikutustaan myös lastenkirjoihin, joiden rooli on ja tulee jatkossa pysymään suurena (ks. Gibbs & Earley 1994; Guroian 1998).

Sosiaalipsykologian professori Klaus Helkama (2009, 26, 28) pitää kulttuurin moraalisia lähteitä, kuten kirjoja, ensiarvoisen tärkeinä moraalisen opetuksen välineinä. Hänen mukaansa moraalinen minuus rakentuu sellaisten kertomusten varaan, joihin yksilö on eläytynyt. Tutkijana ja kasvatusalan tulevana työläisenä minua kiinnostavat lastenkirjallisuuden salatut ja vielä hyödyntämättömät mahdollisuudet. Jos oletuksellisesti pidetään kiinni siitä, että lastenkirjallisuus tukee kasvatuksen yleisiä päämääriä, on kasvattajien tunnistettava, millä tavoin kirjoja voisi tulevaisuudessa entistä paremmin käyttää apuna kasvatustavoitteellisen unelman, moraalisesti hyvän yksilön ja yhteisön, tavoittelussa. Filosofin Markus Lammenrannan (1990, 152) mukaan taideteoksia voidaan ja niitä tulee käyttää hyväksi moraalisissa pyrinöissä. Tehdäkseen maailmasta paremman paikan elää kirjailija saattaa kirjoittaa teoksen, jonka lukija saattaa lukea tullakseen moraalisesti paremmaksi ihmiseksi. Teosta voidaan tällöin arvioida sen perusteella, miten hyvin se täyttää nämä tarkoituksensa. Ei siis ole yhdentekevää, mitä milloinkin luetaan ja missä tarkoituksessa.

Myös Suomessa moraalisten sitoumusten ja niiden perustelujen jakaminen lapselle tapahtuu osana yleistä kasvatusta. Kaikki kasvatusta tulee mielestäni nähdä välineenä yksilön rakentaa omaa maailmankatsomustaan ja persoonaa tavoitteena aikaansaada muutosta laajemmin yhteiskunnassa. Tällöin lähestytään myös personalistista sosiaalipedagogiikka, jota Suomessa on tutkinut dosentti Leena Kurki. Kurki on tutkimuksissaan korostanut aitoa yhteisöllisyyttä, joka taistelee humanismin hengessä individualismia vastaan keskittymällä pohtimaan persoonakeskeisesti sitä, mikä on hyvää yksityisen ihmisen ja laajemman kollektiivin kannalta (ks. Kurki 2002). Personalismi on filosofisena suuntauksena hajanainen, mutta yhteenkatsova siinä mielessä, että se siirtää katseen asioista ja esineistä ihmiseen itseensä. Tärkeää personalismissa on analysoida persoonallisen olemassaolon merkitystä ja tunnustaa inhimillisen olemassaolon luonne. Kyseessä on ennen kaikkea filosofia, joka liikkuu eettisessä ja moraalisisessa maailmassa (Kurki 2002, 66).

Moraalifilosofia on tutkimusintressinä käsillä olevalle työlle keskeinen. Ilman moraalialueita elämä on mieleetöntä ja sosiaalisesti mahdotonta toteuttaa. Etiikan tutkija Anthony Cunningham (2001, 13) uskoo moraalissa olevan kyse siitä, mitä ihminen omalta elämältään etsii: ”*We struggle to find, forge, and sustain a character and existence that have real meaning and value*”. Filosofia on avain

ihmiselle tutkia moraalin suljettua sisältöä. Filosofialla haluan ymmärtää tämän tutkimuksen sisällä sitä tarkkaa ja hienovaraista reflektiota, jonka avulla elämälle keskeiset moraaliosaset voidaan tuoda ilmi. Kirjallisuus ja filosofia ovat liitossa. Siinä missä filosofia usein takertuu intellektuaaliseen turhamaisuuteen, kirjallisuus voi kiertää nämä karikot:

”Philosophy demands great concentration and attention to often tedious details of argument and analysis. Stories on the other hand draw us into lives in a far less tedious way and perhaps this account for the great appeal of stories.” (Cunningham 2001, 85.)

Nykymaailmaa leimaavat pragmatismien, subjektivismien ja relativismien ideaalit. Moraali on kaikinensa kadottanut sille kuuluvan tehtävänsä: opettaa, millaista on olla hyväihminen ajassa, joka identifioituu aina erityisenä ja omalakisena. Moraalin kriisi ei ole niinkään järjestelmällinen vaan olemuksellinen: *”Morality should exercise a hold on us, and if it doesn’t, we must tell a compelling story to locate the mistake in us rather than in the conception of morality”* (Cunningham 2001, 13). Ihmisen on löydettävä ja osoitettava elämälleen päämäärä, joka on samanaikaisesti sekä kompassi että liikkeelle paneva syy. MacIntyre(1981, 30–32) viestittää, että postmodernin ajan moraalin ”kaikki käy”-periaatteellisuus on tullut tiensä päähän. Arvoista ei milloinkaan voida päästä yhteisymmärrykseen, vaan konsensus voidaan yksilöiden toimesta aina kumota relativismiin vedoten. Siksi puhe hyveistä on MacIntyren mukaan muodostumassa erittäin merkittäväksi osaksi moraalikasvatusta, ellei se sitä jo ole. Moraalilla on tulevaisuus hyveissä. Uskontotieteen professori Vigen Guroian (1998, 38) taas uskoo, kuinka kertomukset paljastavat kiertelemättä, miten hyveellisyys on ihmisen perusolemuksesta ja maailmasta nouseva moraalin korkein periaate. Ne kiertävät dogmaattisen ja traditionaalisen moraalijärjestyksen karikot tarjoamalla suoran yhteyden moraalijärjestyksen juurille.

Tässä tutkimuksessa lainaan filosofi Martha Nussbaumin teoksessaan *Love’s Knowledge* (1990) esittämiä ajatuksia. Nussbaumille (1990, 5–6, 142–143) kirjallisuus on sen tyylistä riippumatta moraalisen elämän ihanteellinen tulkki, jolla on erityinen tapa kertoa ihmisille tärkeistä teemoista. Nussbaum hehkuttaa kaunokirjallisuuden valtaa ja korvaamattomuutta. Ihmisen matka on huikea mysteerien ja riskien sävyttämä seikkailu, jota vain kaunokirjallisuus voi aidosti imitoida sekä älyn että tunteen kautta. Filosofia ja kirjallisuus tavoittelevat samoja asioita, mutta harvoin yhteistyössä. Nussbaumille kirjallisuuden laajamittainen tutkimus edeltää moraalijärjestyksen läpinäkyvyyttä. Kirjallisuutta tulisikin käyttää filosofisen metodin tukena, sillä se opastaa kiertelemättä ihmistä oman olemassaolonsa keskeisten kysymysten kanssa. Kaikki kirjat eivät ole moraalisesti yhtä

puhuttelevia, mutta teokselle riittää aktivoida lukija etsimään merkityksiä. Teoksen on oltava tunteiden tasolla vetoava ja reflektioon osallistava, mitä filosofian kirjalliset aikaansaannokset liki poikkeuksetta eivät ole. Kaunokirjallisuuden kertomukset ovat avoimia ja tulkinnallisesti avoimia ympäristöjä, jotka kannustavat lukijaa rikastamaan kokemusmaailmaansa yli kaiken eletyn ja tulevan. (Ibid. 27–29, 46–47.) Nussbaum (1990, 48) toteaa kirjallisuuden olevan elämän laajennus sekä horisontaalisessa että vertikaalisessa suhteessa. Lukija ei kirjallisuudessa kohtaa ainoastaan todellisia henkilöitä, tapahtumia ja ongelmia, vaan saa kokemuksia, jotka ovat monin verroin tarkempia, syvempiä ja täsmällisempiä kuin elämän aidot vastineet.

Moraalipersona on termi, joka yhdistää itseensä sanat persona ja moraalit. Persona on se osa ihmisen minuutta, joka näyttäytyy ulkomaailmalle. Filosofi Maija-Riitta Ollilan (2005, 18) mukaan persona ei ole moraalinen toimija, koska persoonassa on kyse vain osittaisen minuuden paljastamisesta. Tässä tutkimuksessa teen persoonasta moraalisen ”persoonuuden” välttääkseni käsitteellistä epäselvyyttä. Persona ja moraalit ovat erottamattomasti yhtä. Yksilön sisäinen ja hänen edustamansa moraalipersonuus taas välittyy toiminnasta, jota tarkkailemalla ja arvioimalla on mahdollista yrittää ymmärtää yksilön syvän yksityistä moraalitajattelua. Tutkijana on mielenkiintoista pohtia, millaisen luonneihanteen kirjailija, kuten Roald Dahl, on lapsihahmoilleen antanut ja miten tämä heidän toiminnassaan näkyy ulospäin. Hahmon moraalipersona, toiminta ja toimintaa kontrolloiva, palkitseva ja rankaiseva yhteisö kietoutuvat yhteen muodostaen eettisen vision moraalitesta olemisesta. Persona on terminä kenties juuri siltä osin käyttökelpoisen, sillä kertomuksen hahmot ovat lukijalle esillä vain osittain.

Eettinen visio (*ethical vision*) on moraalipersona-käsitteen ohella tutkimuksen toinen keskeinen peruskäsite. Amerikkalainen kasvatustieteilijä Marshall Gregory (2009, 37) määrittelee eettisen vision seuraavasti: “*A story’s ethical vision is a particular configuration of rights and wrongs that any story puts in motion within a represented human context*”. Eettinen visio on kertomuksen moraalit kokonaisedustus, joka rakentuu kertomuksen yleisen kontekstin ja inhimillisen moraalit toiminnan varaan. Eettisen vision tavoitteena on saada lukija kasvamaan moraalitesti paremmaksi antamalla moraalitelle sisällön. Eläytymällä kirjallisuuden tuottamiin malleihin hyvästä toiminnasta ja käyttämällä moraalitesti mielikuvitusta moraalitiedon soveltamisessa yksilö luo yhteyden kirjallisuuden ja inhimillisen elämän välille. Gregory (2009, 147) muistuttaa, että moraalitesti persoonuuden kasvussa ei ole kyse kuitenkaan mekaanisesta mallista oppimisesta, vaan itsensä haastamisesta ja oman moraalitesti kasvupotentiaalin maksimoimisesta. Gregoryn ajatus on

liitettävissä yhteen moraalisen mielikuvituksen rikastamisesta. Eettinen ymmärrys ei synny jäljittelystä, vaan eettisten mallien moraalitajua rakentavasta vaikutuksesta. Näin esimerkiksi Matildan moraalinen inspiroitavuus perustuu sen vaikuttavuuteen lukijan muovata omaa elämäänsä moraalisesti paremmaksi.

Kertomuksissa pääosaa kantavat henkilöihahmot. Moraalia on siis luontevaa tutkia henkilöistä ja heidän valinnoistaan käsin. Rebecca Lukensin (2003, 75–79) mukaan henkilöihahmot muodostavat kertomuksen ytimen. Henkilöihahmojen tärkeys riippuu ennen kaikkea siitä, miten laajasti heidän osallisuuttaan ja luonnettaan on kerronnan keinoin syvennetty. Kirjailijan tehtäväksi jää paljastaa suoran ja epäsuoran kerronnan, itsereflektion ja puheen sekä toiminnan välityksellä, millaisia henkilöihahmot ovat persoonina. Elämä on yksilökeskeistä, koska moraalitilanteissa yksilö tuo esiin omaa moraalista vakaumustaan ja tahtoaan teoilla, joiden seurauksia tärkeämpiä voivat olla tekojen syyt, intentiot ja päämäärät (Cunningham 2001, 83). Samalla yksilö tulee ilmaiseeksi jotakin korvaamatonta siitä, millainen on ihmisenä ja persoonana.

Nikolajeva (2002, 9–10, 19) kritisoi ajatusta siitä, että henkilöihahmo voisi milloinkaan olla todellinen. Henkilöihahmo on kirjailijan luomus, jolla ei ole olemassaoloa irrallaan kertomuksen todellisuudesta. Lukijan houkutus tulkita kirjallisuuden hahmot todellisuuden hahmoja vastaaviksi on suuri, mutta näin tehtäessä ylitetään usein tekstin antama välitön ja ainoa informaatio. Tiedämme henkilöstä vain sen, mitä tekstissä sanotaan. Ongelma ja haaste tässä on kuitenkin lukijan tulkinta kirjailijan antamille sanoille, sillä tulkinnat voivat olla erilaisia. Moraalisen mielikuvituksen kannalta hahmon olemassaoloa koskettava dilemma on kuitenkin toissijainen, sillä lukijan päähän syntyvä mielikuva henkilöihahmosta on todellinen niiden vaikutusten ohella, jotka tämä henkilöihahmo kuvitteellisena olentona mahdollisesti saa aikaan. Tällöin riittää, että lukija samaistuu riittävässä määrin henkilöihahmoon ja ottaa moraalista toiminnasta mallia. Vaikka esimerkiksi Matilda ei ole reaalisesti olemassa, lukija voi pitää hänen moraalista toimintaansa uskottavana ja tavoittelemisen arvoisena. Lapselle voisi kuvitella olevan ensisijaista samaistua erityisesti henkilöihahmoihin, jotka ovat kuten hän itse.

Tutkijana kieltäydyn ontologisesta kannasta, jonka mukaan henkilöihahmo on joko puhtaan tekstuaalinen (*semioottinen intressi*) tai yksilö, joka mielletään henkilöihahmona todellisen kaltaiseksi (*mimeettinen intressi*). Kantani asettuu kahden mainitun kannan välimaastoon.

Henkilöhahmo ruumiillistuu lukijan ajatuksissa oikeaksi ihmiseksi, jolloin kyseessä on vakavammin otettava eksistenssi kuin kimppu merkkejä ja niiden kantamia merkityksiä. Mimeettisyys ja semioottisuus toisensa poissulkevinä ontologisina kannanottoina vaikuttavat tapaan, jolla henkilöhahmoon suhtaudutaan. Lukijan kyvyt tulkita tekstiä ja ymmärtää lukemaansa vaikuttavat henkilöhahmon kokemisen tapaan. (Nikolajeva 2002, x, 19.) Tällöin kysymys kertomusten vaikuttavuudesta palaa keskusteluun siitä, millaiset ovat lukijan kyvyt ja edellytykset vastaanottaa merkityksiä lukemastaan (ks. kappale 5.1).

Dahlin teokset ovat olleet vuosikymmenestä toiseen suosittuja, mutta vanhemmat ovat kantaneet huolta sekä Dahlin todellisista kirjallisista ansioista että väitetystä moraalittomuudesta (Hollindale 2008, 271). Roald Dahlia ei arkikäsitelyssä samaisteta Dostojevskiin eikä hänen teoksiaan sellaisinaan pidetä moraalin aapiskukkoina, mutta asema maailman yhtenä luetuimmista lastenkirjailijoista antaa tarvittavaa auktoriteettia ottaa kantaa keskusteluun moraalista ja moraalikasvatuksesta. On riskialtista yrittää rakentaa Dahlin tuotannon varaan jotakin teoreettisesti kestävää pelkän tutkimusmotivaation turvin. Siinä missä Aristoteles ja muut hyve-eetikot lähtivät rakentamaan elämän teoriaa yleisestä yksittäiseen, kokonaisuudesta osiinsa, tämä tutkimus luottaa induktiivisuuteen ja episodimaisuuteen. Yksittäisistä ilmaisuista ja teoista on luotavissa todistusvoimainen yleistys. Dahlin tapauksessa tuotanto mukailee jo valmiiksi tiettyä stereotypiaa, jota hän itse pikemminkin vahvistaa kuin särkee. Persoonallinen ja johdonmukaisesti ylläpidetty tyyli on piirre, josta Dahlin tunnistaa (Cullingford 1995, 154). Dahlin kertomukset eivät muodosta jatkumoa, vaan ovat sangen itsenäisiä ja toisistaan irrallisia töitä. Ongelmaksi tämän tutkimuksen kohdalla voi osoittautua myös kertomusten sisällöllinen kapeus ja valittujen tutkimusintressien soveltumattomuus aineistoon. Tässä tutkimuksessa kertomus ja sen päähenkilöt nousevat kirjailijaa ja hänen intentioitaan vahvempaan asemaan. Tutkimus ei etsi motiiveja tai oikeutusta Dahlin kirjoittajana tekemille valinnoille, vaan perehtyy ainoastaan siihen todellisuuteen, jonka hän on kirjailijana luonut ja luovuttanut lukijan käyttöön. Tutkijana aion käyttää lukijalle suotua tulkinnallista valtaa ja virittää mielikuvitukseni osaksi rationaalisesti varautunutta tutkimuksen tulkinta-, argumentaatio- ja analyysiprosessia.

Cullingford (1995, 156) ei usko Dahlin olleen yltiöpäisen syventynyt kertomustensa tuottamiin merkityksiin. Itse kuitenkin uskon esimerkiksi moraalisen agendan olleen hänelle tarkkaan harkittu valinta. Dahl kääntää useissa kertomuksissaan, kuten *George's Marvellous Medicine* (1981), *Matilda* (1988) ja *James and the Giant Peach* (1961) aseman aikuisen ja lapsen kasvatussuhteesta

ylösalaisin. Samanaikaisesti hän tulee kyseenalaistaneeksi yhteisön tarjoaman moraalisen mallin hyväatekevyyden. Päätöksellään Dahl ottaa selkeän kannan moraaliin. Hänelle aikuiset ovat moraalisesti edesvastuuttomia, mistä seuraa lasten luontaisten moraaliauktoriteettien puute. Jokainen lapsihahmo on yllä mainituissa Dahlin kertomuksissa moraalikasvatuksen kannalta kiusallisessa tilanteessa, sillä moraalinen oikeamielisyys ei toteudu heille läheisten ihmisten kohdalla. Joko läheiset ihmiset ovat täysin pahoja tai ainoastaan tekevät pahaa hyvissä aikeissa, kuten tapahtuu kertomuksessa *Danny the Champion of the World* (1975). Moraalittomuus on moraalista oikeamielisyttä tavanomaisempaa. Mikään ei kuitenkaan ole Dahlin teoksissa yksiselitteistä. Jokaisella kirjailijalla on olemassa moraalinen selkäranka, joka tukee teosta. Mikään kertomus ei voi olla moraalisesti *ex nihilo*, tyhjästä vedetty (Nussbaum 1990, 161). Lopulta moraalit kuitenkin on luovuuden tuote, joka on rakennettu valmiin filosofisen tukiverkon varaan. Dahlille tämä filosofinen perusvire on verhottu tai ainakaan se ei ole kirjoitettu **lihavoiduin** kirjaimin.

Tutkimuksellisesti Roald Dahlin kertomukset ovat olleet laajan mielenkiinnon kohteena. Suomessa Dahlia on tutkittu varsin vähän ja vaihtelevasti. Pro gradu -tutkielmat ovat 2000-luvulla keskittyneet kertomusten sisällön teemojen lingvistiikan ja kääntämisen sekä luetun vastaanoton eli reseptioestetiikan tarkasteluun (ks. esim. Liukkonen 2010; Odell 2008; Perttunen 2010; Salminen 2008). Ulkomailla mielenkiinto on ollut luonnollisesti mittavampaa ja tutkimuksia on julkaistu kertomusten eri aihepiireistä määrällisesti runsaasti. Eettiset ongelmat ovat kiehtoneet Dahlin tuotannossa monia, mutta varsinaista hyve-etiikkaan perehtynyttä työtä ei ole saatavilla. Syitä voi olla monia. Lastenkirjallisuus voidaan kokea kirjallisuudentutkimuksen perifeerisenä alueena, johon ei uskalleta ennakkoluulottomasti syventyä. Lisäksi ongelmia voivat aiheuttaa lastenkirjallisuuden kertomusten konkreettinen lyhyys ja juonellinen suoraviivaisuus, joiden voi otaksua lannistavan haasteellisten tutkimusasetelmien laatimista. Suomalaisia tutkijoita Roald Dahl ei kirjailijana puhuttele jo varmasti yksin siitä syystä, että hänen tuotantonsa ei ole saavuttanut samanlaista kanonisoitua asemaa kuin esimerkiksi Dahlin toisessa kotimaassa Englannissa. Arja Liutan narratiivisen eettisen kasvatuksen perusteita tarkasteleva tutkimus *"Ope, lue se uusiksi"* (2011) on läheistä sukua tälle tutkimukselle ja toimii sellaisenaan erinomaisena laajennuksena tutkimusilmiöstä kiinnostuneille.

Tutkimuksen ensimmäisessä osuudessa lähdän liikkeelle moraalien määrittelystä ja niiden moraalien kannalta keskeisten tutkimusilmiöiden ja -käsitteiden avaamisesta. Moraalia seuraavassa kappaleessa selvitän, mitä hyveet ovat ja mikä on hyveisiin sitoutuvan luonnekasvatuksen tavoite ja

pääajatus. Kappaleessa viisi keskityn selvittämään lastenkirjallisuuden olemuksen ja vastaanoton yleisiä ja erityisiä piirteitä. Ennen tutkimuksen laajempaa metodologista selvitystä on vielä välttämätöntä esitellä tutkimusaineiston luoja Roald Dahl. Tutkimuksen jälkimmäinen osuus muodostuu tutkimuslöydösten ja kertomusten lapsipäähenkilöiden esittelystä, kertomusten hyveeettisen vision tarkastelusta sekä pohdintaosasta, jossa paneudun tutkimuksen antamien tulosten käytännönhyötyjen tarkasteluun ja esittelen ajatuksiani yleisen moraalikasvatusilmapiirin tervehdyttämiseksi tutkimuksen löydöksiin viitaten.

3 MORAALI

Tämä tutkimus on vahvasti moraalifilosofiaan kallellaan. Moraalifilosofia ei itsessään ota kantaa, millaista moraalin tulisi olla, vaan keskittyy tutkimaan, luomaan ja selittämään etiikkaa (Häyry 2001, 11). Jotta aineiston teoreettinen tarkastelu etiikan näkökulmasta olisi mahdollista, on selvitettävä, mistä etiikassa ja moraalissa on kyse.

Etiikassa ja moraalissa on kyse periaatteista, tottumuksista ja rajoituksista, jotka säätelevät ihmisten elämää. Moraali mielletään usein yksiulotteisesti mittariksi, joka erottelee toisistaan hyvän ja pahan, oikean ja väärän. Tosiasiassa moraali on erittäin monisyinen todellisuuden ilmiö, jonka tarkastelu ei milloinkaan ole yksioikoista. Moraali ja etiikka tulevat sanoista *mores* (kreik.) ja *ethos* (lat.). Käsitteinä moraali ja etiikka ovat usein arkikäytössä toistensa synonyymeja, vaikka niiden välillä on myös merkityksellinen eroavaisuus. Moraalilla viitataan useimmiten ihmisten ja kulttuurien tapoihin, ohjeisiin ja käytänteisiin. Etiikka taas kattaa yläkäsitteenä koko moraalin alan, johon kuuluu lisäksi kuten todettua moraalialueita systemaattisesti ja analyttisesti tarkasteleva moraalifilosofia. Etiikka voidaan jakaa analyttiseen ja normatiiviseen etiikkaan sen mukaan, keskitytäänkö tutkimaan moraalikäsitteitä ja moraaliväittämien luonnetta vai onko tarkoituksena muotoilla päteviä sääntöjä tai moraaliperiaatteita, joita argumenttien avulla puolustaa. (Häyry 2001, 17; Pojman 2001, 2; Pietarinen & Poutanen 1998, 12–14.) Hyve-etiikka on yleensä tavallista asemoida osaksi normatiivista etiikkaa, sillä se asettaa yksilölle ehtoja, kuinka moraalisiin kysymyksiin tulee asennoitua.

Moraalinen argumentointi on keskustelua moraalista. Siinä yhdistyvät kaksi premissiä: uskomus maailmasta ja yksittäinen moraaliperiaate. Tästä tietoisina on helpompi ymmärtää, miksi ihmiset aikojen kuluessa ovat toistuvasti muuttaneet moraalikäytöstään ja totelleet mitä vaihtelevimpia moraalialueita. (Barcalow 2003, 8–9.) Valistusajan jälkeinen keskustelu moraalista on keskittynyt ennen kaikkea tekojen aikomusten ja seurausten analysointiin, jolloin moraalisten arvostelmien oikeellisuuden on ratkaissut valittu filosofinen vakaumus, esimerkkinä utilitarismi, emotivismi tai kantilaisuus (ks. MacIntyre 1981, 26–30). Uudistukseen ja kehittyäkseen moraalien

on reagoitava kritiikkiin, joka konkretisoituu keskusteluina, rationaalisena argumentointina ja esimerkkien antamisena (Häyry & Häyry 1997, 23). Aktiivinen kiinnostus moraalisia ongelmia kohtaan varmistaa moraalikeskustelun elinvoimaisuuden ja jatkuvuuden, muttei anna takeita siitä, että moraalista voitaisiin milloinkaan saavuttaa yksimielisyyttä. Tavoite parhaasta mahdollisesta moraalista on kaikkienensa utopistinen, sillä moraalit on sopimuksenvarainen ja siten altis vaihtelulle. Ilman moraalit ihmisen elämä olisi kuitenkin kaoottista ja mielivaltaista, normittamatonta ja epävarmaa.

Filosofian professori Heta Häyry (1997, 200) luonnehtii moraalit sisältävän ne yksilön ja yhteisön arvot ja normit, joiden tavoittelu ja noudattaminen vallitsevat ihanteina yksilön tai yhteisön toiminnassa. Moraalit antaa ihmiselle välineitä rauhanomaiseen ja toiset huomioon ottavaan sosiaaliseen toimintaan ja vuorovaikutukseen. Moraalit on osa ihmisen kokonaispersoonallisuutta ja subjektia. Se on aina lähtöisin yksilöstä itsestään, vaikka moraalitnormit ovatkin usein sosiaalisesti määräytyneitä. Moraalinen kypsyys ei synny tyhjiössä, vaan on asteittain tapahtuva prosessi, jonka yksilö käy läpi muokatessaan arvopohjaansa ja suhdettaan yhteiskuntaan ja muihin ihmisiin. Moraalikehitys on siis eräänlaista roolinomaksumiskykyä ja empatiassa laajentumista. Moraalit voi myös vaihdella sosiaalisesta tilanteesta toiseen ja olla toista kuin moraalitisen kehitystason odotusarvoinen käyttäytyminen. Ihminen, jolle moraalit on ulkoisesti saneltu tosi, toimii primitiivisesti vailla kognitiivista harkintaa ja tietoa. (Aho & Laine 2002, 107–108.) Moraalit tulisikin olla omaksuttu ja sisäistetty osaksi yksilön persoonaa omaehtoisesti.

Kirjallisuudessa moraalit arvioita voivat tehdä kaikki inhimillisen moraalit arviointitaitojen jakavat olennot mukaan lukien eläimet, vaikkeivät ne normaalisti tähän kykenisi. Perinteisesti ihmistä pidetään moraalitisen subjektina eli moraalitisesti vastuunalaisena toimijana. Kyky moraalit ajatteluun on yksi merkittävimmistä ihmistä ja muita luonnon olentoja erottelevista ominaisuuksista. Syyksi selitetään usein ihmisen järki, *ratio* moraalit alkuperänä ja käyttölähteenä. Ihmisellä on toisin sanoen lajityypillisenä erityispiirteenä moraalit kompetenssia eli pätevyyttä tehdä moraalit arvioiteja, joka perustuu järjen potentiaaliseen käyttöön. Tunteiden osuutta ei moraalitisen käyttäytymisen säätelyssä sovi kuitenkaan ohittaa. Järki ratifioi yleisen moraalit lain, muttei yksin voi selittää sitä, miksi ihminen siihen sitoutuu. (Häyry & Häyry 1997, 180–181.)

Filosofi Lous Pojmanin (2002, 17) malli esittää moraalilla olevan viisi tavoitetta. Moraalin tulisi:

1. pitää yhteiskuntaa koossa
2. vähentää ihmiskärsimyksen määrää
3. parantaa inhimillisen kasvun edellytyksiä
4. ratkaista ristiriitoja oikeudenmukaisella tavalla
5. luoda perusteet kiitosten ja nuhteiden, palkkioiden ja rangaistusten jaolle sekä ohjata omatuntoa.

Ilman moraalialia ihminen ei toisin sanoen voi edistää yksilöllistä eikä yhteisöllistä hyvää, rakentaa oikeudenmukaista ja kestäväää yhteiskuntaa ja ylläpitää sen yhteiskuntarauhaa tai luoda sosiaalisesti tasa-arvoisia suhteita. Ihmisen täysi kehityspotentiaali ei liioin tule täytetyksi maailmassa, joka on moraaliton, moraalisesti yhdentekevä tai moraaliltaan vääristynyt.

Nykypäivän moraalikasvatuksen tavoitteet sukeutuvat tiiviisti vallitseviin sosialisaatioihanteisiin. Yksilön moraalialia on kuvajainen niistä asenteista, arvoista ja käyttäytymisestä, jotka yksilöää vahvimmin ympäröivät ja joihin häntä halutaan kasvattaa. (Aho & Laine 2002, 105.) Nykyajalle tyypillisinä ilmiöinä voidaan pitää joko moraalialin pirstaloitumista ja arvojen moninaistumista tai arvotyhjiötä (Helkama 2006, 47). Oli kyseessä sitten tilanteista kumpi tahansa, on arvoinvalidisoitumisen takana ratkaisematon ongelma, joka leimaa kokonaisvaltaisesti etiikkaa ja sen tutkimusta. Ihmisellä ei ole osoittaa kiistatonta mittaria, joka kertoisi, miten moraalialisissa ongelmissa tulisi menetellä ja millaisia asioita elämässä tavoitella. Moraalialia voi aina ja ikuisesti säilyä dilemmaattisena ja kiistanalaisena kaikilla teorian ja käytännön tasoilla (Häyry 2001, 17, 181).

Filosofi Maija-Riitta Ollila (1997, 23) pitää moraalialisen hyvyyden suurimpana ongelmana sen epäkiinnostavuutta; pahuus kiehtoo hyvyyttä enemmän. Hyveellisyys unohtuu, sillä se ei kytkeydy nykyajan tavoiteihanteisiin. Moraalialista olisikin tehtävä tärkeä inspiraation lähde sen sijaan, että se koettaisiin elämistä kuristavina sääntö- ja rajoitusmekanismeina. Moraalialin ei saisi olla yksinomaan oppia kauniista käytöksestä, vaan jotakin perustavampaa (Ollila 1997, 30–31). Ihmisestä on kasvettava moraalialipersoona, jolle moraalialia on sisäisesti koettua ja opittua. Pelkkä moraalialinen neuvonta ei johda moraalialin ja hyveellisyiden aitoon sisäistämiseen, vaan jättää moraalialin ulkokullatukseksi. Moraalialia tarvitsee sekä tunteen että kognition hyväksynnän. Oikea tunne on absoluuttisen välttämätön ehto elää hyvää elämää, olla hyvä yksilö ja tehdä moraalialisesti hyviä

päätöksiä (Cunningham 2001, 86). Yksilöllä on oltava vapaus valita hyvän ja pahan väliltä, jotta moraalista ylipäättään voidaan puhua. Vapaus ei kuitenkaan yksin johda hyvään tai ole sen suora seuraus vaan pikemminkin ulkoinen ennakkoehto (Guroian 1998, 18–20).

Gregoryn (2009, 23–24, 29) mukaan ihmisen moraaliset valinnat, kirjallisuudessa ja yleensä, muokkaavat sosiaalisia rakenteita, vahvistavat käsitystä prosessinomaisesti kehittyvästä identiteetistä ja tuottavat malleja muiden omaksuttavaksi. Ihminen on moraalipersoonana, joka valinnoillaan produsoi eettisen olemuksensa. Gregory tähdentää, ettei valintojen tarvitse olla suuria vaan pikemminkin arkipäiväisen pieniä. Kertomuksissa yksilöt tekevät moraalisia valintoja, joihin lukijat tunnetasolla tarttuvat; tunteako sympatiaa sankareita kohtaan, vihatako vihollisia, rakastaako oikeudenmukaisuuden toteutumista vai nauttiako vääryydestä? Valintoja tehdessään lukija tukeutuu moraalipersoonana moraaliseen mielikuvitukseensa.

3.1 *Moraalipersoonana*

Persoonasta puhuttaessa on tehtävä itselleen selväksi, mitä sen käsitteellisesti uskoo ja haluaa tarkoittavan. Filosofian tohtori Jussi Kotkavirran (2007, 6) mukaan persoonan käsite on tärkeä pyrittäessä tuomaan esiin, mikä on elämässä erityistä, ainutlaatuista, itseisarvoista ja luovuttamatonta. Persoonan käsite samaistetaan usein etenkin arkisissa yhteyksissä käsitteisiin persoonallisuus, identiteetti, luonne, subjekti, ja henkilö, ja sitä käytetään hyvin vaihtelevin merkityksin. Persoonana, persoonallisuus ja identiteetti kuuluvat tiiviisti yhteen ja paljastavat sen, millainen yksilö on sekä itselleen että muille. Kullakin persoonalla on persoonallisuus, jonka osaksi identiteetti katsotaan kuuluvaksi. Persoonan käsitteeseen sisältyy määritelmällisesti monia edellistä kriittisempiä näkemyseroja, jotka perustuvat kysymyksiin siitä, mihin persoonuus sidotaan, millaisia oikeuksia persoonalla on ja keiden katsotaan olevan persoonia. Persoonana ajatellaan usein lajityypillisesti ihmiseksi, mutta näin ei välttämättä tarvitse olla. (Kotkavirta 2007, 10–14.)

Persona merkitsee kreikan kielessä naamiota. Naamion tärkein tehtävä on kertoa, millaisia ominaisuuksia sen kantajaan voidaan liittää. *Persoonuudessa* taas on kyse ihmisyydestä. Sitä tarvitaan yksilön puhuessa itsestään, lähimmäisistään ja maailmasta. Personuuteen kuuluvat olennaisesti itsetietoisuus, itsekontrolli ja kyky vastuulliseen toimintaan. (Ollila 2005, 17–19.)

Tässä tutkimuksessa persoona lähentyy subjektin käsitettä monessa suhteessa. Olennaista on, millä tavalla henkilö tuo ilmi moraalisia kantojaan ja miten hän asemoi itsensä suhteessa moraalisiin ristiriitoihin. Lähtökohtaisesti persoonan ei tarvitse olla moraalinen toimija, jonka vuoksi on tarpeellista käyttää termiä *moraalipersona*, jotta hahmo on käsitettävissä ennen kaikkea moraalisesti kiinnostavaksi. Moraalisubjekti on termi, joka on moraalikeskustelun perustana. Moraalipersona pitää käsitteenä sisällään kyvyn moraaliseen päättelyyn, toiminnanohjaukseen ja vastuullisuuteen ja on yksilön psykologisia puolia korostavampi luonnehdinta.

Persoonan moniulotteisuus on historian saatossa osoittautunut ongelmalliseksi ja haasteelliseksi lukuisille filosofeille ja aiheesta on tehty yksinkertaisten esitysten ohella erittäin monimutkaisia tutkielmia. Persoona on keskeinen modernin aikakauden moraalinen ja oikeudellinen käsite, johon myös ihmisoikeudet katsotaan kuuluvaksi. Persoonalla on moraalinen asema ja lainsäädännöllisiä oikeuksia ja vastuita. Tämän lisäksi persoona on itsenäinen ja vapaa toimija, joka kuitenkin tarvitsee muita persoonia kasvaakseen vastuulliseksi toimijaksi eri rooleissa ja sosiaalisessa elämässä. Persoonina ihmiset voivat ymmärtää ja tulkita sekä itseään että toisiaan tavoilla, jotka eivät muuten ole mahdollisia. Rationaalisuuden, autonomisuuden ja vapauden ohella persoona tarvitsee myös itsetietoisuuden, jonka avulla ymmärtää olevansa eriytynyt objektiivisesta todellisuudesta. (Kotkavirta 2007, 14–17, 32.) Laitisen (2007, 146) sanoin ”*persooniksi ihmisiä kutsutaan yleensä silloin, kun heitä tarkastellaan subjekteina ja toimijoina, joilla on oma perspektiivinsä maailmaan, oma praktinen itsesuhde ja näihin liittyvä moraalisuhte*”. Persoonan itseys on tällöin jotakin luovuttamatonta, toiminnallista ja yksityistä.

3.2 Moraalinen mielikuvitus

Kirjallisuus antaa lukijalle tarttumapinnan moraaliseen mielikuvituksen käytölle. Tutkimuksen otsikko esittelee Roald Dahlin moraalisen mielikuvituksen inspiroijana. Vaikka Dahl eittämättä on lahjakas kertoja, jolle on suotu tuottelias mielikuvitus, on moraalisen mielikuvituksen innoittaminen taito, joka vaatii muutakin kuin visionäärisesti vahvan ja leikkimielisen tajunnan. Se edellyttää moraalisen haasteen esittämistä lukijalle.

Lastenkirjailija Ted Hughesille (1995, 10) mielikuvitus on ihmisen kaiken toiminnan tarkkailija. Mielikuvitus yhdistää sisäisen ja ulkoisen toisiinsa siten, että ihmisen todellisuuksista sekä

subjektiivinen että objektiivinen maailma sulautuvat mielikuvituksessa harmonisesti ja koherentisti yhdeksi. Todellisuudet täydentävät toisensa. Ihmisen mieli on ulkopuolisilta suojattu, mutta sen suhde ulkopuoliseen todellisuuteen on kahdenvälinen. Todellisuudet muokkaavat toinen toistaan siten, että mielikuvituksen tehtäväksi jää inhimillistä aineellista maailmaa ja pitää henkisen ja materiaalisen maailmat kiinni toisissaan. Luonnontieteellinen ja mekaaninen maailmanselittäminen on puutteellista, sillä se sivuuttaa tunteen. Ihminen tarvitseekin mielikuvitusta tuodakseen maailmaan inhimillisesti koettuja merkityksiä. Samalla mielikuvitus on ihmiselle todellisuuden jatke, jolla venyttää olemisen avaruutta. (Hughes 1995, 12, 16, 18.)

Mielikuvitus on ihmiselle lajityypillinen kyky luoda koskettavia aistisisältöjä. Professori Mark Johnson on teoksessaan *Moral Imagination* (1993) tutkinut moraalista mielikuvitusta ja tullut siihen tulokseen, että moraalinen päättely on viime kädessä ihmisille lajityypillinen henkinen prosessi. Johnson (1993) katsoo moraalisen mielikuvituksen olevan moraalisen harkinnan ja itseymmärryksen perusta. Moraalinen mielikuvitus ei neuvo, kuinka yksilön viime kädessä pitäisi toimia, vaan se raamittaa moraalialueita ja luo sille käsikirjoituksen. Moraalinen mielikuvitus on dynaaminen ja muuttuva ominaisuus, jolle sosiaalisesti ja kulttuurisesti spesifit tilanteet ja niiden prototyyppit antavat ominaislaatunsa. Se on tietoisuutta hetkessä vallitsevista tekijöistä ja taustoista sekä moraalitajun metaforisesti järjestäytyneestä luonteesta. Itse moraalinen päätöksenteko on hienosyinen järjen ja luovuuden kompositio, eräänlainen synteettinen moraalisen päättelyn huipennus. (Johnson 1993, 2, 187, 191–193.) Moraalissa on kyse moraalin tulkinnallista ja kategorisista reunaehdoista. Moraalinen päättely kehittyy ja sen rakenteet uudistuvat, jolloin myös tulkinta saa uudet ehdot ja uuden ratkaisun. Moraalinen mustavalkoisuus on siis moraalisen mielikuvituksen puutetta.

Moraali ei ole yksinomaan järjen asia tai rationaalisen päättelyn hallittavissa eikä sitä liioin ohjaa pelkkä tahto tai tunne. Mielikuvituksellakin on oma tehtävänsä. (Ollila 1997, 39; Kilpatrick, Wolfe & Wolfe 1994, 23.) Moraalin rakentumisessa on olennaista moraalisen konfliktin synnyttäminen, joka aiheuttaa uuden rakenteen synnyttämisen vanhan tilalle (Helkama 2009, 26–27). Ihminen käyttää mielikuvitustaan luodakseen uusia tapoja ratkaista ongelmia. Moraalinen mielikuvitus ei siis ole vain tila, johon säilötään mielteitä, vaan järjen kanssa yhteistyössä toimiva kyky, jolla yksilö voi omaehtoisesti stimuloida ajatteluaan ja moraalitajuaan. Yksilön hallinnoimilla moraalisen mielikuvituksen tietoisilla operaatioilla on vaikutusta myös moraalisiin sitoutumisiin:

Moraalisen mielikuvituksen käyttö on hyvä oivallus, koska se aktivoi ihmiset ratkaisemaan moraaliseksi koettuja pulmia tuoreista näkökulmista ja sitoutumaan moraaliin, koska moraalialia ei koeta vieraaksi ja auktoriteetin sanelemaksi, vaan oman vastuullisen ajatteluprosessin lopputulemaksi. (Ollila 1997, 45.)

Moraalinen mielikuvitus ei kuitenkaan yksin riitä, vaan on voitava myös haluta sitä, minkä tietää olevan hyvää ja tavoiteltavinta.

Kirjallisuutta voidaan käyttää moraalisen mielikuvituksen virittämisessä. Antamalla lasten luettavaksi monipuolisia kertomuksia aikuiset kannustavat lasta käyttämään moraalista mielikuvitustaan rohkeasti ja ennakkoluulottomasti tavoitteenaan hyvä ihmisyyys myös oikeassa elämässä. Kertomus on mielikuvituksen teatteri ja mielikuvitus tila, jossa harjoitella moraalitajua kohtaamaan tositalanteen ratkaisun hetket (Bohlin 2005, 37). Hughes (1995, 6–7) uskoo kertomuksen jättävän ihmisen mielikuvitukseen merkitysjälkiä, jotka monilukuisina alkavat myöhemmin sekoittua toisiinsa rikastaen ja vilkastaen ajattelua. Kertomukset eivät kuitenkaan suoraan paranna tai heikennä moraalista mielikuvitusta, vaan ainoastaan aktivoivat sitä. Vähitellen yksilö voi mielikuvituksensa kautta tulla tietoiseksi kertomusten välittämistä ajatuksista, toiminnoista ja tunteista ja alkaa kokea ne omikseen (Gregory 2009, 78). Kyseessä on siis prosessi, jossa kokija osallistuu ja samaistuu kiinnostavaan kertomukseen ja sen henkilöihin: ”*We literally identify ourselves with our favorite characters, and thus their actions become our actions*” (Kilpatrick ym. 1994, 21). Näkemys puoltaa uskoa lukijan henkilöhaahmoa jäljittelevään taipumukseen eli mimeettisyyteen.

Kielitieteilijä Wayne Boothille (1988, 293) yksilön mielikuvitus kykenee luomaan henkisiä kuvastoja kokemistaan narraatioista. Sijoittamalla itsensä näihin kuvastoihin yksilön tulisi pystyä säilyttämään positiiviset mielteet ja karkottamaan negatiiviset. Ilman mielikuvitusta lapsi ei tähän pysty vaan vajoaa tiedostamattomaksi olennoiksi, jolle maailma on moraalisesti käsittämätön (Macintyre 1981, 216). Hughesin (1995, 9) arvion mukaan ihminen ilman mielikuvista on vaarallinen, sillä hän ei kykene arvioimaan tulevaa tai näkemään ennakoita tekojensa seurauksia. Yhtä lailla ihmisellä, jonka mielikuvitus on ottanut todellisuuden valtansa alle, on suuri riski ajautua moraalittomuuden harhapoluille.

Moraalinen mielikuvitus on aktiivinen suunnannäyttävä, jota tulee järjenkäytön ohessa harjoittaa, jottei se vääristy tai jää puutteelliseksi. Myönteisen moraalisen mielikuvituksen kasvua hyvän edistämiseen voidaan myös systemaattisesti tukea. (Bohlin 2005, 33–34.) Moraalia ei voi

kuitenkaan opettaa oppikirjamaisesti tai mallintaa suoraan valmiista lähteestä. Näin tehtynä moraalinen mielikuvitus ei milloinkaan aktualisoidu. Moraalikasvatuksen kenties suurin haaste onkin luoda moraalisen mielikuvituksen käyttöä rohkaisevaa pedagogiikkaa, joka ruokkii itsenäistä tiedonhankintaa ja pohdintaa elämässä tarvittavien hyveiden substanssista. Moraalinen mielikuvitus on samanaikaisesti sekä prosessi että metodi, jonka avulla yksilön on mahdollista tulla tietoisiksi moraalin olemassaolosta. Sitä on harjoitettava pelottomasti ja uhrautuvuudella. (Guroian 1998, 24.)

3.3 *Moraalinen kertomus*

Kertomus voidaan Yrjö Hosiailuoman (2003, 414) mukaan jakaa joko suurpiirteisesti kertovaksi esitykseksi tai teokseksi, jossa kerrotaan rajatusta tapahtumasta tai sarjasta tapahtumia sepitteellisesti tai ei-sepiteellisesti. Kielellä on mystinen tapa vaikuttaa maailman hahmottamisen ja haltuunottamisen tapaan. Kaikkein vaikuttavimmat tarinat ovat usein hyvin lyhyitä ja intensiivisiä, mutta kestävät sitkeästi ajan kulutusta. Jopa kaikkein yksinkertaisimmilta vaikuttavat kirjat opettavat elämästä jotakin perustavaa ja eleganttia. (Lerer 2008, 15.) Moraalisten kertomusten alku ulottuu kauas. Ensimmäiset moraaliset tarinat oli puettu myyteiksi maailman synnystä, ihmisluonteesta ja jumalallisuudesta. Sadut ovat myyttien ohella yksi alkukantaisimmista moraalikertomuksen muodoista. Kansansatuja kerrottiin, koska ne tarjosivat ihmiselle katharsiksen eli puhdistautumisen tunteen. Paraabelit taas olivat allegorisia tarinoita ihmisistä, jotka kokivat usein moraalista omantunnon tuskaa. (Rosenstand 2009, 54–56.) Satujen, legendojen ja myyttien merkitys on aina perustunut aidolle ymmärrykselle siitä, millä tavoin erilaiset kertomukset ovat edustaneet todellisuutta kaikessa uskomattomuudessaan (Hughes 1995, 17). Moraalisesti vivahteikkaita kertomuksia on kautta historian kerrottu, sillä niiden vaikutusvaltaan luotetaan. Kirjallisuuden vetovoima perustuu sen sisäiseen koskettavuuteen. Kertomukset eivät pakota, vaan ehdollistavat. Kertomusten vaikutukset voi neutraloida niin halutessaan, sillä niiden muutosvoima on ennen kaikkea potentiaalista. (Gregory 2009, 22.)

Kirjailija Oscar Wilde (1854–1900) on todennut jokaisen kertomuksen olevan väistämättä moraalinen. Laveasti ajateltuna jokainen kertomus varmasti osaltaan ottaa kantaa moraalisiin.

Cunningham (2001, 84–85) katsoo, että kertomusten välillä voi olla laadullisia eroja, mutta tavoite säilyy samana:

The right kind of novel – one with detailed character portraits of particular people embroiled in complex, meaningful situations – can help us refine our moral vision by giving us a studied opportunity to practice seeing and appreciation diverse ethical lives. Armed with right works of literature, we can literally read for life.

Kertomuksilla on kautta historian ollut merkittävä rooli moraalikasvatuksellisinä lähteinä. Ilman sanoja ihmisen on vaikea esittää syvän olemassaolonsa keskeisiä tunteja. Ihmiselämä on itsessään yksi valtava moraalinen kertomus, joka on läpi historian muovautunut siihen muotoonsa, jollaisena nykyihminen sen tuntee. Siihen sisältyy tapahtumia, joiden voisi kuvitella koskettaneen ihmisen moraalisia kipupisteitä ja ravistelleen voimallisesti ihmisen sisintä. Kirjoja on myös kielletty, sillä niiden on uskottu mallioppimisen kautta vahvistavan moraalisesti epätoivottua käytöstä (Helkama 2009, 25). Uskoakseni myös Roald Dahl on kärsinyt uransa aikana suuresti kyseisestä ennakkoluulosta.

Se, onko moraalisten kertomusten sanoma aina ihmiselle edullista, on hankalasti todistettavissa oleva uskomus. Yksilöiden tekemiin moraalisiin valintoihin ja elämän urautumiseen kirjat vaikuttavat suuresti. Lukemisen vaikutus moraalisen arvostelukyvyn kehitykseen lapsesta alkaen on tutkimuksissa osoittautunut positiiviseksi (Helkama 2009, 24–25). Nussbaum (1990, 28–29) uskoo, että tuotetulla tekstillä on kyky ylittää elämän ehdolliset raja-aidat ja taito nähdä kauemmaksi ja syvemmälle kuin mihin inhimillinen kokemus milloinkaan pystyy vastaamaan:

By showing the mystery and indeterminacy of "our actual adventure" they [stories] characterize life more richly and truly – indeed, more precisely- than an example lacking those features ever could; and they engender in the reader a type of ethical work more appropriate for life.

Hyvä kertomus antaa lapsille moraalisen mallin ja standardit, joiden avulla ohjata omaa toimintaa hyveellisesti. Usein kertomuksilla on tapana kompensoida yhteiskunnan ja sen yksilöiden puutteita ja osoittaa suoraan tai epäsuorasti, kuinka muutosta tulisi olemisen eri tasoilla uudelleen reitittää (Kilpatrick ym. 1994, 31).

Kertomukset mahdollistavat mielenkiintoisen ja suhteellisen turvallisen tilaisuuden tutkia ja kokeilla luovasti eri elämänmuotoja ja henkilörooleja (Cunningham 2001, 88). Tarinat tulee kokea

ja oman kokemuksen kautta käsitellä tai muutoin niiden arvo voi kuihtua olemattomiin. Hyvän kertomuksen syvimpiä totuuksia ei Guroianin (1998, 16) mukaan edes voi tyhjentävästi selittää muutoin kuin henkilökohtaisen kokemuksen kautta. Kertomukset esittävät elämää syväluotaavia kysymyksiä ja innoittavat etsimään vastauksia, joiden arvo kantaa yli fiktion ja toden rajapinnan. Guroian (1998, 26, 37) muistuttaa fantasian olevan arvokas lähde moraalisen hyvän etsinnässä, sillä keinotodellisuuksilla on tapana olla moraalisisessa mielessä analogisessa suhteessa reaalimaailman kanssa. Teksti voi myös monin paikoin tavoittaa moraalisen opetuksen paremmin kuin aito, mutta puutteellisesti ilmaistu kokemus: ”*The right kind of novel can function as a moral filter, centering our attention on what is morally salient with words that can do greater justice to experience than the words we can sometimes muster after an actual experience*” (Cunningham 2001, 91).

Jo katsaus lastenkirjallisuuden teemoja esittelevään yleisteokseen kertoo, millainen merkitys kertovalla kirjallisuudella inhimillisen elämän kuvaajana on. Perhesuhteet, elämänkierto ja yhteiskunta kaikkine muunnoksineen ovat lukijan ulottuvilla. Kasvattajana on osattava hyödyntää kirjallisuutta todellisuuden monimuotoisuuden tutkimisessa. Esimerkiksi historia, kirjallisuus, uskonto ja filosofia ovat kaikki moraalikasvatuksen palveluksessa (Devine & Wilson 2001, 8). Kertomuksia, joilla on välitöntä moraaliopetuksellista arvoa, kutsutaan didaktisiksi. Osa lastenkirjallisuuden parhaimmistosta on sekoitus moraalisuutta ja moraalittomuutta, koska niitä ei alun perin ole luotu didaktisiksi (Kilpatrick ym. 1994, 33). Tästä huolimatta kirjailija on kuitenkin aina vastuussa tekstistään, oli aie moraalisesta sisällöstä sitten tarkoitettu tai ei. Vaikka kertomusten moraalinen sävy on aiheesta kokenut muutoksen, ei nykypäivän kirjojen moraalista ulottuvuutta ole syytä väheksyä. Kertomuksissa on myös eroja sen suhteen, miten helposti moraaliset viestit ovat niiden rakenteesta löydettävissä (Gooderham 1995, 151–156.) On siis pidettävä mielessä, etteivät kertomukset aina ole avoimia tulkintaympäristöjä, vaan tulkinta vaatii taitoja. Yhtenä hetkenä eettinen visio saattaa olla hyvinkin läpinäkyvä, kun taas seuraavassa hetkessä lukija voi epähuomiossaan sivuuttaa vision kannalta olennaisen aineksen kokonaan (Gregory 2009, 144).

Kertomusten yksi suurista houkutuksista on halu päästä tutkimaan mystifioitua moraalialueita. Moraalisesti herättelevän ja puhuttelevan kertomuksen ei tarvitse olla moraaliseltsä sanomaltaan ilmeinen vaan riittää, että moraaliongelmät ovat kertomuksessa läsnä. Rosenstand (2009, 50) muistuttaa, että usein kaikkein parhaita teoksia moraalikasvatuksellisesti ovat ne kirjat, joiden sanoma ei ole liian helposti löydettävissä vaan verhottu. Kertomukset voivat lisäksi olla täysin muuhun tarkoitukseen tuotettu kuin herättämään tunteita moraalialueita. Kirjallisuus ilman moraalialueita

vivahdetta on epäkeskoa ja sen vaarana on muutos kohti puhdasta aistimellisuutta (Kilpatrick ym. 1994, 36). Siksi tarve moraalisesti vahvoille kertomuksille on kaikkina aikoina suuri. Tarinoiden arvo on alettu ottaa todesta myös muun muassa hoito- ja kriminaalivälikäytössä, psykologiassa ja filosofisessa konsultaatiossa. Nykyaikana ihmisten luottamus kertomuksiin on kaikesta huolimatta näivettynyt, vaikka ihmiset yhä ottavatkin moraalivaikutteita eri tekstilähteistä. Kyse onkin lopulta kiinni vain siitä, kuinka voimakkaasti yksilö altistaa itsensä poeettiselle totuudelle, jolle kaikki narraation muodot ovat alisteisia. (Rosenstand 2009, 47–52.)

Kirjallisuuden ja moraalin oppimisen välistä vuorovaikutussuhdetta on myös kritisoitu, sillä lasten on todettu ymmärtävän moraalisia kertomuksia eri tavoin ja eri voimakkuudella iästä riippuen. Darcy Narvaezin johtama tutkijaryhmä päätyi tutkimuksessaan johtopäätökseen, etteivät etenkin nuoret lapset löydä itsenäisesti kertomuksista moraalisesti keskeistä teemaa (Narvaez, Bentley, Gleason & Samuels 1998, 233–244). Heidän mielestään ei voida osoittaa lasten oppivan arvoja kirjallisuudesta, jota he eivät ymmärrä oikein. Heidänkin tutkimuksessaan oletetaan mielestäni virheellisesti se, että tarinoilla on selkeästi ilmaistu ja oikeaoppinen moraalinen merkitys, joka lapsen tulee löytää välittömästi. Eettisessä visiossa, joita kirjat välittävät, ei ole keskeistä löytää yksittäistä moraalista hyvettä tai teemaa, vaan saada esimerkki siitä, millainen toiminta johtaa hyvään tai vaihtoehtoisesti huonoon päämäärään ja lopputulokseen. Tällöin merkitystä on myös sillä, miten ilmaus moraalista esimerkillisyydestä tulee osaksi yksilön henkilökohtaista elämää ja toimintaa nykyisyyden ohella tulevaisuudessa. On täysin luonnollista, että moni kirjallisuudessa opittu toimintatapa ei aktualisoidu henkilökohtaisessa elämässä heti, vaan vasta myöhemmin.

Kertomukset ovat haaste, mutta niiden takana piilee suuri potentiaali. Lapsipsykiatri Robert Coles (1994, 15) ohjeistaa kasvattajia:

With our children (and with ourselves), we can, then, do better than to accept the challenge storytelling presents: an openness to life's complexities, ironies, paradoxes, inconsistencies, with a willingness as well to examine the most important moral questions with energy and subtlety and seriousness.

Coles itse toteutti ohjettaan opettaessaan nuoria opiskelijoita ja kuunnellessaan heidän kokemuksiaan moraalista puhuttelevasta kirjallisuudesta. Lastenkirjoilla on entistä vastuullisempi tehtävä välittää lapsille moraalikasvatuksellisia malleja siinä arvotyhjässä, joka heitä ympäröi. Mielestäni kirjallisuuden ei milloinkaan tulisi korvata vanhempia tai opettajia moraaliseen elämään kasvattajana, vaan tukea lapsen kokonaisvaltaista kasvua hyvään. Tutkijana uskon, että

lastenkirjallisuus, joka antaa malleja inhimilliselle kasvulle, ottaa poikkeuksetta kantaa myös moraalisiin, vaikka välttyisikin esittämästä raskaita argumentteja moraalifilosofiasta. Kilpatrickin ym. (1994, 33) mukaan paras lastenkirjallisuus on kiinnostunut ainoastaan lapsen kasvusta. Yleiset moraalikiistat tulee lastenkirjallisuudessa ohittaa. Kanta on kuitenkin heppoinen, sillä lapsen kasvu tapahtuu aina jonkinlaisissa moraalisisissa raameissa, joilla on oltava myös moraalifilosofinen perustelunsa.

3.4 *Fantasia moraalikertomuksen tyylilajina*

Fantasiakirjallisuuden kaanon ei ole absoluuttinen. Vesa Sisättön (2006, 13–14) mukaan fantasia voidaan jakaa yliluonnolliseen ja mahdottomaan fantasiaan, joista ensimmäisessä esiintyy määritelmällisesti magiaa tai muuta yliluonnollista ja jälkimmäisessä mahdottomia asioita, jotka kuitenkin ovat vallitsevan fantasiamaailman lainalaisuuksin selitettävissä. Näiden kahden väliin jää maagiseksi realismiksi nimetty fantasian luokka, jossa on jaetusti piirteitä sekä yliluonnollisesta että mahdottomasta fantasiasta. Toinen tapa jakaa fantasia on puhua *korkeasta* ja *matalasta fantasiasta* sekä niiden väliin sijoittuvasta *kahden maailman fantasiasta*. Korkeassa fantasiassa fantasiamaailma on itsellinen, autonominen ja omalakinen. Mitä lähemmäksi matalaa fantasiaa edetään, sitä vähemmän fantasiaelementtejä on esillä. Matalan fantasian maailmassa reaalityodellisuus kyseenalaistuu tapahtumista tai teoista, jotka eivät ole sille luonnollisia tai totuudellisia. (Ihonen 2001, 138.) Kahden maailman fantasia liikkuu korkean ja matalan fantasian välisellä vyöhykkeellä siten, että reaali- ja fantasiatodellisuuksien välille muodostuu erottamaton kuilu. Siirtymä todellisuuksien välillä edustaa konkreettista muutosta tavassa, jolla maailma esittyy ja miten se voidaan kokea ja ottaa haltuun. (Leinonen 2006, 30, 32.)

Kiireinen ja kaoottinen nykyaika moraalisine epäkohtineen on temaattisesti herkullinen kohde fantasiakirjallisuudelle. Fantasia on kirjailijalle mahdollisuus tuoda haluttu teema kerronnallisesti tasolle, jota eivät hillitse oikean elämän ulkoiset lainalaisuudet. Teemallisesti fantasiakirjallisuus operoi samalla kentällä realistisen kirjallisuuden kanssa. Edes teemojen käsittelytavoissa ei välttämättä ole havaittavaa eroa, vaikka laajempi viitekehys olisikin kahtaalle, realismiin ja fantasiaan, hajonnut. Ero tulee asioiden käsittelytavasta, mutta rajaus on kaikkienensa hyvin keinotekoinen. (Leinonen 2006, 18–23.)

Fantasia ja reaalimaailma eivät ole todellisuuksina erottamattomat. *“Fairy tales and modern fantasy stories project fantastic other worlds; but they also pay close attention to real moral “laws” of character and virtue.”* (Guroian 1998, 37). Todellisuuksina ne jakavat paljon keskenään. Gregory (2009, 13, 42) julistaa oikeiden ja fiktiivisten tapahtumien antavan ihmiselle välineitä liikkua reaalisen ja fiktiivisen maailmojen välillä niin, että ymmärrys molemmista syvenee samanaikaisesti. Hänen mukaansa emotionaaliset, intellektuaaliset ja eettiset reaktiot kertomuksiin ovat samoja kuin elämään yleensä kirjallisuuden genrestä riippumatta. Nikolajeva (2002, 24) palauttaa kysymyksen fantasian ja todellisuuden suhteesta yleiseen mimeettisyyden ongelmaan. Kaikki kirjallisuus on sellaisenaan fantasiaa ja taiteellista mukaelmaa todellisuudesta, jolloin mikään ei varsinaisesti yksi yhteen vastaa reaalimaailmaa.

Vaikka yksimielisyyttä väittelyyn, missä määrin fantasia poikkeaa realistisesta kirjallisuudesta, ei olisikaan, ei fantasiakirjallisuuden moraalikasvatuksellista arvoa voi pitää muita kirjallisuuden lajeja vähäisempänä. Parhaimmillaan fantasiatarinat on pilkottu useisiin moraalisesti kiinnostaviin osakysymyksiin, joita kirjailija älyllisin syötein lukijan eteen tarjoilee. Moraalin ohella fantasian keinoin on mahdollista käsitellä ja syväluodata teemoja halki elämänpiirin laajasti ja monipuolisesti varioiden:

Reading fantasy is both a way to make meaning about life and literature and a way altering the world, and children exposed to rich narrative coding in fantasy works internalize many new ways of seeing for stories of their own. The more shapes of fantasy children encounter, the more they understand about life and literary worlds. (Mikkelsen 2005, 179.)

Fantasiakirjallisuus voikin siis olla vahvuuksiltaan moraalikasvatuksen tavoitteisiin paremmin soveltuva kuin perinteinen realistinen kirjallisuus (ks. Ollila 1997, 17). Fantasian etujen ohella on kuitenkin pidettävä mielessä myös sen mahdolliset vaaranpaikat mielikuvituksen innoittajana. Siinä missä reaalimaailma on vain yhdenlainen voi fantasia olla mielikuvituksen myötävaikutuksella yhdistelmä useita todellisuuksia samanaikaisesti.

3.5 Lapsen moraalinen kehitys Piaget'n ja Kohlbergin mukaan

Moraalisen kehityksen teorioiden käsittely osana tutkimusta on perusteltua useastakin syystä. Ensiksikin tutkimuksen ytimessä on moraalit. Toisekseen Roald Dahl kirjoittaa ensisijassa lapsille, lapset ovat hänen primaarinen kohdeyleisönsä. Kolmanneksi lapsen moraalinen kehitystaso ilmaisee hänen konkreettista moraalitajuaan. Neljänneksi kirjallisuus edistää lapsen moraalista kehitystä. On siis perusteltua tuntee ne moraalisen kehityksen tasot, joilla lapsi liikkuu oman kehityksensä aikana. Viimeiseksi tulee mainita seikka, että kaikissa tutkimukseen valituissa teoksissa tarinallisessa keskiössä on lapsi. Teosten moraalista kudosta tutkiessa lapsilla päähenkilöinä on korostettu rooli.

Moraalisen arvostelukyvyn kehityksen teoria personoituu usein yhdysvaltalaiseen Lawrence Kohlbergiin (1927–1987) ja hänen edeltäjänsä sveitsiläiseen Jean Piagetiin (1986–1980). Molemmat heistä olivat kiinnostuneita siitä, miten moraalinen arvostelukyky eli kyky ratkaista moraalisia ongelmia yksilössä kehittyä. Moraalisen arvostelukyvyn kehitys keskittyi rakenteen, ei sisällön varaan (Helkama 2009, 172). Sekä Kohlberg että Piaget olivat yhtä mieltä siitä, että tunne-elämä ja älylliset toiminnot ovat inhimillisen toiminnan kaksi erottamatonta puolta. Siten myös moraalit kytkeytyy komponenteista molempiin. Moraalikehityksellä on merkittävä sija lapsen kokonaispersoonallisuuden kehittymisessä. Moraalikäsitteitä ja moraalista ongelmanratkaisua ohjaavat yksilön kognitiivinen kehitys, itsetuntemus ja sosiaalisen vuorovaikutuksen laatu. Jean Piaget tutki moraalit omalle kognitiiviselle kehitysteorialleen uskollisena. Hänen kehitysteoriaansa toimii myös Kohlbergin kuvauksen pohjateorianana. (Reimer, Pritchard Paolitto & Hersh 1990, 43; Piaget 1988, 34, 56.)

Lapsilta ei voi odottaa aikuisenkaltaista moraalitajattelua. Liioin ei ikä myöskään todista korkeamman moraalitkypsyuden puolesta. Sekä Piaget että Kohlberg tutkivat lasten moraalitajattelua keinotekkoisten tilanteiden kautta. Käytännön tilanteissa moraalit sitovuus vaatii kuitenkin enemmän. Teorioiden voi sanoa antaneen universaalit lähestymistavan moraalitit. Mallit huomioivat erityisen hyvin sen, miten lapsi eri kehityksensä vaiheissa suhtautuu moraalitit ja sen eri puoliin, mutta sivuuttavat kognitiivisen painotuksensa vuoksi myös emotionaalisen aspektin, kuten empatian tunteen, moraalitkäyttämisen selittämisessä. Kognitiivinen perspektiivi tarvitsee tuekseen muita selittäjiä ollakseen riittävän selitysvoinainen.

3.5.1 Piaget'n teoria moraalista

Piaget oli kiinnostunut lapsen luontaisen sosiaalisen todellisuuden orientaatioista, joita kieli ja kunkin kehitystason mukaiset kognitiiviset valmiudet suuntaavat. Piaget jakaa moraalikehityksen kahteen, heteronomiseen eli pakkomoraalin ja autonomiseen eli yhteistyön, päävaiheeseen. Päävaiheet voivat esiintyä lapsella samanaikaisesti, mutta yleisesti kehitys etenee edellisestä jälkimmäiseen. Varhaislapsuuden (2-7 ikävuotta) eettinen elämä on heteronomista eli riippuvaista muiden ihmisten, lähinnä vanhempien, tahdosta ja yksipuolisesta kunnioituksesta. Lapsi ei kykene itsenäiseen päätöksentekoon, vaan tarvitsee konfliktitilanteissa aikuisten tukea. Lapsi tottelee vanhempiensa asettamia sääntöjä ja moraalinormeja osaamatta johtaa itselleen niiden syvällisempiä merkityssisältöjä. Lait ovat ylhäältä annetut ja tehty noudatettaviksi. Moraali on eräänlaista ulkokohtaista kirjaimen moraaliala, josta varsinainen hengen ymmärrys uupuu. (Aho 2002, 112: Piaget 1988, 59–61.) Lapsen ensimmäiset moraalitunteet ovat intuitiivisia. Intuitiivisella tarkoitetaan sisäistä varmuutta, jota ei voi eksplisiittisesti (kielen avulla) kuvailla. Lapsen ajattelussa on tyypillistä itsekeskeisyys eli omien ja toisten näkökulmien eriytymättömyys. (Reimer, ym. 1990, 40–41.)

Autonomisessa vaiheessa 7-12 ikävuoden välillä lapsen moraaliset tunteet täydentyvät ja tahto järjestäytyy uudelleen. Yhteistoiminnan lisääntymisen myötä sosiaalinen elämä rikastuu ja lapsi oppii vastavuoroisen kunnioituksen ja empatian merkityksen. Se johtaa myös muutoksiin sääntöihin suhtautumisessa. Lasten keskeisestä arvonannosta kumpuaa myös oikeudentunto ja tahdon omalakisuus. Vastavuoroisuus ilmenee ristiriitatilanteissa siten, että lapsen mielestä rangaistuksen tulee vastata teon laajuutta. Alle 9-vuotiaat arvioivat teon pahuutta seurausten kautta. Motiiveilla ei arvioinnissa ole vielä painavaa sijaa. Myöhemmin teon pahuus liitetään tahallisuuteen ja tarkoitukseen, jolloin lapsi subjektiivisen introspektion kautta perustelee kantaansa. Noin 10-vuotiaana lapsi on oppinut diplomaattisuutta ja omaksunut kultaisen säännön periaatteen. (Aho 2002, 112, 118: Piaget 1988, 82–84.)

3.5.2 Kohlbergin teoria moraalista

Kohlberg ei tyytynyt Piagetin malliin, vaan täydensi sitä osaltaan. Kohlbergin vaiheteoriassa tasoja on kolme, joista kukin taso jakautuu kahteen vaiheeseen. Ensimmäisen tason Kohlberg nimesi prekonventionaaliseksi eli esimoraaliseksi kehitystasoksi. Tällä tasolla oleva lapsi toimii itsekeskeisesti ja muiden tahdosta välittämättä pyrkien noudattamaan auktoriteetin tahtoa ja välttämään rangaistuksia. Oikein toimiminen on yhtä kuin sääntöjen noudattaminen rangaistusten pelossa. Hyvä ja paha ovat ominaisuuksia siinä missä värit tai massakin. Esimoraalisen tason toisessa vaiheessa lapsen toiminta on sidottu tarpeisiin ja niiden tyydyttämiseen. Tasapäisyys ja reilun vaihdon -periaate kuvaavat hyvin lapsen ajattelua kyseisellä tasolla. Lapsi pitää omia tarpeitaan ensisijaisina. Arvioidessaan tekojen moraalista painoarvoa lapsi ottaa vain harvoin muut huomioon, vaikka tiedostaa heillä olevan tarpeita hänen laillaan. Lapsella on vahva pyrkimys maksimoida oma etu ja hyvinolontunne. (Kohlberg 1986, 491–492; Reimer ym. 1990, 58.) Pienillä lapsilla edellä kuvatun kaltainen käytös on tavallista.

Moraalikehityksen keskimmäistä tasoa Kohlberg nimitti konventionaaliseksi eli sovinnaismoraalin tasoksi. Sovinnaismoraalin tasolla yksilö pyrkii olemaan lojaali läheisten odotuksille ja toimimaan oikein kultaisen säännön asettaman moraalisen ihanteen mukaisesti. Tärkeää on osoittaa olevansa usein stereotyyppisten moraali-odotusten arvoinen ja hyväksytty. Yksilöllinen etu ei lapselle ole enää kaikki kaikessa, vaan hän kykenee huomioimaan muiden tunteita ja vaihtuvia tilanteita. Konventionaalisen tason jälkimmäisessä vaiheessa sosiaalinen systeemi määrittää yksilön aseman ja velvollisuudet. Tärkeintä yksilölle on noudattaa asetettuja sääntöjä ja lakeja järjestelmän eheyden ylläpitämiseksi. Lapsi on sisäistänyt, mitä merkitsee moraalinen yleishyvä. (Kohlberg 1986, 493–494; Reimer ym. 1990, 59.)

Postkonventionaalisen eli periaatteellisen moraalitason taso on Kohlbergin tasoista kolmas ja viimeisin. Se on tutkimusaiheen kannalta varsin epärelevantti, sillä Dahlin lapsihahmojen ei tulisi ikäkautensa puolesta kuulua kyseiselle tasolle. Periaatteellisen moraalitason tasolla oleva yksilö ymmärtää moraalitason relativistisuuden ja suhteellisuuden. Eri kulttuureissa ja ryhmissä moraalitason luonne ja sisältö voi varioida, mutta universaalit moraalitason olemassaolon tarpeellisuus säilyy. Oikein toimimisen taustalla on luottamus lakien ja sopimusten hyvää tekevään vaikutukseen. Myöhemmin yksilössä kehittyvät mahdollisuuksien mukaan ymmärrys yksilöllisistä moraaliperiaatteista, jotka pohjaavat

korkeille perusarvoille. Viimeisen asteen saavuttaneella yksilöllä on mahdollisuus saavuttaa ihanteellinen eettinen olemus ja toimintakyky. (Kohlberg 1986, 496; Reimer ym. 1990, 60–61.)

Arkisesta näkökulmasta katsottuna Kohlbergin systematisoinnit vaikuttavat uskottavilta, joskin niissä on myös ongelmallisuutta. Kohlberg katsoo moraalien kehittyvän asteittain muiden psykologisten kehitysteorioiden tapaisesti kohti jonkinlaista moraalisuuden täydellistymää. Riippuvuus muista kehityspsykologian näkemyksistä tekee teoriasta haavoittuvaisen. Ajatus moraalista täydellistymisestä taas kuulostaa äärimmäisen mystiseltä. Lisäksi Kohlberg olettaa moraalisen olemisen olevan suurilta osin tietoisia toimintaa. Toiminta ja kognitiivinen moraalipäätely eivät kuitenkaan kaikilta osin kulje käsi kädessä. Lopuksi on huomioitava yksilöllinen variaatio ja moraalien relativistiset piirteet, jotka tekevät yleistämisestä hankalaa. Tähän tutkimukseen Kohlbergin malli soveltuu lähtökohtaisesti hyvin. Hänen piagetilaislähtöisen teoriansa avulla voi tarkastella, millä tavoin lapsihahmot asemoituvat moraalien kehityksen eri tasoille. Kohlbergin teoriaan osoitetusta kritiikistä huolimatta hänen vaikutuksensa moraalikehityksen tutkimukselle on vaikuttava.

4 HYVEET

Kärsivällisyys, hyväntahtoisuus, auttavaisuus, suvaitsevaisuus, anteeksiantavaisuus, avokätisyys, helläsydämys ja hellyys ovat kaikki esimerkkejä hyveistä. Hyveiden vastakohtana ovat paheet, jotka ilmenevät pahantahtoisuutena. Paheita ovat esimerkiksi kateus, ahneus ja itsekkyyys. Välillä hyveiden ja paheiden erottaminen toisistaan on työlästä. Ihmistä, joka toimii hyveellisesti, kutsutaan myös moraalisesti oikeamieliseksi. Paheellisesti toimiva ihminen on moraalisesti väärämielinen ja väärintekijä. Vastatakseen kysymykseen, millainen minun tulisi olla ollakseni hyvä, on yksilön pohdittava, mitkä hyveet edistävät hyvää ja mitkä taas lisäävät onnettomuutta. Tämä taas edellyttää tietoa siitä, millainen ihminen pohjimmiltaan on ja millainen hän voisi olla. (Barcalow 2003, 110–111; Pietarinen & Poutanen 1998, 165.) Moraalin tulisi aina olla enemmän kuin pelkkä lista velvollisuuksia, sääntöjä ja ihanteita. Sen tulisi ohjata ihmistä tuntemaan, millainen elämä ja ihmisyys ovat tavoittelemisen arvoisia ja kuinka välittää, kantaa vastuuta ja ottaa muut tasavertaisesti huomioon (Cunningham 2001, 10, 16).

Hyve-etiikka keskittyy velvollisuuksien ja käytäntöjen tutkimisen sijasta pohtimaan, millainen merkitys persoonalla on moraaliossa toiminnassa. Moraalille ensisijaista on toiminnan suorittavan agentin luonne ja luonteen kasvun mahdollisuudet. Hyveteoreetikot uskovat siis moraaliossa olevan ensisijaisesti luonteen kvalifikaatio sen sijaan, että kyseessä olisi esimerkiksi velvollisuus tai jokin keinotekoinen oppijärjestelmä. (Pojman 2001, 160–164.) Hyveet muodostavat Guroianin (1998, 21) mukaan moraaliossa olemisen pysyvän syvärakenteen. Ihmisen kokonaisvaltainen persoona on niiden hyveiden summa, jotka yksilö on omaksunut ja joita hän toimintansa kautta ilmaisee. Bohlinille (2005, 21) hyve taas on sydämen ja mielen asenne, joka antaa yksilölle mahdollisuuden iloita ja nauttia hyvyydestä ja oikeamielisuudesta. Hyveiden listaamista tärkeämpää on siis omaksua oikeanlainen henkinen hyveen tila. Aristoteleelle hyveet eivät ole kykyjä eivätkä tunteita, vaan luonteenominaisuuksia, jotka tekevät ihmisistä tietynlaisia yksilöitä (1106a). Tätä mieltä on myös suomalainen Georg Henrik von Wright (1916–2003), joka on kirjassaan *Hyvän muunnemat* (2001) analysoinut tarkoin hyve-käsitettä. Hyve on von Wrightin (2001, 227–228, 232–233) mukaan hyvää

edistävä valinta tai ratkaisu kussakin erityistapauksessa. Hyve on ihmisen oman valinnan alainen asia, jonka suunta on ennalta tuntematon. Samalla hyve on jotakin hankittua ja harkiten harjoitettua. Hyveisiin liittyy kuitenkin von Wrightin mukaan paljon problematiikkaa. Hyveet eivät hänen mukaansa ole sen enempää taipumuksia, kykyjä, tapoja kuin taitojakaan.

MacIntyre (1981, 191) määrittelee hyveen seuraavasti: ”*Hyve on hankittu inhimillinen ominaisuus, jonka sisäistäminen ja harjoittaminen auttavat meitä saavuttamaan käytännön sisäisesti hyviä asioita, ja jonka puute tehokkaasti estää meitä saavuttamasta noita hyötyjä.*” Moraalisesti hyvä yksilö tuntee ja valitsee oikein ja osaa suuntautua kohti hyviä asioita (Cunningham 2001, 5). Tähän pystyäkseen yksilö tarvitsee sekä opetettua tietoa että tilaa oivaltaa hyvän elämän koostumus. MacIntyre (1981) puhuu vahvasti hyveiden puolesta, koska ei usko muun vaihtoehdon kannattavuuteen. Antiikissa yhteisön etu ja ihmisen elämälle annettu (tai sillä luonnollisesti ollut) päämäärä ohjasivat moraalialia. Tällöin eläneet ihmiset toimivat hyveellisesti, sillä he tiesivät, millaiset hyveet johtivat hyvän elämän päämäärän tavoittamiseen. Yhteisö palveli ja tarkkaili hyveellisyyden toteutumista. Ei ollut epäselvyyttä siitä, mitä yhteisön etu moraaliosessa mielessä yksilön moraalialta edellytti. Ilman hyveitä moraalialin tukikudos rappeutuu ja ihminen ajautuu sosiaaliseen ja yhteisölliseen välinpitämättömyyteen. McIntyrelle (1981, 254–257) hyveet ovat osa ihmisen laajempaa narraatiota, jonka tavoitteena on etsiä ja löytää paras mahdollinen elämä. Hyveet tukevat hyvän saavuttamista osana elämänmuotoa, joka ihmiselle on osaksi valmiina annettu ja osaksi tuntematon ja itse määriteltävissä.

Hyveopin ensimmäisistä klassisista muotoiluista vastasi kreikkalainen filosofi Aristoteles (384–322 e.a.a.) teoksessaan *Nikomakhoksen etiikka*, jonka sisältöjä pidetään hyve-etiikan ohittamattomina standardeina. Aristoteles ajatteli hyveiden olevan erottamattomasti osa ihmisen elämänjatkumoa. Hyveet ovat väylä onneen ja tyytyväisyyteen. Ilman hyveitä ja ulkoisesti riittäviä olosuhteita ihminen ei täydellisty ihmisenä. Aristoteles teki jaottelun intellektuaalisten ja luonteen hyveiden välille, joista jälkimmäiset tulee suoran opettamisen sijaan elämisen kautta omaksua. Ihmisestä kasvaa hyveellinen vain hyveellisesti toimimalla. (Pojman 2001, 165–166; Aristoteles, 1103a–1103b.) Tavoiteltavin luonteenlaatu on ihmiselle sen lajityypillinen ja olemuksellinen järjellisyys, joka on myös elämän kannalta paras mahdollinen ihmisyyden tila. Ihminen tekee, minkä parhaiten taitaa eli elää järkeään käyttäen. Järki on ihmiselle suotu ominaisuus, joka on hyveellisyyden ja moraalialisen oikeamielisyyden edellytys. Rationaalinen olento on samanaikaisesti

sekä hyveellinen että inhimillinen kyeten kontrolloimaan tunteitaan, tarpeitaan ja ympäristöään (Rosenstand 2009, 438–440; Turunen 1996, 17; vrt. von Wright 2001, 235.)

Aristoteleen oppi hyveistä palaa hyveihanteisiin antiikin Kreikassa, jossa hyveellisyys samaistettiin erinomaiseksi käytökseksi. Ihmisen tavoitteena oli saavuttaa hyvä ja optimaalinen elämä. Aristoteles uskoi hyvän elämän ja ihmisyyden potentiaalın kätkeytyvän jokaiseen ihmisyksilöön olemuksellisesti. Hyveellisyys palveli ihmisen pyrkimystä täydellistyä ja saavuttaa lajityypillinen telos eli päämäärä. Aristoteleelle hyveiden täydellistyminen ihmisen luonteenmukaisena päämääränä merkitsi elämän korkeimman ideaalin eli onnellisuuden, *eudamonian* saavuttamista. Aristoteles uskoi onnellisuuden olevan jotakin, jonka ihminen asettaa tavoitteeksi kaikille parhaita toimintoja tavoitteleville valinnoilleen. Kukin tavoittelee samaa onnellisuuden päämäärää tai kukoistusta riippumatta siitä, millaiseksi ihmiseksi on sattunut syntymään. Objektiiivisesti hyvä elämä on myös subjektiivisesti hyvää. Joillekin tavoite hyvästä elämästä jää saavuttamatta, sillä he keskittyvät suuren kokonaisuuden sijaan hetkellisyyteen, häilyviin nautintoihin tai muihin epäolennaisuuksiin. Joillakin hyveen tavoittelua estävät ainoastaan ulkoisesti onnettomat olosuhteet. (Rosenstand 2009, 447; Barcalow 2003, 122; Aristoteles, 1097a, 1099a–1099b.) Aristoteles uskoi todellisuuden olevan paras opettaja osoittaa ihmiselle, miten tämän tulisi elää. Ihmisen tulisikin suhtautua maailmaan pelottomuudella, avarakatseisuudella ja uteliaisuudella. Hyveelliseksi kasvaminen on lopulta pitkä prosessi, jossa kasvatuksella on tärkeä sija. (Turunen 1996, 20.)

Aristoteles (1176b, 1106b) kirjoittaa: ”-- arvokkaita ja nautinnollisia asioita ovat ne, jotka ovat sellaisia hyvälle ihmiselle. Jokaiselle on oman luonteen mukainen toiminta arvokkainta ja hyvälle siis hyveen mukainen toiminta. Hyvä on siis arvokasta ja myös nautinnollista. -- Lisäksi [hyveelliselle on ominaista] tuntee näin oikeina aikoina, oikeissa tilanteissa, oikeita henkilöitä kohtaan, oikeista syistä ja oikealla tavalla.” Hyveellinen yksilö on näin ollen se, joka toimii luonteelleen rehellisenä vaihtelevissa olosuhteissa hyviä ja oikeita valintoja tehden. Lisäksi yksilön mielentilan on oltava optimaalinen (Aristoteles, 1139a, 1114b). Yksilön on ensinnäkin tiedettävä, mitä on tekemässä, toisekseen hänen tulee tehdä valinta, joka palvelee hyvettä itseään ja kolmanneksi yksilön tekemän valinnan on oltava ilmaus hänen pysyvistä luonteenlaadustaan. Yksilön tulee lisäksi suorittaa valinta vapaasta tahdostaan.

Moraalin kannalta tärkeään asemaan asettuu myös Aristoteleen oppi kultaisesta keskitiestä, jonka mukaan hyveellisyys on ennen kaikkea harkittua tilanne- ja suhteellisuudentajua. Hyve on kahden

polariteetin välillä oleva kompromissi toiminnasta. Esimerkiksi uhkarohkeus ja pelkuruus ovat huonoja vaihtoehtoja aidolle rohkeudelle. Keskiväli on kahden paheen, liiallisuuden ja puutteellisuuden välimuoto. (Aristoteles, 1106a–1106b, 1109a.) Keskivälin opissa on Turusen (1996, 19) mukaan kyse siitä, että ihmiseltä edellytetään yleisnäkemyksiä hyvästä elämästä sekä arvostelukykyä ja tahtoa tehdä hyveen mukainen valinta yksittäisessä tilanteessa. Tämä tapahtuu välttämällä äärimmäisyyksiä.

Aristoteleen hyveoppi on vaikuttanut hyveiden opilliseen muotoiluun kautta historian. Sen ansiot ovat tavassa yhdistää hyveet ihmisen laajaan elämänkokonaisuuteen. Turunen (1996, 15) pitää aristotelisen hyve-etiikan etuina sen käytännönlähtöisyyttä. Teoria koskettelee tuttuja todellisen elämän ilmiöitä ja on sovellettavissa käytäntöön. Yksittäiset hyvät teot eivät tee ihmistä hyveelliseksi, vaan jatkuvuus oman toiminnan ja hyveellisuuden kehittämisessä. Hyve-etiikan haasteina ovat hyveiden ja paheiden sisällöllinen problemaattisuus sekä jonkinasteinen käsitteellinen päällekkäisyys. Uusaristotelismissä, jota muun muassa MacIntyre edustaa, on haluttu antaa entistä enemmän tilaa myös individualismille ja jonkinasteisille eksistentialistisille pohdinnoille elämän yksilöllisistä merkityksistä. Aristotelesta on ajanmukaistettu unohtamatta kuitenkaan, mistä kaikki on lähtöisin.

Historiassa hyveet ovat vaihdelleet ajan hengen ja kulttuurisen eetoksen mukaan. Varhaisessa Rooman valtakunnassa kukoistivat erilaiset hyveet kuin keskiajan kirkollisesti valtaistuneessa ilmapiirissä. 1900-luvulta seuranneen moraalisen rapautumisen seurauksena objektiiviset kriteerit moraalille ovat kadonneet. 2010-luvulla ominaisuuksiltaan kilpailukykyisen yksilön tulee olla turboahdettu yli-ihminen. Elämä on mielletty metaforisesti sodankäynniksi ja kilpajuoksuksi, jossa tiettyjen henkisten ja fyysisten piirteiden katsotaan olevan välttämättömiä. Hyveet ovat kokeneet valtavan muodonmuutoksen hyveiden syntyäaikojen antiikista nykyhetkeen. Todellisuus tänään on kadotuksen todellisuutta, josta ihminen haluaa lopulta paeta. (Ollila 1997, 36–37.) MacIntyre (1981) kokee, että vahvat hyveet ovat kadonneet ja korvautuneet heikoilla, jotka eivät tosiasiansa ole hyveitä lainkaan. Kreikkalaisilla oli omat kertomuksensa, jotka välittivät hyveellisen ihmisen mallia. Kristityillä hyveet olivat ja ovat edelleen tavoiteltavia uskonnollisen pelastumisen kannalta. Valistuksen kynnyksellä Jane Austenin (1775–1817) kaunokirjallisuus tarjosi vaihtoehtoisen hyveettisen ihanteen. Kaikissa yhteiskunnissa kertomuksilla on MacIntyren (1981, 11) mukaan ollut kasvatuksen ja sosiaalisen yhteenkatsovuuden kannalta ratkaiseva asema:

Every society enacts its own history as a more or less coherent dramatic narrative, a story in which each of us has to find his or her own place as a character, in order to know how to participate in it and how to continue it further -- It is through narrative that [children] learn to hope and to fear, to love and to hate, to dream, and to want, to understand and to identify.

MacIntyre (1981) kritisoi epäsuorasti myös modernia kasvatusketta, jonka kaiku ulottuu jälkimoderniin aikaan asti. Hyveet sivuuttamalla kasvattajat kaivavat omaa kuoppaansa ja sallivat moraalien seilata yhä kauemmas ihmisten ulottumattomiin. Seurauksena tästä on moraalisten ongelmien ja niiden ratkaisujen hallitsematon kaaos. MacIntyren kanta moraalisiin on yksiselitteinen. Moraalille on osoitettava uudelleen sen paikka ja funktio osana hyvän ja tavoitteellisen elämän projektia sen eksytyä relativistisen yksilöetiikan harmaalle alueelle. Ihmisen moraalisuus on elämän päämäärästä määrittyvää hyveellisyyttä ja sellaisena sitä tulisi myös kasvatuksen näkökulmasta lähestyä.

4.1 Arvot

Arvot ovat moraalisen arvostelukyvyn taustavaikuttajia ja näin ollen moraalisen ulottuvuuden kovaa ydintä. Arvot voidaan määritellä joko yksilöllisiksi mieltymyksiksi, yhteisöllisiksi sopimuksiksi tai todellisuuteen kuuluviksi (Puolimatka 1996, 120). Arvoilla tarkoitetaan asioita, joita pidetään hyvinä tai arvokkaina. Keskustelu arvoista on aina jossain määrin kontekstisidonnaista ja väittelynäistä, vaikka jotkin perusarvot ovatkin usein universaaleiksi tulkittu. Arvot ja hyveet menevät arkisessa kielenkäytössä usein ristiin etenkin, kun niitä käytetään tietoisesti tai tahattomasti liki synonyymeinä. (ks. esim. Gibbs & Earley, 1994; Sandin, 1992.) Hyveet ovat kuitenkin arvoja perustavampia. Siinä missä hyveet ja paheet ovat olemuksellisesti osa ihmisen moraalista, arvot valintojen kautta omaksuttuja moraalisen elämän komponentteja. Arvot vaihtelevat ihmisen subjektiivisten preferenssien mukaan eivätkä ole siinä määrin pysyviä kuten hyveet (Guroian 1998, 30; Helkama 2009, 32).

Helkaman (2009, 33) esittelemä Milton Rokeachin mittari jakaa arvot kahtaalle, toivottaviksi asiantiloiksi ja toivottaviksi toimintatavoiksi. Asiantilat ovat muun muassa vapaus ja itsekunnioitus, toimintatapoihin lukeutuvat taas esimerkiksi kohteliaisuus ja rehellisyys. Kyseiset kaksi luokkaa

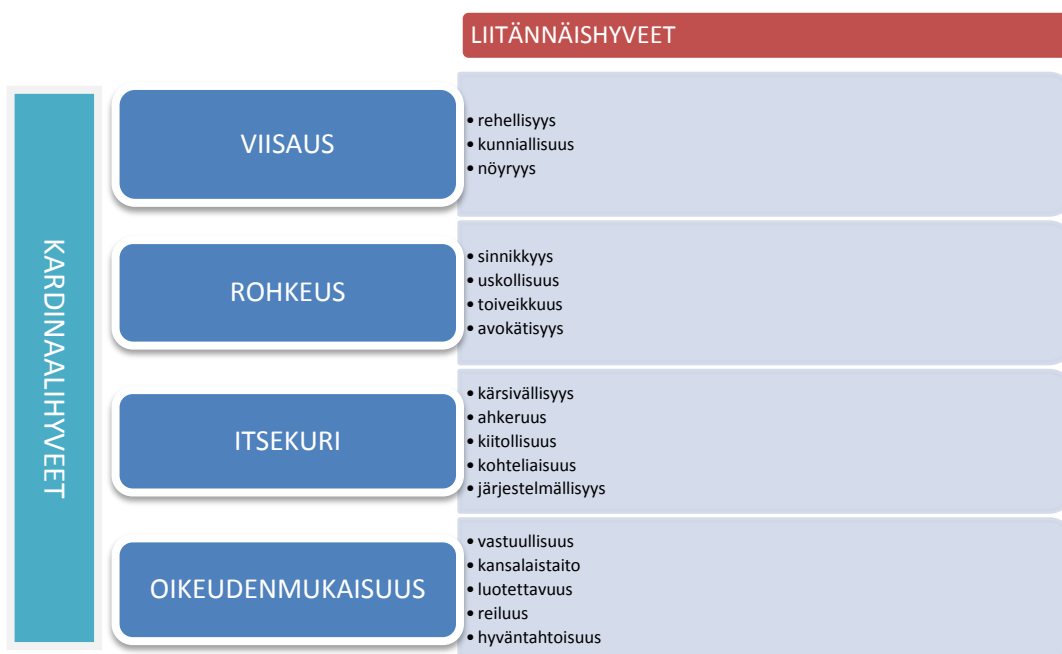
ovat kuitenkin erillisyydestään huolimatta kiinteästi yhtä. Valinnoillaan yksilö suuntaa toimintaansa kohti niitä asiantiloja, joita pitää arvokkaina. Tämäkin jako kertoo jo osaltaan siitä ongelmasta, miksi arvot ei sitouta yksilöä riittävästi. Arvot tiedostetaan, mutta niiden suhteellisuus saa epäilemään arvojen edellyttämän toiminnan velvoittavuutta. Kukin yksilö, ryhmä tai yhteiskunta valitsee vain itselleen kussakin olosuhteessa sopivia arvoja. Arvot suhteellistuvat. Rokeachin mittareita laajennettaessa on päädytty löytämään myös universaaleja arvoja (Helkama 2009, 33). Tämä ei kuitenkaan vielä anna juurikaan toivoa siitä, että moraaliset ongelmat voitaisiin yleismaailmallisesti ratkaista. Arvotieteelliset tutkimukset, joita Helkama (2009) esittelee antavat mielestäni selkeitä viitteitä ajasta, jossa arvot pikemminkin erottelevat kuin yhdistävät ihmisiä. Siitäkin huolimatta, että yleismaailmallisia perusarvojen järjestelmiä on onnistuttu konstruoidaan, on suuri konsensus kateissa. Ihmisen epävarmuus tehdä kestäviä arvovalintoja tekee samalla arvokeskustelusta silkkaa muodollisesti pätevää väittelyä.

4.2 Odotukset lasten hyveellisyydestä

Itse uskon Ollilan (1997, 38) tavoin moraalikasvatuksen olevan muun kasvatuksen ohella yksiselitteisesti maailman tärkein asia. Lapsille hyveitä voidaan yksinkertaistaen opettaa, mutta myöhemmin hyveet vaativat täsmällisempiä perusteluja. Hyveteoreetikot ovat kuitenkin onnistuneet vakuuttamaan monet siitä, että kaikista mahdollisista moraaliteorioista hyve-etiikka on yksi varteenotettavimmista.

Yksilöä, jolla sanotaan olevan hyvä luonteenlaatu, kutsutaan usein myös syystä moraalisesti esimerkilliseksi. Hyveet ovat lapselle jotakin konkreettisempaa kuin arvot. Ne ovat moraalisen vastuuntunnon ja oikeamielisyyden tae. Hyveet eivät niinkään kerro, millainen ihminen on, vaan millaiseksi hänen tulisi kasvaa. (Bennett 1998, 6.) Lapset tarvitsevat tietoa hyveistä voidakseen kasvaa vastuullisiksi ja tiedostaviksi moraalitoimijoiksi. Suuri moraalikasvatusprojekti lähtee liikkeelle siitä, millaisia hyveitä lasten otaksutaan tarvitsevan. Hyveistä käyty keskustelu on rönsyilevää, muttei täysin ristiinkatsovaa. Vaikka kaikkein arvokkaimmista hyveistä tuntuu olevan yhteisymmärrys, on puhe hyveistä silti puhetta ilman absoluuttista totuutta.

Se, millaisia hyveitä lapsille tulisi opettaa, on siis kysymys, johon yksiselitteisen vastauksen antaminen vaikuttaa riskialttiilta. Nikomakhoksen etiikassa Aristoteles erittelee listan hyveitä, jotka hän käsittää kattavaksi esitykseksi hyvän elämän vaatimista hyveistä. Hänelle hyveitä ovat miehuullisuus, kohtuullisuus, anteliaisuus, runsaskätisyys, suurisieluisuus, rauhallisuus, totuudellisuus, seurallisuus, oikeudenmukaisuus ja ystävyys (1107b, 1108a–1108b). Kaksi kahdestatoista hyveestä ovat vailla tarkempaa nimitystä. Kukin hyve noudattelee keskiväliä kahden paheeksi luokitellun luonteenlaadun välillä. Yleisesti edelliset kreikkalaisilta omaksutut hyveet ovat yhä nykyäänkin tunnustetusti ihmisyydelle kokonaisvaltaisen edullisia. Alla olevassa esityksessä kardinaalihyveet ovat hyveistä kaikkein perustavimmat. Muut hyveet voidaan istuttaa kardinaalihyveiden alle.

KUVIO 1. Kardinaalihyveet ja niiden liitännäishyveet Bohlinin, Farmerin ja Ryanin (2001, 4) mukaan.

Amerikkalainen poliitikko ja kasvatusvaikuttaja William Bennett listaa kirjassaan *The Children's Treasury of Virtues* (1998) hyveet, jotka hänen mielestään on syytä kertomusten kautta opettaa lapsille:

1. **Itsekuri** (Self-discipline) merkitsee yksilölle taitoa kohdata ja kontrolloida omia haluja, viettejä ja impulsseja.
2. **Rohkeus** (Courage) on taitoa yhdistää itsevarmuus ja pelko tilanteen edellyttämällä tavalla.
3. **Sinnikkyydellä** (Perseverance) yksilö voi ylittää itsensä ja tavoitella menestystä.
4. **Vastuullisuus** (Responsibility) on tyypillistä yksilölle, joka on kypsynyt kantamaan vastuun itsestään ja omasta toiminnastaan.
5. **Osaaminen** (Work) on pragmaattista elämäntaitoa ja iloitsemista siitä, minkä parhaiten taitaa.
6. **Rehellisyys** (Honesty) on aitouden, kunnioituksen ja inhimillisyyden hyve, jota harjoitetaan sosiaalisessa harmoniassa muiden kanssa.
7. **Luotettavuus** (Loyalty) markeeraa kestäväää ja välittävää suhdetta luotetun ja luotettavan välillä.
8. **Ystävyys** (Friendship) on laadukkaiden ihmissuhteiden perusta, jossa on kyse empatiasta ja arvonnasta toista ihmistä kohtaan.
9. **Usko** (Faith) ilmentää pyrintöä kohti ideaalista elämäntapaa, joka on sekä toisen elämää kunnioittava että humaani.

Bennettin konservatiivisesta taustasta ja populistin maineestaan huolimatta hänen yllämainitut hyveensä kestävät kriittistä tarkastelua. Moraalisten hyveiden katsotaan olevan absoluuttisia ja universaaleja, ne koskettavat ihmisen sisintä kaikkialla ja kaikkina aikoina. Hyveet ovat arvoja perustavampia ja ajattomia. Ne ovat moraalisen kehityksen perustukset, jolle laskea myöhempi ja monimutkaisempi moraaliopetus. Hyveitäkin tulee arvioida seurauksista käsin, muutoin ne jäävät leijumaan abstrakteiksi käsitteiksi ilman yhteyttä käytännönelämään. Hyveillä ei ole mitään virkaa, jollei niillä ole yhteiskunnallisesti tunnustettua arvoa ja merkitystä. Ollilan (1997, 22) kommentissa onkin voimaa; ”*Jos maailmassa pärjää moraalityttöudella, miksi kenenkään tulisi edes pyrkiä hyvään?*” Maailman on muututtava moraalisesti ja tuo muutos vaatii ryhtiliikettä myös kasvattajilta. Bennett (1993, 11) korostaa, että sekä lasten että kasvattajien tulee tunnistaa hyveet ja nähdä niiden hyväatekevä vaikutus. Ensin on kuitenkin osoitettava päämäärä, jota kohti hyveiden tulisi johdattaa. Tästä ei postmodernissa ajassa tunnu olevan selkeää yhteisymmärrystä.

Odotukset lasten hyveellisyydestä kuuluvat osaksi laajempaa moraalikasvatuksellista agendaa, jonka uudistamisen tarve on ilmeinen, jos hyväksymme näkemyksen moraalien alemmuustilasta.

Kasvatus on todistanut moraalin kriisiytymistä lähietäisyydeltä. Työ vaatii runsaasti paneutumista sekä opetussuunnitelmatyöhön että opetuksen toteutuksen käytännönhaasteisiin ja ratkaisuihin. Moraalikasvatusta voi yleisellä tasolla lähestyä muun muassa hyveitä tarkemmin tutkineen akateemikko Robert T. Sandinin (1992, 13) esityksestä käsin. Hänen mukaansa moraalikasvatuksen tulisi:

1. Selkiyttää yksilön moraalijattelua ja moraalista päätöksentekoa
2. Ohjata yksilöä lähestymään, tutkimaan ja ratkaisemaan moraaliongelmia monelta suunnalta
3. Kehittää yksilössä herkkyyttä tunnistaa moraalisesti merkityksellisiä tilanteita ja toimintoja sekä arvoja, jotka kuuluvat olennaisena osana ihmisen kokonaisvaltaiseen hyvinvointiin
4. Auttaa yksilöä omaksumaan kykyjä, joilla arvioida valintojen moraalisia seurauksia yksilö- ja yhteisöelämässä
5. Auttaa yksilöä laajentumaan tiedossa ja itsereflektiossa osana persoonallista kasvua ja luonteen jalostumista.

Koulujen tehtävänä on kantaa vastuu työstä, jolla valmennetaan ajattelevia ja pystyviä moraalitoimijoita. Hyvelistojen esittely ei kuitenkaan yksin riitä, vaan moraalikasvatus tarvitsee indoktrinaatiota välttäviä käytännötoimia, joilla vahvistaa moraalipäätelyä ja kriittisyyttä. (Sandin 1992,42.) Luonnekasvatus uskoo kaikkien moraalikasvatustavoitteiden palautuvan lopulta yksilön moraaliominaisuuksien ja ennen kaikkea hyveiden vahvistamiseen (ks. kappale 4.3).

Kirjallisuus on luonteen jalostamisen prosessissa suureksi avuksi. Kertomukset ovat moraalisen tutkiskelun reflektiopintoja. Moraalikasvatuksellisesti kertomukset ovat elintärkeitä muun muassa siksi, että parhaimmillaan ja oikein käytettynä ne luovat emotionaalisia kiinnityksiä moraaliseen hyvään, antavat lasten arkikokemukset ylittäviä esimerkkejä moraalisesta hyvästä, opettavat käyttäytymismalleja ja auttavat näkemään elämän kertomuksen kaltaisena narraationa, jossa ongelmat ja ratkaisut ovat jaettuina. Kirjallisuus ei kuitenkaan yksinään voi johdattaa hyvään lopputulokseen, vaan se tarvitsee tukea muilta siinä missä se sitä tarjoaa (Kilpatrick, Wolfe & Wolfe 1994, 18, 21).

Moraalikasvatus on laajempi hanke kuin mihin kirjallisuus yksinään voisi pystyä, joskaan se ei saa estää tutkimasta ja arvioimasta kirjallisuuden osuutta moraalikasvatuksen suuressa kokonaisuudessa. Moraalikysymysten monimuotoisuus ja vastausten ristiriitaisuus ja vähyys voi tehdä moraalikasvatuksen epätoivoiseksi tehtäväksi. Bennetille (1998, xiv) hyveet ovat asia, josta kasvatuksen ja vanhemmuuden tulisi mallintaa oppia elämään, joka on moraalisesti erittäin haastava koettelemus. Lapsi tarvitsee inspiraation lähteitä ja niitä, jotka asiat heille selkiyttää. Kuuntelemalla, lukemalla ja tutkimalla kirjallisuuden hahmoja ja tapahtumia lapset oivaltavat, millaista on olla esimerkiksi jalo, kiltti tai oikeudenmukainen (Gibbs & Earley 1994, 11). Jopa Platon sanoi aikanaan, että tarinat, musiikki ja taide saavat lapsen rakastumaan hyveisiin. Kirjat antavat oivallisen alustan tarkastella hyveitä, inspiroivat rakastamaan niitä ja sitoutumaan hyvään. (Kilpatrick ym. 1994, 22.) Lisäksi kirjallisuus parhaimmillaan ankkuroi lapsen tämän kulttuuriseen perimään ja tunnettuun maailmaan kiehtovasti ja lapsen mielenkiintoa kohottavalla tavalla (Bennett 1993, 13).

Amerikkalainen kasvatustieteen professori Robert Nash (1997) on painokkaasti kritisoinut moraalikasvatuksen hyve-eettistä teoriaa. Nash onkin oikeassa muistuttaessaan, ettei hyve-etiikka ole mikään autuaaksi tekevä moraalikasvatusohjelma. Se on monien vastaamattomien kysymysten raskauttama ja sinällään puutteellinen. Sen moraalinen praxis on olematon ja käytännönhyöty todistamatta. Hyve-eetikot olettavat tietävänsä moraalista muita enemmän, vaikka se heillekin jää arvoitukseksi. (Nash 1997, 11.) Kasvattajien onkin syytä keskittyä unohtamaan roolit moraalipoliiseina ja keskittyä sen sijaan varsinaiseen tavoitteeseen ohjata lapsia viisaasti heidän moraalikehityksessään. Edes Nash ei voi kuitenkaan kieltää, etteikö maailma olisi moraalisesti monimutkainen. Moraalikasvatus on valinta, ja historia on kiistatta todistanut hyve-etiikan hyvien vaikutusten puolesta. Siksi se on myös tässä ajassa varteenotettava vaihtoehto moraalikasvattajien harkita.

4.3 Luonnekasvatus ja hyveiden jalostaminen

Moraalikasvatus on alati suurennuslasin alla, sillä sen vastuu kaikilla yhteiskunnan dimensioilla on mittava. *Character Education* on termi, jota etenkin amerikkalaisessa kasvatustieteessä käytetään laajalti puhuttaessa yksilön luonteen moraaliominaisuuksien kehittämisestä (Devine & Wilson 2001, 9.) Tässä tutkimuksessa käytän yksinkertaistettua termiä luonnekasvatus edelliseen viitatessani. Luonnekasvatus on moraalikasvatuksellinen ajattelutapa ja toimintamalli.

Yhdysvalloissa luonnekasvatus on saanut vahvan jalansijan 1990-luvulta nykyhetkeen tultaessa, vaikka sen voikin sanoa olevan yhä nuori tulokas. Hyvästä nosteesta huolimatta luonnekasvatus on saanut osakseen myös epäluuloja. (Nucci 2009, 1.)

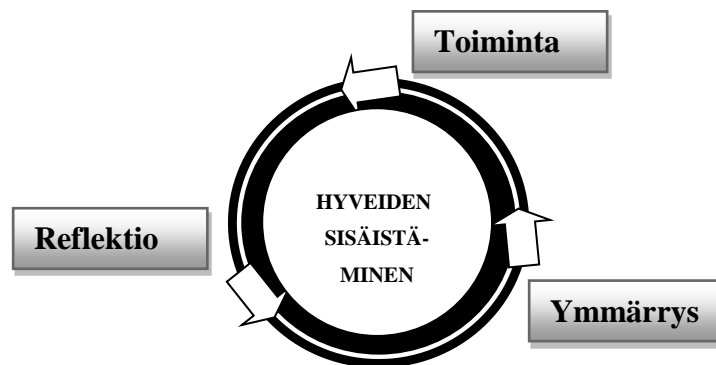
Luonnekasvatus keskittyy usein yksilöllisten hyveiden jalostamiseen. Hyve-etiikan painopiste on yksilömoraalissa. Moraali palautuu yksilön yksityiseen ja henkilökohtaiseen elämänpiiriin. Luonnekasvatus onkin kallistamassa yleistä moraaliopetusta moraalitajun, itsereflektion ja henkilökohtaisen vastuunkannon vahvistamiseen. Vaikka luonteen jalostaminen on yksilöön kohdistuva interventio, ovat hyveet kuitenkin sosiaalisesti sidottuja. Aivan kuten normit myös hyveet täsmentyvät sosiaalisten yhteyksien kautta. (Devine & Wilson 2001, 33, 37.) Myös Nucci (2009) alleviivaa sosiaalisen dimension suuruutta ja uskoo universaalien moraalien syntyvän sosiaalisen elämän konventioiden seuraamisesta. Moraaliset hankaluudet aiheutuvat sosiaalisen ja yksityisen dimension törmäyksestä sekä todellisuuden informaation ristiriitaisuuksista. (Nucci 2009, 22, 26.)

Ollilalle (1997, 32) moraaliopeutus on aina tietyn persoonallisuushanteen opetusta, joka nousee yhteisöllisistä odotuksista. Hyveellinen luonne on ajattelun, sydämen ja toiminnan huomioimista matkalla kohti hyvää ja parasta mahdollista elämää. Hyvyys ajattelussa on hyvien päätösten tekemistä, sydämen hyvyys on halua toteuttaa hyvää ja toiminnan hyvyys kykyä aktualisoida potentiaalinen tieto hyvästä näkyväksi. (Bohlin ym. 2001, 2.) Luonnetta tulee jalostaa, jotta elämästä tulisi mahdollisimman hyvä. Kasvatus ja esimerkkien tarjoaminen on näin ollen moraalisen kasvun ja kehityksen keskiössä. Ihminen tarvitsee mallioppimista tullakseen hyväksi: *“Eventually, the apprentice-like training virtue gained by imitating the ideal model results in virtuos person who spontaneously does what is good”* (Pojman 2001, 165). Ihmisille muodostunutta henkilökohtaista hyveiden kokoelmaa ja käsitystä hyveistä voidaan pitää systemaattisen kasvatuksen ansiona.

Hyvän luonteenlaadun kasvatus ei kuitenkaan ole taikatemppu, vaan pitkällisen työn palkkio. Usein kasvattajat sortuvat opettamaan mekaanista moraalista sydämen moraaliksi sijaan. Moraalille tulisi Bohlinin (2005, 3) mielestä antaa ennen kaikkea motivaatio ja sisäisen kontemplaation voimallistama merkitys. Pelkkä neuvojen antaminen ei yksinään riitä, ja se voi johtaa jopa vahingolliseen lopputulemaan (Guroian 1998, 20). Filosofin Timo Airaksisen (1995, 24-25) mielestä hyveiden opettaminen on äärimmäisen ongelmallista. Sen vuoksi hyvettä voikin opettaa vain

epäsuorasti. Airaksinen pitää hyveiden kasvatuksessa tärkeimpänä asiana tietoa ja ymmärrystä. Hyveisiin ei voikaan suoraan opettaa vaan niihin tulee ohjata.

Luonnekasvatuksella pyritään auttamaan lapsia sisäistämään hyveet, jotta he pystyvät itseohjautuvasti tekemään järkeviä ratkaisuja ja toimimaan niiden mukaisesti. Hyveiden sisäistämisen mallissa hyveellinen elämä muodostuu tietoisuudesta ja sen sisällä olevasta ymmärryksen, toiminnan ja reflektion kehästä. Lapsen tietoisuuden lisääminen on kasvatuksen tehtävä. Ymmärrys on elämys, jonka kautta lapsi oivaltaa, mitä hyveet ovat ja mihin ne johtavat. Toiminta on hyveiden panemista täytäntöön. Reflektioksi kutsutaan toiminnan arviointia, joka ruokkii moraalista päättelyä. (Bohlin ym. 2001, 13–14.)

KUVIO 2. Hyveiden sisäistämismalli Bohlinin, Farmerin ja Ryanin (2001, 13–14) mukaan.

Hyveitä jalostamalla ihmisen on mahdollista saavuttaa kokonaisvaltainen hyvinvointi. Hyveillä on suotuista vaikutus kaikkiin elämänalueisiin ihmissuhteista työssä menestymiseen ja yhteisössä vaikuttamiseen. Hyveiden arvottamiseen ei kuitenkaan ole olemassa mittaria, vaan ihmisen on otettava huomioon myös se, mihin hyveellisen elämän on mahdollista johtaa. Tarkoitukset ja keinot identifioivat ja valtuuttavat toinen toisensa. Hyveitä ei kuitenkaan opita ilman mallia. Ihminen ilmaisee hyveitä eri tavoin ja eri volyyymilla. Hyveillä on yhteys ihmisen elämisen kontekstiin ja siksi hyveiden ilmiäisy ei ole vakio. (Devine & Wilson 2001, 61, 64.)

Hyveiden käytännön opettamisesta on kirjoitettu monia oppaita (ks. esim. Unell, 1995; Trent Jacobs & Jacobs Spencer, 2001), joiden hyödyllisyydestä voidaan keskustella. Teosten julkaiseminen kertoo kuitenkin aiheen ajankohtaisuudesta ja kiinnostuksesta. Onkin tärkeää pohtia, onko

moraalikasvatuksessa sittenkään kyse arvokasvatuksesta, kuten on totuttu ajattelemaan, vai tulisikosen pikemmin keskittyä hyveisiin ja yksilön hyveellisen toiminnan tarkasteluun. Guroian (1998, 36) katsoo moraalikasvatuksen tuskaillevan eräänlaisessa korruption tilassa, jossa ylimalkainen argumentointi ja moralisointi ovat vallassa. Uudenlaisella moraalikasvatuksellisella otteella voisi siis kuvitella olevan tilausta.

Opettajuuden kannalta on olennaista pohtia, millaisia keinoja on käytössä lasten ohjaamiseksi moraalisesti oikeaan suuntaan. Myös Suomessa on syytä pohtia, mitkä ovat moraalikasvatuksen painopisteet. Suomessa vuoden 2020 oppiaineuudistus (ks. Opetushallitus 2010) tuo toteutuessaan mukanaan uuden etiikan oppiaineen, mutta perustavanlaatuinen moraalikasvatuksen uudelleenarviointi tuskin toteutuu. On selvää, että uudistus tulee asettamaan runsaasti paineita myös uudistuvien oppimateriaalien suuntaan. Kaikkien kasvattajien on yhä tärkeämpää tulevaisuudessa kysyä: millaisia ovat aikamme moraalikasvatukselliset aineistot ja miten niitä hyödynnämme? Kysymys on kriittinen ajassa, jossa perinteinen, vahvasti kristillisen tradition läpitunkema moraalikasvatus on väistymässä ja vaarassa joutua alasajetuksi. Oppiaineuudistus itsessään on jonkinlainen osoitus hallitsevan moraalikasvatuksen riittämättömyydestä ja tarpeesta uudistua vastaamaan uuden ajan mukaisia haasteita. Kysymys, millaisia aineistoja moraalikasvatuksessa tulisi käyttää, palautuu laajempaan keskusteluun siitä, mistä lapset saavat 2010-luvulla moraalikasvatuksellista tukea.

5 LASTENKIRJALLISUUS

Roald Dahl on leimattu lastenkirjailijaksi, vaikka hänen tuotantonsa käsitti myös aikuisille selkeämmin suunnattuja teoksia. Tästä stigmasta Dahl tuskin kuitenkaan olisi pahastunut. Ensimmäiseksi on tärkeää löytää hänelle oma positio lastenkirjallisuuden kentällä. Dahl on identifioitava lastenkirjailijana, jotta on mahdollista löytää keinot hänen teostensa ymmärtämiseen. Roald Dahl on eittämättä lastenkirjailija. Koko kirjailijanuransa ajan hän jaksoi muistuttaa, kuinka väärinymärretty hän aikuisten silmissä oli. Tästäkin huolimatta Dahl kirjoitti tarinoita, jotka eivät miellyttäneet yksinomaan lapsiyleisöä. Lastenkirjallisuus on erittäin suuren tutkimuksellisen kiinnostavuuden kohde. Vaikka tämä tutkimus ei suoraan otakaan kantaa siihen, millainen lastenkirjallisuuden instituutio kaikessa monimutkaisuudessaan on, ei tutkimus voi sivuuttaa teemansa kantamaa kontekstia ja sen välitöntä ongelmatiikkaa.

Lastenkirjallisuus istuu osaksi kirjallisuuden suurempaa kokonaisuutta, jolla on systematisoitu muoto ja genrevalikoima, toimintavapaus, kuvakieli, vaikuttimet, alkuperä, estetiikka ja politiikka. Yksikään lastenkirja ei ole yksiselitteisesti toista parempi eikä liioin ole olemassa mitään lastenkirjallisuuden kulta-aikaa, vaan teokset identifioituvat ja muuttavat olomuotoaan historian murroksissa ja vaihtuvissa ajanhetkissä. Lapset ovat saaneet eri historian vaiheissa luettavakseen hyvin erilaista kirjallisuutta, joka on vaikuttanut heidän kehitykseensä eritavoin eriaikoina. Historiassa tarinoiden kerronnan motiivit ovat vaihdelleet ja samalla luoneet tulkinnalle sen välttämättömät raamit, joihin lukijat ovat väistämättä sitoutuneet. Jokainen aikakausi on erityinen ja saa arvonsa lukijoiden ja teosten välisestä ainutlaatuisesta suhteesta. (Lerer 2008, 4, 6–7,9–11.) Luettu muuttaa ja on muuttanut lukijaa historian eri vaiheissa näköisekseen.

Kirjallisuudentutkimus on tieteenala, joka tutkii, tulkitsee ja arvioi sanataidetta (Hosiaislouma 2003, 426). Lastenkirjallisuus on sanataiteellista ilmaisua, johon voi sisältyä voimakkaita latauksia. Jokaisella tuntuu olevan oma kantansa siihen, mitä lapset saivat ja mitä heidän tulisi lukea. Lastenkirjallisuuden määrittely on yksi monista ongelmista, joihin lastenkirjallisuuden kentällä jatkuvasti törmää riippuen pitkälti siitä, millaisista taustoista ja näkökulmista keskustelua käydään

ja keiden taholta. Julkaisijat, vanhemmat, kirjailijat, tutkijat ja lapset kaikki ovat lastenkirjallisuuden eri intressiryhmiä ja heidän käsityksensä lastenkirjallisuuden sisällöstä ovat vaihtelevat. Lastenkirjallisuus etsii, käskee, arvioi ja ilmentää ihmiskokemuksen eri puolia tavalla, johon lapset voivat reagoida oman kokemusmaailmansa ja kielenhallintansa rajoissa. Lastenkirjailijoiden tehtävänä on kirjoittaa tarinoita, jotka kiihottavat lukijan mielikuvitusta jännittäväillä hahmoilla, tapahtumilla, kielellä ja tuotetulla tiedolla. (Stoodt-Hill & Amsbaugh-Corson 2001, 4.) Silti yksimielisyyttä siitä, miten ja millä tavalla mainittua tehtävää toteutetaan, ei ole helppo löytää.

Kirjallisuuden tutkija Peter Hunt (2001, 3) määrittelee lastenkirjallisuuden laueasti “teksteiksi lapsille”. Määritelmä on kuitenkin kompleksinen ja epätydyttävä kompromissi. Hyvää tavoitteleva lastenkirjallisuuden konseptualisointi on monessa suhteessa vain pahentanut tilannetta ja tehnyt lastenkirjallisuuden tutkimuksesta ponnetonta (Lesnik-Oberstein 1999, 21). Lastenkirjallisuuden ongelmat johtunevat ennen kaikkea sen tekstien ja vastaanoton tapojen runsaudesta. Lastenkirjallisuuden on sanottu muuttuneen hybridiksi, jossa yhdistyy valtaosa maailman lapsille suunnatusta ja sovelletusta tekstuaalisuudesta (Hunt 1999, 3). Kokonaisuus on kuitenkin kaoottinen kokoelma ottaa teorian ja käytännön osalta haltuun. Vaikka viimeaikainen tutkimus on pyrkinyt estämään lastenkirjallisuuden marginalisoitumista irralleen muusta kirjallisuudesta, on *lastenkirjallisuus* edelleen ilmaisuvoimainen konsepti. Lastenkirjoista ovat kiinnostuneet useat tahot tutkijoista arkilukijoihin. Lastenkirjoilla on oma näkyvä käytännön hyötynsä, joka on yleisesti tunnustettu. Hyötyyn ja hyödyttömyyteen vedoten lastenkirjoja yritetään usein myös arvottaa keskenään, vaikka se lähtökohtaisesti onkin arveluttavaa, ellei jopa sopimatonta. (Hunt 1999, 3–4.)

Jos ero aikuiskirjallisuuden ja lastenkirjallisuuden välille on tehtävä, perustellaan sitä kohdeyleisöjen erilaisilla taipumuksilla vastaanottaa merkityksiä (Stoodt-Hill & Amsbaugh-Corson 2001, 5). Karin Lesnik-Oberstein (1999, 26) on varmasti oikeassa todetessaan, että lastenkirjallisuuden erottaminen muusta kirjallisuudesta on liki mahdotonta. Yleisesti lastenkirjallisuuden määrittelyssä joudutaan tutkimaan käsitteitä *kirjallisuus* ja *lapsi/lapsuus* sekä erillään että yhteenliitettynä yksikkönä *lastenkirjallisuus*. Yksi tavoista määrittää lastenkirjallisuutta on tehdä ero didaktisen ja kasvatustavoitteellisen kirjallisuuden ja muun lastenkirjallisuuden välille. Erottelu olettaa, ettei lastenkirjallisuudella ole yksinomaan yhdenlaisia vakioituja vaikutuksia, vaan se on hyvää sellaisenaan. Tällöin ollaan erityisen kiinnostuneita siitä, millä tavoin lapset lukemaansa vastaanottavat. (Lesnik-Oberstein 1999, 18, 21.)

Usein lastenkirjallisuuden vaikutusten sanotaan olevan hyviä erityisesti tunne-elämän ja moraalien alueella. Jos lastenkirjan sanotaan olevan hyvä tai moraalisesti palkitseva, ei pelkkä arvio kuitenkaan riitä. On oletettava, että on olemassa kohde lapsi, jossa lukukokemus saa aikaan halutun vaikutuksen, joka oletettavasti on itsessään hyvä tai hyväntekevä. (Lesnik-Oberstein 1999, 16, 18.) Kyseinen määrittely vaatii ennakkoehtoja, jonka ohella on huomioitava hyvien seurausten mittaamisen problemaattisuus. Kirjallisuuden hyvien vaikutusten pelkkä toteaminen onkin usein todentamista vaivattomampaa.

Lastenkirjoja kirjoittavat pääasiallisesti aikuiset. Hunt (1999) nostaa esiin myös mahdollisuuden, jossa aikuinen käyttää lastenkirjaa alustana henkilökohtaisen ambition ajamiseen. Kirja voi olla piilotetusti monen merkityksen kantaja. Aikuisille lapsuus on aina tila, joka on samalla saavuttamaton, mutta silti tavoiteltava. Lapsuus on aikuisen jatkuvan manipulaation kohde. On vaikea tietää, mitkä milloinkin ovat aikuisen motiivit lapsille kirjoitettaessa. (Hunt 1999, 5–6.) Myöhemmin esiteltävä ambivalentti lastenkirjallisuus on yksi mahdollinen osoitus siitä, miten aikuisia lastenkirjallisuudessa puhutellaan. Huolimatta aikuisten motiiveista tekstien tuottamiseen lukeminen on kuitenkin interaktio lukijan ja kirjan välillä, joka on diagnosoitava pikemminkin yksilö-yksilö kommunikaatioksi kuin valtasuhteeksi, jossa toinen osapuoli on aikuinen ja toinen lapsi (Hunt 1999, 2). Aikuinen voi olla lukijana kehittyneempi, muttei lasta autonomisempi. Siksi myös lapsella tulisi olla oikeuksia ja itseisarvo kirjallisuuden käyttäjänä.

Nykyään lastenkirjoilla on sangen suuri temaattinen vapaus. Erilaisia moraalisesti herkkiä ja arveluttaviakin teemoja voidaan käsitellä sangen vapaasti ja ennakkoluulottomasti. Osaltaan kyseinen kirjallinen vapaamielisyys on johtanut tilanteeseen, jossa kirjallisuuden rajat ovat hämärtyneet entisestään. Vaikka lapsilukijoille ei tietoisesti haluta tarjota moraalittomia vaihtoehtoja, on vastuu kirjojen oikeasta kohdentamisesta siirtynyt kirjailijoilta pitkälti kasvattajille. Lastenkirjojen tavoitteena on tarjota esteettisiä nautintoja ja älyllisiä ärsykeitä, kasvattaa tietoisuutta itsestä ja muista ja lisätä tietovarantoa todellisuudesta. Tämän ohella ne kehittävät lukutaitoa ja mielikuvitusta. (Stoodt-Hill & Amsbaugh-Corson 2001, 6–9.) Lastenkirjojen piilevää potentiaalia ei kuitenkaan aina kyetä maksimaalisesti hyödyntämään. Parhaimmillaan lastenkirjat ovat kaikkien niihin asetettujen odotusten arvoisia, mutta aina näin ei ole. Kasvattajille on erityisen tärkeää kyetä keskustelemaan kirjallisuudesta ja laajentamaan resursseja, joiden avulla tutkia kirjallisuutta yksin ja yhdessä lasten kanssa (May 1995, 173). Tämä haaste koskettaa kaikenlaista kirjallisuutta laaja-alaisesti.

5.1 Lapsi kirjallisuuden vastaanottajana

Lastenkirjallisuuden tulee huomioida lapsi ja lapsen taito vastaanottaa lukemaansa. Lapsille suunnatut tekstit ovat vääjäämättä laadullisesti poikkeavia aikuisten teksteistä erityisesti muodon ja kielen osalta, mutta niiden perustehtävät, nautinnon tuottaminen ja ymmärryksen lisääminen ihmisluonnosta ja ympäröivästä todellisuudesta, ovat yhteismitallisia. Huomioitavaa on, että lapsilla on usein avoimempi suhtautuminen erilaisiin kirjallisuuden lajeihin. Siinä missä aikuisilla on omat tieteenalansa, joiden kautta maailma avautuu, lapsilla kirjallisuus korvaa tieteellisen perspektiivin. (Lukens 2008, 8–9.)

Kirjallisuuden funktio osana ihmisen itsetiedostamista ja todellisuudessa orientoitumista on merkittävä. Kirjallisuus viihdyttää, laajentaa tiedossa ja kokemuksessa sekä tuottaa esteettisiä elämyksiä. Tämän ohella kirjallisuuden tiedetään tutkitusti parantavan ongelmanratkaisukykyä ja edistävän ihmisen kokonaisvaltaista kehitystä. (Stoodt-Hill & Amsbaugh-Corson 2001, 6.) Vaikutukset eivät kuitenkaan välity suoraa linjaa pitkin. Aikuisilla on valta vaikuttaa siihen, mitä ja kuinka paljon lapset kirjallisuudelta saavat. Lasten kanssa on tehtävä töitä teosten moninaisten merkitysten löytämiseksi, sillä lasten kokemusmaailma on aikuiseen verrattuna kapeampi. Lasten lukuelämyksiä on aikuisen opetettava ymmärtämään yhteistyössä heidän kanssaan, sillä ilman työkaluja lapsi on voimaton tekstin edessä. Lapsi tarvitseekin näin ollen ihmisiä, jotka selventävät luetun merkityksiä yhdessä lapsen kanssa. Lapsella on myös oikeus tietää, millaista heidän lukemansa kirjallisuus tosiasiallisesti on. (Cullingford 1998, 12; May 1995, 15–16; Mikkelsen 2005, 173.)

Tutkijana pidän itsestäänselvänä sitä, että teoksia voidaan lukea useilla eri tavoilla. Kirjat ovat monimerkityksellisiä ja vaativat lukijalta reseptiivisyyttä. Kirjallisuudentutkija Nina Mikkelsenin (2005) mukaan lapset kehittyvät teoksen merkitysten vastaanottajina. Lapsi vastaanottaa kirjallisuutta useita kanavia pitkin ja hahmottaa tekstin merkityksiä erilaisia lukutapoja joko rikkaasti tai yksipuolisesti hyödyntäen. Lukutaito eli kyky ottaa vastaan teoksen viestejä ja koodeja on tärkeä taito osata, muutoin kirjallisuus voi jäädä lapselle käyttämättömäksi piiloresurssiksi. Tärkeät empaattiset, esteettiset ja henkilökohtaisen kasvun kokemukset vahvistuvat samalla kun

ymmärrys kirjallisuudesta syvenee. (Mikkelsen 2005, 174–175.) Nikolajeva (2002, 17, 19) puhuu henkilöhahmojen kohdalla sivistyneestä ja sivistymättömästä lukutavasta. Kehittynyt lukija voi saman tekstin sisällä keskittyä hahmoihin ja heidän ominaisuuksiinsa paljon kehittymätöntä lukijaa syvällisemmin. Cullingfordin (1998, 14–15) mukaan teosten vastaanottoon sisältyy sekä esteitä että mahdollisuuksia. Toisten merkitysten välittyessä kirkkaasti toiset jäävät väistämättä piiloon. Lukija oikeuttaa tekstin merkitykset ja tekee ne itselleen käsitettäviksi tulkitsemalla, arvioimalla ja prosessoimalla. Merkitys ei välity suoraan tekstistä lukemalla, vaan kyse on aktiivisesta ja kahdensivisestä suhteesta lukijan ja luetun välillä (May 1995, 16–17).

Edelliseen näkemykseen yhtyy myös Louise Rosenblatt, jonka vuonna 1938 julkaistu transaktio-teoria on säilyttänyt elinvoimansa kirjallisuuden vastaanoton lukijavetoisista teorioista tunnetuimpana. Teoria olettaa lukutapahtuman olevan lukijan ja tekstin välinen tapahtuma, jossa merkitys syntyy yhteistyön tuloksena. Rosenblatt (1978, 18) kirjoittaa: *“The text, a set of marks on the page, becomes the text of a poem...by virtue of its relationship with the reader”*. Vastaanottamastaan aineksesta lukija luo henkilökohtaisen merkityssisällön, joka on eräänlainen sensorinen vaste tekstuaalisen materiaalin antamalle merkitysärsykkeelle. Tätä tietoisesti tehtyä ja omista yksilöllisistä kokemuksista täsmentyvää vastetta Rosenblatt kutsuu nimellä *poem*. Kirjallisuus determinoi oman merkityksensä, muttei voi vaikuttaa sen lopulliseen muotoon, joka on riippuvainen lukijan ajatuksista ja ajatusten aktiivisesta organisoinnista ja jäsentelystä. Merkityksenanto on interaktiivinen kohtaaminen: *“It happens during a coming-together, a competeneration, of a reader and a text.”* (Rosenblatt 1978, 12). Lukukokemus on aina uniikki ja kontrolloimaton. Lukemista on Rosenblattin (1978, 24) mukaan kahdenlaatuista, *esteettistä* eli elämyksellistä ja *effereenttiä* eli tietoa välittävää. Efferentti lukija on keskittynyt lukutapahtumassa tiedonkeruuseen. Hän on kiinnostunut tekstin pragmaattisesta, faktuaalisesta ja kvantitatiivisesta arvosta. Esteettisessä lukemisessa lukijan huomio on pääasiallisesti lukutilanteessa: siinä mitä hän kokee lukiessaan, mitä teksti aktivoi hänessä, mitä mielikuvia, tunteita, assosiaatioita, asenteita ja ajatuksia lukeminen herättää. (Rosenblatt 1978, 24–25; Hancock 2004, 27.) Samaa tekstiä voi lukea kummallakin lukutavalla, mutta lukemisen fokus vain vaihtelee lukutavasta riippuen.

On oleellista tuntea, kuinka lapsi vastaanottaa kirjallisuuden merkityksiä, mikäli kirjallisuuden lapsissa aikaansaamia vaikutuksia halutaan selvittää. Vaikka kirjallisuuden vaikutukset jäävätkin aina osittain tuntemattomuuteen, on vastaanoton teoreettinen hallinta osa laajaa kirjallisuuden vaikutusten ymmärrysprosessia. Myös kirjallisuuden moraalisten viestien tunnistaminen on

vastaanoton tavasta ja vaikutustekijöistä riippuvainen. Lapsen lukemisen transaktion voimakkuuteen ja laatuun vaikuttavat useat tekijät, joista Hancock (2004, 10) mainitsee keskeisimmiksi seuraavat:

1. Välitön tilannekonteksti, johon sisältyy opetustilanne, opettajan opetusfilosofia, opetustavoite ja vastaanoton luokkailmapiiri
2. Laaja sosio-kulttuurinen konteksti, johon sisältyy lukijan perhe- ja kulttuuritausta sekä uskonnollisuus
3. Lukijan ominaisuudet, joihin sisältyy aiemmat kokemukset, ikä ja kognitiivisen kehityksen taso, luku- ja kirjoitustaito, asenteet sekä henkilökohtainen arvomaailma
4. Tekstin ominaisuudet, joihin sisältyy genre, tekstimuoto ja sisältö

Lukijan tulkinta tekstistä on omakohtaisesti tuotettu tiedon ja kokemuksen synteesi, joka on aikaan ja kulttuuriin sidottu (Cullingford 1998, 1). Täydellistä lukijaa ei ole olemassa, sillä kukin tulkitsee teosta omista lähtökohdistaan. Lukeminen on yksityinen tapahtuma, joka yhdistää kuvittelun, kriittisen ajattelun ja mielikuvien yhdistelyn. Cullingfordille (1998, 28) lapsilukijat ovat samanlaisia sen suhteen, miten he tekstiä lähestyvät. He tietävät, mitä kirjoista etsivät. Lukijalla on paljon valtaa lukemansa suhteen. Lukija reagoi itseohjautuvasti ja tarvittaessa kriittisesti lukemaansa tietoisena mielipiteistään ja kuvitelmistaan. Lukuprosessi on jatkuvaa arvottamisen ja kriittisen tarkastelun vuoropuhelua, joka tapahtuu reaalisen ja mielikuvituksellisen maailman rajalla. Kirja ei ole ainoastaan yleinen sanojen sarjallinen kokonaisuus, vaan henkilökohtaisten mielteiden näyttämö. Lukijat voivat etäännyä sekä tekstistä että astua siihen sisään. (Cullingford 1998, 25, 29–30.)

Siihen, millä tavoin lapsi todellisuudessa ottaa vastaan kirjallisen tekstin, vaikuttavat siis useat eri tekijät. Reseptio on aina jokseenkin avoin kokemus, joka on alisteinen lukijan omalle kokemusmaailmalle tarinasta ja sen teemoista. Samalla kokemus on kuitenkin kontekstuaalinen. Jotta lukija voi joustavasti ottaa vastaan vaikutteita tulee tämän muokata egonsa reseptiiviseksi ja mahdollittoman sallivaksi sekä hyväksyä erilaisten tapahtumahorisonttien kokeilu kirjan välityksellä (Gregory 2009, 72–73). Luetun vastaanottamista suuntaavat lukijan käsitteellinen ymmärrys ja lukutaito sekä merkitykset, joita tarinaan suodattuu implisiittisesti. Susan Lehr (1991, 2, 9) toteaa lasten ymmärtävän tarinat usein toisin kuin aikuiset, sillä heidän perspektiivinsä tehdä havaintoja ja syy-yhteyksiä on täysin erilainen. Hänen mukaansa kehitystä on vaikea systemaattisesti myöskään konstruoida eri vaiheiksi.

5.2 *Ambivalentti lastenkirjallisuus*

Tekstin merkitykset ovat aina sidoksissa siihen, kuka lukija on, missä hän on, miksi ja missä hän lukee, mitä hän tuntee entuudestaan, kuinka paljon hän on aiemmin lukenut, kuinka paljon hän haluaisi lukea ja millainen yleinen ymmärrys lukijalla on. Merkitykset välittyvät montaa kautta. Lukija tekee merkityksiä mekaanisella, denotatiivisella, konnotatiivisella, intertekstuaalisella ja geneerisellä tasolla. Näiden tasojen kautta tekstin rakenne ja kieli avautuu lukijalle. Tekstin ilmaisuvoima on voimakkaan riippuvainen tavasta, jolla kirjaa lähestytään ja sen merkityksiä tulkitaan. (Hunt 1991, 66, 72–73.)

Kaikilla teksteillä on implisiittinen lukija, jolle teksti haluaa osoittaa kuuluvansa. Perry Nodelman ja Mavis Reimer (2003, 17) esittävät tekstin tekevän tietyt oletukset lukijalle, jotka tiedostamalla ja joihin reagoimalla lukukokemus jäsentyy tietynlaiseksi. Nämä oletukset ovat:

1. Teksti puhuttelee lukijan makua ja mielenkiintoa.
2. Teksti olettaa lukijan tietävän kirjallisuudesta ja maailmasta asioita.
3. Teksti stimuloi lukijan luomaan merkityksiä mielessään.

Implisiittisen lukijan voi myös sivuuttaa. Tällöin lukija lukee teosta ikään kuin ohittaen sen luonnollisen ulosannin. Dahlin kirjoilla on useita lukijoita, jotka voidaan karkeasti jaotella lapsiin ja aikuisiin. Dahl onkin yksi esimerkkitapaus, jonka kohdalla voidaan puhua niin sanotusta ambivalentista lastenkirjailijasta. Ambivalentti kirjallisuus merkitsee tapaa ajatella lastenkirja tekstinä, jolla on kaksi kohdetta yhden sijaan: sekä lapsi että aikuinen. Ambivalentti lastenkirjallisuus jakaa huomion kahtaalle, jolloin implisiittiselle lukijalle tulee kilpailua. Zohar Shavitille (1986, 71, 93) ambivalentti lastenkirjallisuus merkitsee kahta erilaista lukijaa, joita teksti huomioi. Shavit uskoo lapsen olevan tekstin pseudokohde siinä missä teksti on liki poikkeuksetta alun perin suunnattu aikuisille, jotka kirjoja arvioivat ja ostavat. Lastenkirjailijan on vedottava sekä aikuisen että lapsen makuun, vaikka ne ovat vääjäämättömän erilaiset (Shavit 1986, 37). Shavitille (1999, 84) ambivalentti lastenkirjallisuus on aikuisten tekosyy päästä sisään lapsuuteen, joka on heiltä otettu pois. Aikuiset kirjoittajat itsensä sisään kertomukseen tarpeessaan nostalgisoida ja romantisoida lapsuutta. Tässä kehityksessä on Shativin mukaan myös vaaransa. Tämän vuoksi kirjojen tulee aina ensisijassa puhutella aikuisia. Kirjailijalle oletus ambivalentista

lastenkirjallisuudesta asettaakin haasteen: Miten kertoa kertomus, jonka merkityksistä lukija omaksuu vain sen, mikä hänelle on kohdennettu.

Barbara Wall (1991, 9, 35) kuvaa merkitysten siirtoa joko yksikanavaiseksi (*single address*), kaksikanavaiseksi (*double address*) tai niiden yhdistelmäksi (*dual address*) riippuen siitä, onko tekstin kohteena yksin lapsi tai aikuinen vai molemmat. Kirjailijan on Wallin (1991) mukaan oltava selvillä siitä, kenelle kirja ja sen viesti on osoitettu. Lastenkirjat harvoin puhuttelevat yksinomaan aikuisia tai lapsia, vaan liikuttavat kutakin ikään katsomatta yksilöllisesti. Wallin (1991, 233, 274) mukaan on tärkeää, että lapsille on omaa kirjallisuutta. Kirjailijan ääni, viestin laatu ja suunta ovat ratkaisevassa asemassa siinä, millaista tuon ”oman kirjallisuuden” tulisi olla.

Kirjassaan *The Hidden Adult* (2008) Nodelman uskoo vakaasti lastenkirjallisuuden kätkevän sisäänsä enemmän kuin yhden merkitystason tai tietoisuuden. Tämä piilotaso selittää pitkälti sitä, miksi lastenkirjallisuus kiehtoo myös aikuisia. Lapset ymmärtävät merkityksistä ilmeisen, aikuiset kompleksisen. Nodelman (2008, 210) uskoo kahden erillisen implisiittisen lukijan olevan sula mahdollisuus. Hän pikemminkin pitää todennäköisenä sitä, että osa kirjoista tarjoaa tietoisesti molemmille lukijoille jotakin vaihtoehtoja. Torben Weinrich (2000, 100) uskoo Nodelmanin tapaan, että ei ole kahta erillistä välityskanavaa, vaan yksi suuri, joka puhuttelee aikuista ja lasta eri voimakkuudella. Aikuisten on helpompi omaksua myös lapsia puhuttelevia merkityksiä, koska he kantavat koettua lapsuutta sisällään (Weinrich 2000, 101). Roald Dahlilla on taipumus tuoda itsensä aikuisena ja tarinankertojana lasten eteen ja muuttaa aikuisille alun perin tehtyä tarinaa lapsivetoiseksi:

What he aims to achieve – and does – is a tone of voice which is clear, uncluttered, unobtrusive, not very demanding linguistically, and which sets up a sense of intimate, yes adult-controlled, relationship between his second self [the author as represented in the text] and his implied child reader. It is a voice often heard in children’s books of the kind deliberately written for them: it is the voice of speech rather than of interior monologue or no-holds-barred private confession. It is in, in fact, the tone of a friendly adult storyteller who knows how to entertain children while at the same time keeping them in their place. (Chambers Nodelmanin 2008, 211 mukaan.)

Hollindale (2008, 275) katsoo Dahlin kirjoittavan suoraan lukijalle. Dahl kuitenkin hämmentää tahallisesti asetelmaa, jossa hän olisi suoranaisesti joko aikuisen tai lapsen puolella. Hänen tekstinsä vaihtaa puolta useasti asettuen välistä aikuisen välistä lapsen liittolaiseksi. Wall (1991, 5) pitää

Dahlia kertojana, joka halusi ensinnäkin olla lukijoilleen avoin ja läsnä ja toisekseen suosia lapsia kertomusten kohteina. Koska aikuiset eivät olleet lapsia eivätkä voineet parhaasta tahdosta heidänlaisikseen enää tulla, oli ymmärrettävää, että kertomukset herättivät aikuisissa etenkin ammatillista pahennusta. Dahlilla implisiittinen lukija on kuitenkin usein ollut myös aikuinen, muusta kuin ammatillisesta syystä. Roald Dahl ei halunnut sulkea itseään yksityishenkilönä pois kenenkään ulottuvilta, vaan teki itsensä ja elämänsä tiettäväksi myös lapsille omaelämäkerrallisilla kirjoillaan *Boy: Tales of Childhood* (1984) ja postuumisti julkaistu *Going Solo* (1986). Hän oli kertojana kaikkien ulottuvilla.

Nodelman (2008, 213) uskoo, etteivät lapset lopulta ole lukijoina niin naiiveja kuin usein oletetaan. Lapset tuntevat kirjailijoiden olevan aikuisia alempana ja siten eriarvoisessa asemassa. Tästä tietoisina he lähestyvät ja tulkitsevat tekstiä kukin lähtökohdistaan. Vaikka aikuiset voivatkin lähestyä lastenkirjaa eri rooleista ja tehdä roolien mukaisia päätelmiä kirjan sisällöstä, eivät he voi milloinkaan saavuttaa ehdotonta lapsen tietoisuutta kirjasta. Nautinnollisin tapa onkin antaa kirjan vaikuttaa sen omilla ehdoilla. (Hunt 1991, 46–47.) Tällöin voidaan myös tarkemmin pohtia, millainen kirjallisuus soveltuu parhaiten asetettuihin tavoitteisiin eri yhteyksissä. Mielestäni keskustelu siitä, keitä lastenkirjat lukijoina puhuttelevat on kevyttä sen keskustelun rinnalla, millaisia vaikutuksia lastenkirjojen tulisi aikaansaada. Lastenkirjojen vaikutuksien tutkimusalue on kuitenkin riskejä ja hankaluuksia täynnä, sillä kirja, joka saa yhden lapsen itkemään saa toisen nauramaan. Dahl välittää toistuvasti omissa kertomuksissaan sanomaa siitä, että kirjallisuus saa aikaan eroja ihmisten välillä. Kirjoissa itsessään on myös eroja, mutta eron vaikutuksiltaan hyvän ja huonon kirjan välillä voi ratkaista usein ainoastaan yksilö itse, sillä kokemus kirjan vastaanotosta on poikkeuksetta henkilökohtainen.

6 ROALD DAHL

Roald Dahl (1916–1990) on lastenkirjallisuuden kauhukakara. Hän on kirjailijana hyvin lapsenkaltainen: rakastettava, rajoja kokeileva ja utelias. Dahl oli syntyjään brittiläinen, mutta hänellä oli vahva sidos myös vanhempiensa kotimaahan Norjaan. Kahdeksanhenkisestä perheestään Dahl menetti jo varhaisessa vaiheessa isän, mutta lapsuus ja nuoruus eivät tragediasta huolimatta jääneet onnettomiksi. Äidistään Dahl oli hyvin ylpeä ja piti tätä suurena esikuvanaan. Äiditkään eivät kuitenkaan säästyneet Dahlin vitsalta, vaan kaikissa ennakolta hyvissä ihmisissä piili vaara pahansuopuudesta. Kukaan ihminen ei ole hyvä tai kiltti pelkän yleisen käsityksen perusteella, vaan jokainen joutuu osoittamaan moraalisen arvonsa henkilökohtaisesti. (Ruuska 2001, 43.) Myöhemmin Dahlista tuli taistelulentäjä, jonka seurauksena hän sai kipinän kirjoittaa kertomuksia, joita hän ensin kertoi omille lapsilleen.

Roald Dahlin ura lastenkirjailijana lähti käyntiin 1960-luvulla puhtaasta sattumasta ja kesti liki kolmekymmentä vuotta. Aikansa lastenkirjallisuuden tilaa Dahl piti surullisena; hyviä lastenkirjoja oli saatavilla vain niukasti. Dahlin lapsuus ja elämä ovat vaikuttaneet suuresti hänen kirjojensa sisältöön ja hänen sanotaankin johtaneen tarinoidensa aiheet suoraan omista kokemuksistaan (Hollindale 2008, 276). Hollindale (2008, 278) kirjoittaa Dahlin mielikuvituksellisen, improvisoidun, anarkistisen ja ristiriitaisen materiaalinsa peilanneen vahvasti tosielämää: ”...*The story behind the stories has a moral, and all the controversial, seemingly anarchic, subversive and salacious material which has repeatedly provoked the adult to protest, is framed by metanarrative of the author’s life and justified by it.*” Dahlin traaginen elämä antaa hänen tarinoilleen myös moraalin kannalta tärkeää uskottavuutta.

Roald Dahl esitti olevansa vaikea persoona, jolla on vahva tahto ja korkea älykkyys. Hän istutti itsensä rooliin, jonka tehtävä oli osoittaa maailmasta virheitä ja vääryyksiä. Etenkin lapset olivat alistetussa asemassa, jota aikuiset käyttivät tietoisesti hyväkseen. Lapsia Dahl kehottikin nousemaan väärintekijöiden yläpuolelle oman järkensä ja neuvokkuutensa voimallistamina (Koski 2011, 210). Väärintekijöitä saattoivat olla yhtä hyvin opettajat kuin omat vanhemmatkin. Pahuus nousi ihmisten

välinpitämättömyydestä ja ylemmydentunteesta. Lapsilla ei aikuisen maailmassa ole tunnustettua arvoa. Lapsi on lapsi ja sellaisena silkkä väline aikuiselle toteuttaa omia päämääriään. Lapsella oli näin ollen oikeus nousta vastustamaan henkistä ja fyysistä sortoa silläkin uhalla, että arvot on kyseenalaistettava ja luotava uudestaan. Varsinaisesti Dahl ei vastustanut esimerkiksi kuria, fyysistä rankaisua tai aikuisen auktoriteettia yli lapsen sellaisenaan, vaan ainoastaan tahoja, jotka käyttivät valtaansa väärin (Hollindale 1008, 2008).

Dahlille lapsi oli olento, joka kykeni tekemään moraalisia arvioita ja toimimaan niiden mukaisesti. Aikuiset saattoivat edustaa heikkoa moraalialia, josta puuttui argumentatiivinen uskottavuus. Ainoa vaihtoehto lapselle selviytyä oli kyseenalaistaa aikuisen auktoriteetti, valta ja moraalialia. Yleisesti Dahl näki vanhemmuuden olevan kriisissä, kun taas lasta hän pitää sisäisesti vahvana ja vitaalisena subjektina (Ihonen 2001, 138). Siinä missä Dahl rakasti lapsia, hän myös vihasi heitä. Aikuisten ohella myös lapset itse ovat syypäitä onnettomuuksiinsa. Dahl ei siis halua tuomita yksin aikuisia, vaan myös lapset itse voivat saada aikaan pahaa. Pelkkä ajattelunvapaus ei tuota hyviä yksilöitä. Parhaimmillaan lapset ja aikuiset tavoittelevatkin hyviä asioita yhteistyöllä. (Ruuska 2001, 44–45.)

Vuoren (2009, 91–92) mukaan tapa, jolla Dahl asemoi itsensä tasavertaiseksi lapsen kanssa, rikkoo perinteistä moraalikasvatuksellista asetelmaa aikuisesta lapsen yläpuolella. Dahl kyseenalaisti aikuisten ja lasten perinnäiset käyttäytymistavat ja teki yleisesti arvossa pidetyistä normeista rikottavia. Dahlin ilmaisuun suhtauduttiin usein liian vakavamielisesti. Groteski ja estoton huumori olivat hänelle väylä käsitellä tabuina pidettyjä teemoja. Lastenkirjoissa usein tavattua pehmeyttä ja totuuksien kaunistelua ei Dahlilla herkästi tapaa. Lapsia on kohdeltava, kuten elämä heitä kohtelee, tai muutoin maailma näyttäytyy imelän kauniina ja viattomana harhakuvitelmana oikeasta todellisuudesta. Dahl antaa tarinoissaan oikeudenmukaisuuden toteutua, sillä vaikka maailma usein onkin raadollinen ja järkyttävä, on usko hyvyyteen tavoittelemisen arvoista. (Ruuska 2001, 39, 45.) Roald Dahlilla maailma on usein kaksijakoinen ja julma, mutta tästä huolimatta lukija on ikään kuin koskematon ja pahan ulottumattomissa. Cullingford (1998, 22) muistuttaa, että yksi syy Dahlin vetovoimaan on hänen tapansa rangaista väärintekijöitä julmasti ja jättää heidät vaille sympatiaa. Tällöin Dahl tulee tehneeksi henkilöihahmoistaan paheellisia, mutta myös altistaneeksi lukijoitaan huonoille vaikutuksille. Seuraus, jossa paha saa palkkansa, ei ole kaikkien lukijoiden mieleen. Dahlilla on myös tavallista, että kertomuksissa hyvät ihmiset toimivat moraalittomasti, vaikka heidän aikeensa ovat hyvät ja kunnialliset. Tämä tekee moraalittomuudesta helpommin hyväksyttävämpää, joskaan ei moraalisesti hyvää.

Roald Dahlia pidetään herkästi fantasiakirjailijana ja hänen kertomuksensa antavatkin aihetta pitää edellistä näkemystä perusteltuna. Dahlille ei voida lyödä yhtä fantasiakirjallisuuden nimilappua lyömättä toista – tai kolmatta. Hänen teoksissaan ei esiinny puhtaana kokonaista fantasiamaailmaa, joka usein on leimallinen osa fantasiakirjallisuutta. Dahl voidaan luontevasti asemoida sellaisen fantasiakirjallisuuden osaksi, jossa todellisuus ei ole täysin fantasian läpikulkema, vaan pikemminkin fantasian värittämä. Leinonen (2001, 35) käyttää kyseisestä fantasian alalajista nimeä almondilaisuus David Almondin mukaan nimettynä. Almondilaisessa kirjallisuudessa fantasia on viehättävää ja pitkälle peiteltyä. Kyseisen tyylin kirjoissa fantasia tekee hallittuja interventioita muuttaen hallitsevaa arkitodellisuutta hetkellisesti poikkeavaksi. Dahlille fantasia ei kuitenkaan ole keino ottaa kevyesti reaalimaailman raadollisuus, vaan tapa virittää lapsi oman mielikuvituksensa käyttöön. Fantasia on kerronnankeino, jolla samaistutaan lapsen maailman hahmottamisen tapaan. Ihosen (2001, 139) mielestä Dahlin maailman julmuus ja mielettömyys on fantasian kautta kivuttomammin kohdattavissa. Fantasia on kuitenkin muodostunut paikoin myös esteeksi kriittiselle yleisölle ottaa Dahl todesta (Vuori 2002, 92).

Kirjailijana Dahl rikkoo perinteisiä lastenkirjallisuuden konventioita rohkeasti, muttei seurauksista. Koski (1998, 106) toteaa Dahlin moraalisten sisältöjen herättäneen runsaasti kritiikkiä ja arvostelua. Arvostelu on kuitenkin aina ollut sidottu aikaansa ja ajassa vallitseviin kasvatusteorioihin. Dahl provosoi lukijoitaan kirjoittamalla: ”...anarkistista lastenkirjallisuutta, joka rikkoo perinnäisiä lasten käyttäytymissääntöjä, viisastelee ja tuo esiin elämän raadollisuuden inhorealisticin tai inhohumoristicin keinoin” (Koski 2011, 208). Aikuiset ovat suhtautuneet Dahlille aina erittäin kaksijakoisesti. Jotkut ovat nähneet anarkismin ja mauttomuuden kuuluvan osaksi lapsuutta ja ilmaisseet hyväksyntänsä, kun taas eräille Dahlin ”aikuisten” totuuksien paljastelu on ollut liikaa. On muistettava Dahlin olleen ennen uraansa lastenkirjailijana novellikirjailija, jonka tuotantoa leimasivat uhkaavat ja synkkämieliset kuvaukset ihmisluonnosta. (Hunt 2001, 56–57.) Lasten mielenkiintoa Dahl on kuitenkin onnistunut puhuttelemaan jo liki puoli vuosisataa. Yhä nykyäänkin lapset pitävät Dahlia rakastettuna viihdyttäjänä, todenpuhujana ja liittolaisena. Hän on heille todellinen *sui generis*, ainoa laatuaan. Dahl kertoo lapsille usein totuuden, josta aikuiset vaikenivat (Koski 2011, 204). Kaikesta vastarinnasta huolimatta Roald Dahl on myynyt maailmalla miljoonia niteitä ja onnistunut säilyttämään suosionsa yli vaihtuvien sukupolvien (Hollindale 2008, 271–272).

7 TUTKIMUKSEN KÄYTÄNNÖN TAUSTAT

7.1 Kertomukset kvalitatiivisena ja hermeneuttisena tutkimuskohteena

Jotta lastenkirjallisuuden vaikutuksia voidaan laajemmin tutkia, on ensin otettava selvää niiden sisällöstä. Tässä tutkimuksessa on mahdotonta ottaa tarkasteluun koko Dahlin tuotantoa, minkä johdosta on tarpeellista tehdä rajausta. Tutkimus on päätyntä sivumäärällisesti laajimmista Dahlin kertomuksista seuraaviin: *James and the Giant Peach* (1961), *Charlie and the Chocolate Factory* (1964), *Danny, the Champion of the World* (1975), *George's Marvellous Machine* (1981) ja *Matilda* (1988). Valintaa voidaan perustella henkilöhahmojen samuudella ja teemallisella mielenkiinnolla. Kaikissa viidessä kertomuksessa päähenkilönä on lapsi. Kukin kertomus tarjoilee yhden väylän ymmärtää sitä moraalitodellisuutta, jossa lapsi elää ja toimii. Lapsi on alusta, josta ymmärtämisprosessi alun alkaen lähtee ja johon se lopulta palaa. Kyseisten teosten katsotaan lisäksi olevan keskeinen osa Roald Dahlin kirjailijaimagoa ja kirjallista perintöä.

Tämä tutkimus seuraa kvalitatiivisen eli laadullisen tutkimussuunnan linjoja sekä menetelmällisesti että arvoteoreettisesti. Ensiksikin tutkimus tavoittelee ymmärrystä suoran selittämisen sijaan, toisekseen tutkijan rooli aineiston tulkinnessa on välittömän intiimi ja kolmanneksi tutkija ei tyydy yksinomaan vastaanottamaan merkityksiä, vaan konstruoi uutta tietoa valikoimalla ja tulkitsemalla raakamateriaalia intentionaalisesti (Stake 1995, 37). Laadulliselle tapaustutkimukselle on tyypillistä tiheä kuvailu, kokemuksellinen ymmärtäminen ja maailman käsittäminen useiden todellisuuksien kautta. Ainoa ohittamaton intressi laadullisessa tutkimuksessa on pyrkimys ymmärtää ihmisen luomia merkityksiä. Tällöin pakotettujen ja suljettujen toimintatapojen seuraaminen käy tarpeettomaksi, sillä periaatteet tutkimuksen kulussa kehittyvät tapauskohtaisiksi. (Merriam 2009, 13; Stake 1995, 43.)

Kvalitatiivinen tutkimus ei lähtökohtaisesti tavoittele ehdotonta totuutta, vaan ymmärtävää tietoa, joka on redusoitavissa tutkijan ja tutkimuskohteen väliseen interaktioon. Tietoa ei "löydetä" vaan se

rakennetaan. Periaatetta kutsutaan konstruktivistiseksi. Tutkimus on vuoropuhelua aineiston ja tulkitsijan välillä, jossa molemmat legitimoivat toinen toisensa olemassaolon. Vuoropuhelun laadun, vilpittömyyden ja avoimuuden eteen on kuitenkin nähtävä vaivaa, jotta tutkimus ei muodostu silkaksi abstraktioksi. Fenomenologia tavataan usein nähdä konstruktivismin seuralaisena. Kyseessä on oppi, jonka mukaan ihmisen kokemuksen ulkopuolella ei ole mitään objektiivista ja tulkinnallista todellisuutta, vaan tulkinta ja kokemus kuuluvat yhteen. (Merriam 2009, 8–9; Noddings 1998, 66–67.) Fenomenologiassa ilmiöihin pyritään pääsemään käsiksi vapaana ennakkoluuloista ja irrallaan valmiista tulkinnallisista kehyksistä.

Tutkimuksessa keskitytään selvittämään merkityksiä, joita kirjailija luo ja lukija tulkitsee samalla luoden uusia merkityksiä. Konstruktivismin ohella tutkimuksen teoreettinen paradigma sitoutuu siis hermeneutiikkaan. Laajasti ottaen hermeneutiikka tutkii merkityksiä (Lichtman 2006, 27). Se on teoriaa tulkinnasta ja sen ehdoista. Tosiasiallisesti kaikki tutkimus, etenkin henkítieteellinen, on tulkitsevaa. Tieto on tulkitsijan, kontekstin ja tekstin välisen yhteistyön aikaansaannos ja viitekehys, jossa keskustelua merkityksistä käydään. (Mikkonen 2008, 66; Noddings 1998, 71.) Erilaiset tulkinnat aineistosta ovat väistämätön seuraus, sillä merkitykset rakentuvat suhteessa niihin odotuksiin ja esiyymmärrykseen, joita tutkijalla tekstistä lukijana on. Se, millaisia merkityksiä kulloinkin haetaan, riippuu siitä, millaiset tulkintakäsitteet tutkimukselle on asetettu (Moilanen & Rähä, 51–52). Fenomenologian vaatimus asioiden puhtaasta mielestä ei hermeneutiikan mukaan ole ehdoitta mahdollista, sillä kohdetta ei voi lähestyä tyhjällä tietoisuudella. Ennakkokäsitysten on kuitenkin mahdollista korjaantua tutkimusprosessin kuluessa, jolloin ilmiö aineiston tulkinnan kautta paljastuu entistä tarkemmin.

Tulkintaa ohjaavat maailmankatsomus ja tieteellinen todellisuuskäsitys. Kirja on hyvä esimerkki produktista, josta on liki mahdoton tehdä objektiivisia ja yleistäviä tulkintoja. Teksti on kokonaisuus, joka muodostuu yksityiskohdistaan. Yksityiskohdat täydentävät tulkintaa kokonaisuudesta, mutta kokonaisuus sellaisenaan on myös yksityiskohtien tulkinnallinen viitekehys (Merriam 2009, 33). Teksti on avoin merkitysavaruus, jota kohti voi kurkotella mutta harvoin tyhjentävästi tavoittaa. Jopa saman ihmisen tulkinta voi vaihdella riippuen siitä, millainen rooli lukijalla kussakin lukutilanteessa on. Kirjaa tutkittaessa on vaarana, että tulkitsija tuo tekstiin merkityksiä, joita siellä ei alkuperäisesti ole (Moilanen & Rähä 2007, 55). Tutkijan pätevyyttä osoittaakin taito löytää tekstistä ne merkitykset, jotka tosiasiallisesti ovat osa tekstiä ja joilla on arvoa tutkimuskysymysten kannalta.

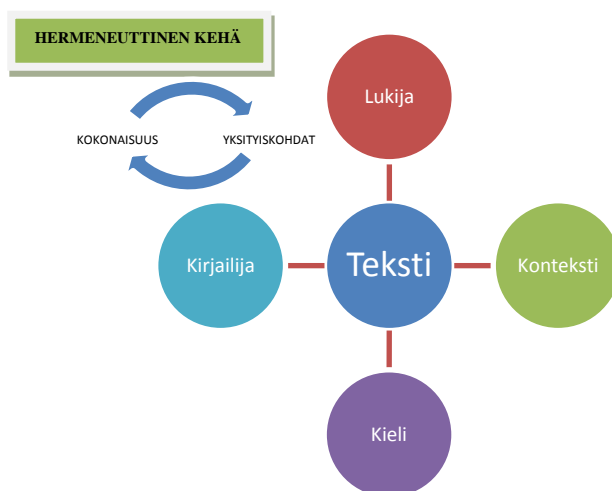
Käsillä oleva tutkimus täyttää myös tapaustutkimukselle asetettavat kriteerit. Tapaustutkimus on yksilöllinen, muuttuva ja kompleksinen, mutta samalla refleksiivinen ja kompromissivalmis tutkimuksen toteutuksen strategia (Stake 1995, 2, 12). Tapaukseksi kelpaa hyvinkin vaatimaton kohde. Sarja Roald Dahlin kertomuksia on mitä kiinnostavin tapaus tutkia. Tapauksella on ennen kaikkea itseisarvoa, mutta myös sovellusarvoa kasvatuksellisessa kontekstissa. Vaikka tapaustutkimus ei pyrikään yleistettävyyteen, ei sen voi sanoa olevan täysin hyödytön. Ymmärrys maailmasta perustuu tapauskohtaisuuteen ja yksittäisiin ilmiöihin, joille laajemmat yleistyksiset perustuvat (Stake 1995, 8). Kvalitatiiviset tutkijat rakentavat teoriaansa induktiivisesti (Merriam 1995, 15). Tutkimuksen induktiivisuus merkitsee sitä, että aineistosta nousevat merkitykset täsmentyvät ja laajentuvat tutkimuksen kulussa. Kohde saa näin usein enemmän tilaa osoittaa erityislaatuun. Tässä mielessä tapaustutkimus on kaikkea muuta kuin ajanhukkaa. Tutkimuksen on osoitettu olevan hyödyllinen päämääriltään ja tarjoavan mahdollisuuksia avoimeen kriittisyyteen sekä tutkimuskohteen että tutkimuksen läpiviennin osalta. Tutkimus on rakennettu siten, että tutkija ei pakota merkityksiä tekstiin vaan antaa aineiston ”puhua puolestaan”. Aineisto on sellaisenaan valmis ja vastustuskykyinen tutkijan mielivaltaisista tulkintoja vastaan. Tutkijan rooli on tulkita merkityksiä kokoavasti ja tarpeellisia luokitteluja tehdä. Tutkimusmateriaalina on teksti ja laajempina tutkimuskontekstina tekstin tuottama esitys maailmasta.

7.2 Tutkija tekstin tulkitsijana

Lukeminen on liki sama asia kuin tekstin tulkitseminen. Siinä on kyse merkityksen etsinnästä raakamateriaalista: ”*We must engage in ceaseless editing, interpretation, labeling and patterning. We receive information, but what we need, and thus try to construct, is meaning*” (Gregory 2009, 61). Tutkijan on muistettava, että tulkinta ei ole lukijasta riippumaton eikä milloinkaan neutraali tai objektiivinen prosessi (Eaglestone 2009, 18). Tutkija joutuu eristämään tietyt merkitykset pois tietoisuudestaan ja tekemään valintoja, joilla pysyä linjassa tutkimuksen tavoitteiden kanssa. Täydellistä puolueettomuutta hänen ei kuitenkaan ole mahdollista saavuttaa. Vaikka tekstin tulisi antaa merkitysten välittyä puhtaina, ei tutkija voi poistaa itsestään ja ulkoisesta ympäristöstään niitä tekijöitä, jotka tekevät tulkinnasta ainutlaatuisen.

Once words are transformed into a written text, the gap between the author and the reader widens and the possibility of multiple reinterpretations increases. The text can "say" many different things in different contexts. But also the written text is an artifact, capable of transmission, manipulation, and alteration, of being used and discarded, reused and recycled -- (Hodder 2003, 157.)

Tulkinnalliselle viitekehykselle tutkijan tulee kuitenkin olla uskollinen, vaikka sisällöissä variaatioita tulkitsijasta riippuen olisikin. Tekstiä on voitava lukea tietoisena niistä raameista, joiden sisällä tulkinta tapahtuu, jotta merkityksiä on mahdollista tarvittaessa etsiä vaihtoehtoisesta perspektiivistä (Eaglestone 2009, 22). Teksti on kokonaisuus, jonka tulkinta on sidottu useaan eri osa-alueeseen. Kirjailija on tekstin tuottaja, konteksti tekstin merkitysympäristö, lukija tekstin vastaanottaja ja kieli tekstin merkitysten kantaja. Lukija tuo tekstiin merkityksiä, joiden ohella teksti itsessään sisältää kirjailijan kielen kautta ilmaisemia rakenteellisia merkityksiä. Tulkinta on lopulta jossakin tekstin muuttumattomien selittävien ja lukijan yksilöllisten tulkintatekijöiden välimaastossa. Ilman tulkintaa teksti jää elottomaksi. Tekstiä voi lähestyä usealta suunnalta riippuen siitä, millaisia näkökulmia toivoo tulkinnassaan painotettavan. Tutkija joutuu tavallisen lukijan tapaan valitsemaan, millaisia merkityksiä haluaa korostaa ylitse muiden. Hän joutuu luomaan itselleen kriittisen lukustrategian, joka vastaa kysymykseen: Mitä tekstiltä haluan? (Gwynn & Zani 2007, 7–11.) Kyseinen kuvio havainnollistaa tapoja lähestyä tekstiä. Lukija, kieli, konteksti ja kirjailija ovat kaikki mahdollisia väyliä alkaa tutkimaan tekstiä ja niistä kukin on erityinen näköala tekstin laajempaan merkityshorisonttiin.

KUVIO 3. Tekstin tulkinnan osatekijät.

Teksti rakentuu neljän kuvion elementin (konteksti, kirjailija, lukija, kieli) kautta. Tulkinnassa voidaan harvoin kattaa kaikkia elementtejä täydellisesti, vaan on tehtävä harkittua tulkinnallista rajausta. Tutkija tehdessään kvalitatiivista tutkimusta hyväksyy tulkinnallisen epävarmuuden ja suoranaisen fallibilismin. Hän on kuitenkin tietoinen siitä taustasta, josta hänen tulkintansa on lähtöisin. Tutkijan rooli on kuitenkin vastuullinen, sillä hänen tulee olla tulkinnassaan johdonmukainen ja avoin. Osana tutkimusta tutkija prosessoi kokemuksiaan intuitiivisesti ja varmistaa, että hänen puoleltaan tutkimus on läpinäkyvä. Inhimilliset elementit ja itserefleksiivisyys ovat luonnollinen osa kvalitatiivista tutkimusasetelmaa (Lichtman 2006, 18). Tutkimus on prosessi oppia siinä missä löytää vastauksia. Merriamin (2009, 15) mukaan tutkija on tiedonkeruun ja analyysin tärkein instrumentti. Tutkijana kohtelen tekstiä tulkittavana objektina käyttäen hermeneuttista lähestymistapaa, joka selittää tekstiä proseduraalisesti. Tavoitteena tutkimuksella on aineiston mahdollisimman tarkka kuvaus ja merkitysyksikköjen erittely tutkimusteorian rajaamassa tilassa. Kvalitatiivisen aineiston analyysi on usein pökerryttävä työ. Siihen ei ole olemassa yhtä ainoaa tapaa, vaan analyysi valikoituu usean muuttujan kautta. (Lichtman 2006, 160, 217.)

7.3 Tutkimukselliset ongelmat, kipupisteet ja luotettavuus

Roald Dahlin kirjojen kanssa olemme vaikeuksissa useasta syystä. Ensiksikin aristotelinen hyveetiikka otaksuu hyveiden olevan päämääräsidoonaisia. Kirjallisuutta voidaan tässä mielessä tutkia ainoastaan silloin, kun sen voidaan osoittaa havainnollistavan elämää kertomuksellisena jatkumona lähtö- ja päätepiteineen. Roald Dahl ei kirjoissaan tuo esille tällaista narraatiota, vaan hänen tarinansa ovat lyhyitä episodisia leikkauksia elämään, joka sekin näyttäytyy liki poikkeuksetta epätavallisena. Kirjallisuudessa on kuitenkin tapana etsiä merkityksiä sekä kokonaisuudesta että yksityiskohtista. Kokonaisuus on yksityiskohtiensa summa. Tässä mielessä kokonaisuus tai ainakin sen prototyyppi on mallinnettavissa yksityiskohtia tutkimalla.

Erään ongelman tutkimuksessa tuo ilmi Nikolajevan (2002, 18) uskomus lastenkirjallisuuden hahmojen psykologisten ominaisuuksien kepeydestä. Lastenkirjallisuuden hahmot eroavat aikuiskirjallisuuden vastaavista monessa suhteessa, joista merkittävin tutkimuksen kannalta on henkilöhahmojen ohuus. Toinen seikka, jota Nikolajeva (2002, 19) hankaluutena korostaa, on hahmojen olematon rinnastettavuus tosielämän ihmisiin. Tutkija ei voi Nikolajevan (2002, 283)

mukaan ylittää kertomuksen itse itselleen asettamia rajoja tai irrottaa henkilöitä pois niiden alkuperäisestä kontekstista tutkimuksellisiin seikkoihin vedoten. Yksikään hahmo ei sellaisenaan hengitä silkkana kimppuna ominaisuuksia, jotka tutkija on hienovaraisesti eritellyt ja analysoinut. Tärkeä ongelma tiedostaa on myös valmiiden hyve-esitysten käyttö vertailevan analyysin pohjana. Lapsipäähenkilöiden hyveellisyyttä (ks. Kappale 9) koskeva osuus on erityisen altis kritiikille, sillä vertailu kumpuaa valmiista malleista, joita tutkija käyttää tulkinta-apparaattina merkitysten löytämiseksi. Riskinä tällaisessa tavassa on, että merkitykset siirtyvät tekstiin sisään, eivätkä tekstistä pois, kuten tavoitteena on. Tällöin on vaarana, että kertomus on kaikkea sitä, mitä tutkija sen toivookin olevan, muttei alkuperäisesti.

Tutkijana olen kuitenkin tietoinen ensiksikin siitä, että kertomuksen välittämä kuva henkilöahmosta ei milloinkaan ole täydellinen. Toisekseen on kriittistä tiedostaa, että kirjailija on tekstin henkilöstä vastuussa niin ajatusten kuin toimintojen osalta. Tämä ei kuitenkaan poista sitä tosiasiaa, että kirjailija voi olla erittäin taitava luomaan liki ihmistä muistuttavan tekstuaalisen rekonstruktion ihmisestä. Lisäksi on huomioitavaa, että lapsi ei useinkaan tee lainkaan erottelua todellisen ja epätodellisen hahmon välille. Fantasiamaailmojen hahmot ovat yhtä lailla opettavaisia moraalisesti kuin hahmot, jotka ovat olemassa tai helpommin tulkittavissa oikeiksi ihmisiksi.

Kirjallisuuden tulkinta on poikkeuksetta sidottu yksilön tulkintaan tekstistä. Tällöin tutkimuksen luotettavuudessa on kyse siitä, kuinka tarkkanäköisesti tutkija voi tehdä aineistosta havaintoja niitä uskottavasti perustellen. Samalla luotettavuudesta kuoriutuu eettinen kysymys, sillä tutkija ei voi ylittää aineiston välittämää informaatiota tai lisätä siihen kuulumattomia aineksia. On todennäköistä, että tutkimusta, jossa huomio on kertomusten tuottamissa vaikutelmissa, pidetään herkästi tavanomaisena kirja-analyysinä. Tutkijana kuitenkin koen, että subjektiiviset vaikutelmat voivat antaa myös yleistettävää tutkimustietoa havittelevalle paljon ajateltavaa. Tämä tutkimus on pitkälti tutkijansa näköinen, ja tehdyt löydökset subjektiivisuuden leimaamia. Kvalitatiivinen tutkimusorientaatio antaa tutkijalle vapauksia, mutta vapaudet tuovat tekijälleen vaatimuksen itserehellisyydestä.

7.4 Teematutkimus

Teema kertoo sen, mistä tekstissä on kyse. Lehrin (1991, 2) mukaan teemassa on kyse kannanotosta, joka perustuu tekstistä tehtyyn tulkintaan. Teema ikään kuin pitää sisällään tekstin keskeiset temaattiset eli teemaa koskevat merkitykset. On selvää, että kirjoitetussa teoksessa teemat eivät ole itsestään selvästi esillä tai yksiselitteiset. Teemoja saattaa olla useita ja ne voivat olla hyvinkin työläitä etsiä. Lukijalla tai kriitikolla on lisäksi velvoite arvottaa teemoja keskenään ja päättää, mitkä teemoista ovat toisia hallitsevampia. Lisäksi teemat voivat olla sisäänkirjoitettuja tai lukijan teokseen tuomia. Hankalaksi teeman määrittelyn tekee sen heterogeeninen luonne; sitä käytetään eri tilanteissa useilla erilaisilla tavoilla. Teema nostaa tekstistä halutunlaisia kysymyksiä, ongelmia ja asetelmia ilman, että lukijalle annetaan todellista mahdollisuutta käydä keskustelua. (Hawthorn 1993, 104–105.) Tässä tutkimuksessa teemana ovat hyveet. Ne ohjaavat ennakolta sitä, miten tutkija tekstiä lähestyy. Teksti itsessään on mykkä tai ainakin puolueeton puhuja. Teeman löytäminen tekstistä on suuresti riippuvainen siitä, millainen lukija on kyseessä. Kehittymätön lukija ei edes pysty välttämättä näkemään kaikkia tekstin teemaa koskettavia nyansseja. Teemoista keskustelu vaatii kuitenkin perusteluja ja pohjaa, vaikka puhtasoppisen merkityksen löytäminen onkin sekä tarpeetonta että utopistista. (Gwynn & Zani 2007, 20–21.)

Roald Dahlia on syytetty muun muassa sadismista, naisvihasta, noitavainoista, lasten kiihottamisesta aggressiiviseen käyttäytymiseen ja kapinamielialaan. Kaikki kytkeytyvät siihen sekä kirjojen yksittäisiin teemoihin että laajempaan teemalliseen kuvastoon, joita Dahl kertomuksillaan kokoaa. Teemoja on kuitenkin liki yhtä monta kuin on lukijaakin (Gwynn & Zani 2007, 20). Teema on kenties kertomuksen merkityksistä se, joihin lukija ensimmäiseksi tulee kiinnittäneeksi huomiota kun hän rakentaa analyysiä lukemastaan. Teema ei välttämättä ole lainkaan näkyvä, vaan se on abstrahoitu näkemys henkilöistä ja toiminnan yksityiskohdista. Selvittääksemme, mikä kertomuksen teema on, meidän on päästävä juonen taakse ja yritettävä löytää merkityksiä itsestäänselvyksien keskeltä. Teema kasvaa kertomuksen pysyvistä elementeistä ja on oikeutettu, mikäli tulkinta on rehellinen yksityiskohdille. Diyanni (2000) kehottaakin etsimään teemaa niistä implisiittisistä merkityksistä, joita yksityiskohdat tarjoavat. Teema ei koskaan selitä täysin kertomusta auki, vaan edellyttää jo valmiiksi tarinan yksinkertaistamista. (Diyanni 2000, 86–87.) Kertomus tulee purkaa osiinsa, jonka jälkeen osista valitaan käyttökelpoisimmat ja muut siirretään syrjään. Tässä prosessissa jotakin jää väistämättä tulkinnan ulkopuolelle.

7.5 Tutkimuskohteena henkilöhahmot ja heidän hyveellisyytensä

Henkilöhahmot ovat kirjallisuudessa kuvattuja ihmisiä. Varsinaisesti tekstissä esiintyvät henkilöt ovat aina sopimuksenvaraisesti tuotettuja representaatioita todellisista ihmisistä. (Käkelä-Puumala 2008, 240.) Maria Nikolajeva on henkilöiden tutkimuksen vahva puolestapuhuja, jonka tutkimukset osoittavat henkilöhahmojen olevan mielenkiintoinen ja monitahoinen tutkimuskohde. Nikolajevan näkemykset kulkevat tässä tutkimuksessa eräänlaisena metajuonteena. Nikolajeva (2002, 49) pitää päähenkilöä kertomuksen keskeisenä toimijana, joskin päähenkilön määrittelyssä tulee olla tarkkana. Oleellista on ensin pohtia, millä tasolla henkilöhahmot samaistuvat oikeisiin ihmisiin vai samaistuvatko lainkaan. Hahmoja kutsutaan mimeettisiksi tai semioottisiksi sen mukaan, käsitelläänkö hahmoja oikeina ihmisinä vai puhtaasti tekstuaalisina elementteinä (Nikolajeva 2002, 8). Vaarana usein on, että henkilöhahmot jäävät itsestäänselvyyksiksi ja muiden kertovan tekstin elementtien varjoon (Käkelä-Puumala 2003, 244).

Nussbaum (1990, 139) nostaa erityisasemaan kertomuksen henkilöhahmot, moraaliset agentit, ja heidän valintansa. Henkilöiden ilmaisun, kommunikaation, improvisaation ja havainnon kieli tuo moraalin näkyväksi. Raymond Jones (1997, vii) tiivistää henkilöhahmojen painoarvon kertomukselle osuvasti todetessaan niiden yksinkertaisesti olevan ”*the lifeforce of children fiction*”. Henkilöhahmot ovat Jonesille kertomuksen aktiivisia ja tunteellisia subjekteja, joiden ympärille kirjailija voi rakentaa liikuttavia ja monimerkityksillisiä teemoja. Henkilöt ovat moraalisen mielikuvituksen voimallistajia, joiden esikuvallisuus kantaa yli fiktion ja toden raja-aitojen. Toiminta ja henkilö ovat erottamattomasti yhtä: “*Characters may have thoughts, dreams, and conversations, but they repeatedly define their identities, reveal their values, and establish their significance through physical action.*” (Jones 1997, vii.) Tähän näkemykseen päätyi aikanaan myös Aristoteles, joka *Runousopissaan* tarkasteli henkilöitä luonteina ja toiminnallisina olentoina. Aristoteleelle *ethos* eli persoona ja *praxion* eli toimija olivat eroteltu irti toisistaan, vaikka tosielämässä näin ei ollutkaan. Teolla oli tosiasiallisesti merkittävä vaikutus määriteltäessä persoona ja päinvastoin.

Nikolajevan (2002, 191, 197) mukaan kertojalla on keskeinen rooli siinä, millä tavoin henkilö kertomuksessa kuvaillaan sosiaalisen aseman, ulkonäön, asenteen, tapojen ja toiminnan suhteen. Tässä tutkimuksessa kertoja ja kerronnan muodot eivät saa erityistä painoarvoa, mutta tulkinnallisesti kertojan rooli on huomioitava. Kertoja voi vaikuttaa tehtyihin tulkintoihin vahvistavasti käyttämällä muun muassa toistoa tai vastakkainasettelua. Nikolajeva (2002, x) katsoo henkilöihahmoja voitavan tutkia kertomuksen tai diskurssin tasolla. Kertomuksen tasolla mielenkiinto kohdistuu henkilöihahmon paikkaan ja arvoedustuksiin. Diskurssin tasolla kerronnan tapa ja lukijan kerrontaa syventävä tulkinta on ratkaisevassa asemassa.

Henkilöihahmojen teot ja reaktiot ovat alisteisia lukijan tekemille tulkinnoille ja johtopäätöksille (Nikolajeva 2002, 198). Gregory (2009, 151) pitää tärkeänä, että kertomuksen hahmo voi muodostaa rajattomasti dialogisia suhteita lukijoihinsa. Näin ollen sama yksilö voi eri lukukerroilla saada tuoreita rakennusaineita oman moraalitajunsa pitimiksi. Henkilöihahmo ja hänen persoonansa eivät ainoastaan vie juonta eteenpäin, vaan muodostavat koko tekstin ymmärtämiselle välttämättömän keskuksen (Käkelä-Puumala 2008, 248). Henkilöihahmojen ja lukijan suhde tulisi kuitenkin ymmärtää kahdenväliseksi prosessiksi, jossa molemmat osapuolet muovaavat toinen toistaan. Henkilöihahmojen rooli ja osallisuus tarinassa vaihtelevat. On myös eri asia, lähestytäänkö hahmoja pintapuolisesti eli ulkokohtaisesti vai syvällisesti eli sisäpuolelta käsin (Käkelä-Puumala 2008, 245). Sivuhenkilöiksi kutsutaan hahmoja, joiden luonnekuvaus jää pelkistetyksi ja yksiulotteiseksi. Päähenkilöistä kirjailija sen sijaan paljastaa useampia piirteitä, jotka voivat olla näkyviä tai piilotettuja ja syvälle menneisyyteen palautuvia. Hahmoista voidaan puhua joko litteinä (*flat*) tai pyöreinä (*round*) sen mukaan, kuinka paljon kirjailija heitä kertomuksessa osallistaa. Pyöreät hahmot ovat kehittyviä, dynaamisia ja kaikin tavoin monipuolisesti syvällisiä. Litteillä hahmoilla on usein tarinassa vain ohut rooli, joka ei edellytä hahmojen laajempaa ominaisuuksien tai piirteiden tuntemusta eikä heidän kehittymistään. Henkilöiden käyttämä kieli voi myös paljastaa olennaisia asioita heidän taustastaan (Gwynn & Zani 2007, 16–17).

Kertomuksen aikana henkilöt viestivät muutoksista hengellisyydessään, itsearvostuksessaan, sosiaalisessa statuksessaan ja ymmärryksessään. Kysymykset arvoista ja identiteetistä palautuvat henkilöihahmoihin ja heidän kokemuksiinsa, joista lapsi tulee tietoiseksi lukuprosessissa. (Jones 1997, vii.) Moraalin tutkimuksen kannalta henkilöihahmot ovat avainasemassa, sillä persoona, moraalisubjekti, on moraalisen toiminnan välttämätön ehto. Roald Dahlin kertomuksissa lapsi konkreettisena ihmisyyksilönä jää usein yksin vihamielisten ihmisten ja olentojen ympäröimäksi

(Cullingford 1995, 157). Hyve-eettisesti asetelma on mielenkiintoinen, sillä näin Dahl antaa tilaa tutkia yksilöitä ja heidän moraalinsa kasvua osana sosiaalista yhteisöä. Dahlille lapset ovat kahlehdittuja, mutta vapaaksi pyrkiviä olentoja. Heille moraalinen omatunto on lapsellinen, mutta vapaudentahtoinen. Se janoaa tietoa paremmasta. Dahlin henkilöhahmojen tarkastelua voi hankaloittaa hänen kertomustensa suhteellinen lyhyys. Tällöin tutkijan on kuitenkin tarkoin keskityttävä niihin vihjeisiin, joita kirjailija antaa. Yksityiskohtien vähyys ei tee merkitystä vähempiarvoiseksi, ainoastaan monimutkaisemmaksi löytää.

Moraalipersonuuden kartoitus on epistemologinen haaste, jossa yritetään löytää keinoja ymmärtää ja tuntea henkilöitä paremmin. Mekanismeja tavoittaa henkilöihahmon persoonuus on useita, joista kuvaus, kerronta ja puheen analyysi ovat tavallisimmat. Kuvaus voi olla joko ulkoista tai sisäistä rajautuen kertojan kykyyn nähdä ulkoisten piirteiden ohella sisään ihmisen mieleen. Kerronta on kirjailijan tapa antaa lukijalle valmiita vastauksia henkilöihahmojen profiilista ilman, että lukijalle juurikaan suodaan vapauksia tehdä tulkintaa. Näin päähenkilöt esimerkiksi voidaan suoraan luokitella ulkoisten piirteiden, sosiaalisen aseman, älykkyyden, asenteiden, käyttäytymistapojen tai tunnetilojen perusteella jonkinlaisiksi. (Nikolajeva 2002, 157, 196–197.) Tämän tutkimuksen puitteissa ei ole mahdollista tutkia tarkemmin, miten mentaalisia representaatioita kerronnassa tuotetaan. Tärkeää on kuitenkin muistaa niillä olevan vaikutusta siihen, miten ja millä voimakkuudella merkitykset välittyvät ja henkilöihahmon henkiset kvaliteetit lukijalle hahmottuvat.

Liutta (2011, 81) käyttää omassa tutkimuksessaan hyväksi kahdeksan kohdan taulukkoa, jonka avulla hyveistä on eriteltävissä niiden keskeisimmät elementit. Elementit ovat:

- a) *eettinen valintatilanne*, johon henkilö joutuu,
- b) *menettelytapa*, jolla hän reagoi valintatilanteeseen,
- c) valitun menettelytavan *seuraukset*,
- d) henkilön *hyvät* (ja *huonot*) *luonteenpiirteet*, jotka auttavat häntä valitsemaan menettelytavan, jossa toteutuu (tai ei toteudu) asianosaisten olentojen hyvä,
- e) henkilön tavoittelema *hyvä elämä*,
- f) *käytännöt*, joihin hän osallistuu,
- g) *kertomuksellisuus*, joka kuvaa henkilön elämän rakentumista ja
- h) *traditio*, joka ympäröi henkilöä.

Oman tutkimukseni analyysiosassa keskityn elementeistä jokaiseen erottamatta niitä voimakkaasti irti toisistaan. Ne siis muodostavat omalle tulkinnalleni sen välttämättömät merkitysten etsinnän reunaehdot. Kyseiset elementit huomioiden on kertomuksista mahdollista löytää hyveiden kannalta olennaisia aineksia, joista rakentaa tutkijan tulkinta.

7.6 Aineiston analyysi

Aineiston analyysissä olen lähtenyt liikkeelle siitä, että lukiessani kertomuksia läpi on minulla ollut edessäni tulkinnallinen viitekehys, joka on ohjannut huomioitani kertomuksen elementeistä niihin, jotka ovat tutkimuksen kannalta relevantteja. Suoran tulkinnan ohella aineistoa voi myös pilkkoa osiin. Tällöin aineisto pilkotaan osiin ja sitä tyypitetään, luokitellaan ja teemoitellaan tavalla, joka palvelee tutkimusintressejä. Oli sitten analyysin lähtökohtana suora tulkinta, aineiston pilkkominen tai molemmat, tavoitteena on ymmärtää tutkittavaa ilmiötä parhaalla mahdollisella tavalla (Stake 1995, 37–38). Analyysi perustuu tekstistä tekemiini suoriin tulkintoihin kuitenkin sillä lisäyksellä, että olen etsinyt kertomuksesta tiedostavasti ja tarkoitushakuisesti eettisen vision kannalta olennaisia piirteitä. Analyysin ensimmäisessä vaiheessa olen kirjoittanut auki teosten lapsipäähenkilöiden yleisiä taustoja ja ontologisia edellytyksiä. Seuraavassa vaiheessa olen käsitellyt tarkemmin sitä, millaisia persoonia lapset teosten perusteella ovat laajentaen käsittelyä moraalipersoonuuden tarkasteluun asti. Kolmannessa vaiheessa olen etsinyt kertomuksista ne hyveet, joita päähenkilöt toimintansa ja yleisen kerronnan kautta ilmentävät ja tiivistänyt niistä yhteiset kokonaishyveet. Neljännessä vaiheessa olen eritellyt moraalisen vision kannalta olennaiset eettiset ydintapahtumat, jotka rakentuvat päähenkilöjen tekojen ja niiden seurausten ympärille. Jatkossa käytän kertomuksista koodiluokitteluja kunkin kertomuksen lapsipäähenkilön etunimen ensimmäisen kirjaimen mukaan: Matilda (M), George (G), Charlie (C), Danny (D) ja James (J).

Liutta (2011) käyttää nimitystä eettinen ydintapahtuma kohtauksista, joilla on kertomuksen rakenteellista eheyttä ja juonta suuntaava vaikutus. Kuten Liutta (2011, 148) toteaa:

Henkilöhahmon hyvien ja huonojen luonteenpiirteiden välittyminen yleisön tietoisuuteen vaatii, että kertomus sisältää eettisen ydintapahtuman, jossa henkilöhahmon laatu paljastetaan hänen valitsemiensa tekojen kautta; luonteenpiirteet voivat paljastua myös näitä kuvaavien adjektiivien, kertojan selventävien kommenttien, samansuuntaisten tapahtumien toiston tai vastakkaisten luonteenpiirteiden rinnastamisen kautta.

Liutan kutsuma eettinen ydintapahtuma lähentyy termiä eettisestä visiosta, jota itse tutkimuksessani suosin. “*A story’s ethical vision is a particular configuration of rights and wrongs that any story puts in motion within a represented human context*” (Gregory 2009, 37). Eettinen visio paljastuu kertomuksen ja sen henkilöiden teoista, ajatuksista, motiiveista ja asenteista. Näihin ilmaisuihin yritän tutkijana päästä käsiksi. *Tutkimuslöydösten* ensimmäisessä vaiheessa tutkin kertomusten päähenkilöiden moraalipersonuuksia. Tässä osassa käytän apunani ennen kaikkea Nikolajevan (2002) henkilöahmoteoriaa ja sen henkilöahmoja ontologisesta ja epistemologisesta näkökulmasta sivuavaa osuutta. Toisessa vaiheessa etsin kertomuksista nousevat hyveet, joita tarkastelen suhteessa lapseen ja tämän toimintaan niiden hyveiden pohjalta, joita aiemmin tutkimuksessa olen esitellyt (ks. Kappale 4.3). Kolmannessa ja viimeisessä vaiheessa esittelen kertomusten keskeiset eettiset ydintapahtumat, joilla on keskeinen merkitys kertomuksen hyve-eettistä visiota tulkitessa. Pohdintaosuudessa arvioin tutkimuslöydöksiä tavoitteenani ottaa kantaa moraalikasvatukseen postmodernin ajan haavoittuvaisessa ja hajaantuneessa moraalikeskusteluilmapiirissä.

Tutkimuksen *Tutkimuslöydökset* -osion olen jakanut kolmeen osakokonaisuuteen silmällä pitäen tutkimuskysymyksiä, joihin tutkimuksessani etsin vastauksia. Analyysiosan runko on seuraavanlainen:

1. Roald Dahlin lapsipäähenkilöt ja heidän moraalipersonuutensa
2. Roald Dahlin lapsipäähenkilöiden hyveellisyys
3. Roald Dahlin valittujen kertomusten hyve-eettinen visio

8 TUTKIMUSLÖYDÖKSET

8.1 Kertomusten moraalipersonuudet

Tarkastelemassani kuudessa Roald Dahlin kertomuksessa jokaisessa päähenkilöksi voidaan osoittaa lapsi. Analyysini ensimmäisessä vaiheessa rekonstruoin lapsen profiilin viiden kertomuksen kautta. Jokainen lapsihahmo edustaa omaa kertomustaan, itsenäistä ääntään ja mikrokosmostaan, mutta samalla sitä jaettua lapsen ideaa, joka kertomuksia yhdistää. Lapsi ja hänen persoonansa ovat kiinni kertomusten tapahtumissa, joihin kirjailija on heidät sijoittanut. Ymmärtääkseen, millainen moraalipersona lapsi on, on tutkittava kertomuksen kontekstia sen laajassa merkityksessä. Lähtökohtaisesti on selvää, että idea lapsen moraalipersonasta on keinotekoinen ja tutkijan henkilökohtainen näkemys siitä aineistosta, jota hän johdonmukaisesti ja havainnoiden tulkitsee ja kuvailee.

8.1.1 Lapsi päähenkilönä

Roald Dahl on kirjoittanut kertomuksen *Danny the World Champion* minämuodossa. Tällä valinnalla on omat vaikutuksensa siihen, millaisen vaikutelman lukija päähenkilöistä muodostaa. Minämuotoisuus on voimallinen efekti, jolla voidaan korostaa henkilön omaa kokemusta kertomusten kulusta. Nikolajevan (2002, 58, 60) termin kyse on omakohtaisesta minäkertojasta (*autodiegetic narrator*), jos henkilöhahmo kertoo omaa tarinaansa. Kertomuksessa *James and the Giant Peach* lukijalle kerrotaan kirjan lopussa kertojan olleen tosiasiasa James, vaikka teksti muutoin onkin hän-muodossa. Sekin voidaan siis tietyllä varauksella lukea kolmen muun kertomuksen tavoin kertomukseksi, jonka kertoja kykenee selvittämään henkilöhahmojen pääsisäisiä tunteita kuitenkin olematta henkilö itse. Kyseessä on tällöin kaikkietävä kertoja ja niin sanottu sitoutumaton (*nonfocalized*) kerronnan tapa (Nikolajeva 2002, 62). Kyseisellä tiedolla on merkitystä, sillä tulkinta sitoutuu kertojaan, jonka henkilöllisyyden ja position kautta myös

päähenkilö usein selviää. Lukijalle on myös eri asia kohtaako moraalisen valintatilanteen ”minä” vai ”hän”.

Moraalipersonuus on syvän henkilökohtainen tunne. Kertomuksia tulkitessa ongelmallista on löytää ääni, joka edustaa tutkittavaa henkilöä itseään. Kertojan uskottavuus on usein lukijalle kaikki kaikessa (Nikolajeva 2002, 137). Näin ajateltuna esimerkiksi kohta, jossa kerrotaan Matildan lukuinnostuksen antaneen hänelle vanhempiaan laajemman maailmankatsomuksen, ei tunnu ainoastaan naiivilta vaan kaikkienensa epäuskottavalta (ks. M, 23). Kertojan suhde henkilöhahmoon vaikuttaa suoraan lukijan tulkinnan tapaan, tulkinnalliseen vapauteen ja varsinaiseen tulkintaan (Nikolajeva 2002, 266). Riskinä on, että lukija samaistuu henkilöhahmon sijaan kertojaan ja tämän tunteisiin ja mielipiteisiin pitäen niitä henkilöhahmon sisäisinä totuuksina. Kertojan ääneen ei lukija voi kuitenkaan absoluuttisen varmasti luottaa milloinkaan ja muiden henkilöhahmojen näkökulma toiseen ihmiseen on aina heidän omansa. Roald Dahlin kertojaluonne voi osoittautua hankalaksi aikuisen lukijan hyväksyä, sillä kertomuksissa lapsilla on tapa olla aikuisen vertaisia. Dahl on poikkeuksetta päähenkilöiden puolella omistaen heille sympatiansa ja varauksettoman hyväksyntänsä. Päähenkilöys merkitsee Dahllilla asemaa, jossa lapsi on turvassa kertojan suoralta kritiikiltä.

Lapsen moraalipersonan etsimisessä ja löytämisessä on kyse *karakterisoinnista* eli siitä, miten henkilöhahmo on tuotettu, mallinnettu ja esitetty kertomuksessa. Lapsi ei ole persoonana valmis, vaan muutoksenalainen. Siten myös moraalipersona on kertomuksissa dynaaminen ja vaikeasti rajautuva tarkastelukohde. Selkeä päähenkilö kertomuksessa antaa psyyken tarkastelulle suhteellisesti enemmän tilaa, mutta sen määrittäminen ei ole aina vaivatonta. Päähenkilöillä luonne on tavallisesti muita henkilöhahmoja kompleksisempi. (Nikolajeva 2002, x, 20, 65, 68.) Pitäytyen Nikolajevan (2002, 49, 53–56) tavoissa määrittellä päähenkilö, valittujen viiden kertomuksen kohdalla päähenkilöt ovat perustellusti:

Danny – Danny the World Champion.

George – George and the Marvellous Medicine

Matilda – Matilda

Charlie – Charlie and the Chocolate Factory

James – James and the Giant Peach

Nikolajevan vaatimusten mukaisesti kaikki lapsista ovat kertomuksissa keskeisessä roolissa ja toiminnallisessa ytimessä, heidät esitellään kirjoissa ensimmäiseksi, he esiintyvät teosten nimissä ja heidän kuvansa löytyvät teosten kansista. Kertomukset kokonaisuuksina tukevat tekemiäni päätelmiä päähenkilöistä ja heidän ensisijaisuudestaan henkilögalleriassa, vaikka tässäkin asiassa voi esiintyä subjektiivista vaihtelua sen mukaan, keihin henkilöistä lukija kulloinkin keskittyy ja kiintyy. Päähenkilöiden ontologisen kuvauksen olen esittänyt kunkin kertomuksen päähenkilön profiilianalyyysien yhteydessä.

Myös henkilöhahmojen kehitys voi paljastaa, ketkä todellisuudessa ovat kertomuksen päähenkilöitä. Henkilöhahmojen kehitys voi olla joko eettistä eli moraalista laatua kehittävää tai kronologista eli ajassa tapahtuvia havaittavia muutoksia (Nikolajeva 2002, 64, 130). Tutkimuksen kiinnostus eettistä kasvua kohtaan on ilmiselvää, mutta tämän kehityksen näkyminen kertomuksissa on harvoin suoraviivaista. Tutkituissa kertomuksissa lapsihahmojen psykologinen kasvu jää vähäiseksi ja korvautuu suurelta osin kehityksellä, joka lähtee juonen tarpeista. Charlien voi katsoa voittaneen kilpailun tehtaan omistuksesta, Matildan saaneen henkistä mielihyvää pahantekijöiden ojentamisesta ja uuden perheonnan löytämisestä, Georgen päässeen lopulta eroon isoäidistään, Dannyn oppineen metsästäämään fasaaneja ja Jamesin matkustaneen uuteen tulevaisuuteen, irti ikävästä menneestä. Henkilöhahmot eivät kuitenkaan käy läpi dramaattisia muutoksia itsessään. Kertomusten juonikeskeisyys voikin kaventaa esimerkiksi moraalien kehittymisen edellytyksiä ja asettaa painoarvon palkitsemiselle tai vallan tai aseman kasvulle (Nikolajeva 2002, 64). Näin on vahvasti valittujen kertomusten osalta käynyt. On myös mahdollista, että kertomusten persoonakeskeiset elementit eivät ole välittömästi esillä, vaan lukija joutuu tekemään oletuksia päätelmiensä tueksi. Joskus viitteitä muutoksesta on lukijalle annettu valmiina:

You will learn as you get older, just as I learned that autumn that no father is perfect. (D, 31.)

Tässä kommentissa kuvastuu Dannyn jalostunut tietoisuus isänsä moraalittomuudesta, jonka oivaltaminen on vaatinut tietoisuuden kasvua. Myös moraalien kannalta havainto on hyödyllinen, sillä Dannyn kommentti on osittainen ilmaus isän moraalista epätäydellisyydestä.

Yleisellä tasolla ilmaistuna jokainen viidestä päähenkilöstä voidaan luokitella dikotomioiden *staattinen-dynaaminen* ja *ohut-pyöreä* kautta (vrt. Nikolajeva 2002, 130). Georgen määrittelen henkilöahmona ohueksi mutta lievän dynaamiseksi. George jää persoonana etäiseksi ja piirteiltään

kapeaksi, eikä hänen persoonastaan paljasteta lukijalle kuin juonen kannalta tarpeellisin. Georgen kehityksen raamit ovat kronologisesti olemattomat, jolloin edellytykset psykologiselle kehitykselle ovat samassa suhteessa kaventuneet. George kuitenkin käy tiettyjä muutosprosesseja läpi kertomuksen aikana. Alussa George tuntuu olevan keitoksia isoäidille valmistaessaan kuin jonkin mystisen taian vaikutuksen alaisena (G, 34). Myöhemmin George kuitenkin osoittaa pieniä katumuksen merkkejä (G, 41). Lopulta George vaikuttaa isoäidin poismenosta hämmentyneeltä (George, 104). Lukijan on itse tulkittava, onko muutosta tapahtunut ja onko George tapahtumista aidosti pahoillaan vai ei. On perusteltua olettaa, että George on tekojensa todellisista moraalisista vaikutuksista tietämätön, jolloin moraalista kasvua tai kypsymistä ei tässä mielessä ole tapahtunut.

Jamesista tarjotaan lukijalle vain vähän informaatiota siitä, millainen henkilö on kyseessä. Jamesin elämäntilanteen muutokset ovat varmasti osaltaan vaikuttamassa myös henkilöahmon psykologisesti suotuisaan kehitykseen. Tästä on kuitenkin näkyvissä vain vähän suoria viitteitä. James jää ohueksi, mutta hänen staattisuutensa voi olla näennäistä. James tulee kohdanneeksi pysyvän ja elämänlaatua parantavan muutoksen. Ennen onneton ja huonoista oloista kärsinyt James saavuttaa rikkauden, kuuluisuuden ja menestyksen (J, 153). Muutos on Jamesin näkökulmasta selkeästi myönteinen ja onnellisuuden mahdollistava askel parempaan. Jamesilla muutos merkitsee sekä konkreettista olosuhteellista emansipaatiota että oman lapsipersonan vapautumista.

Charlie on esimerkki henkilöahmosta, jonka persoonasta ei lukijalle paljastu kuin rippeitä. Suoran informaation puute voi kuitenkin hämätä lukijaa, sillä henkilöahmona Charlie paljastuu lopulta yllättävän pyöreäksi. Henkilöahmot esitetään usein vastakohtiensa kautta. Nämä vastakohtaisuudet voivat liittyä niin ulkonäköön, tapoihin, ikään, sukupuoleen, sosiaaliseen statukseen kuin moraliinkin (Nikolajeva 2002, 277). Charlien tapauksessa muut lapset ovat henkilöahmoja, joihin Charlieta tulee verrata ja joiden kautta tehdä päätelmiä siitä, millainen Charlie on. Muiden lasten kokema muutos on Charlien psykologisen kuvauksen kannalta merkittävä. Charlie on oma itsensä ja näin ollen kaikkea muuta kuin hänen vastakohtinaan kuvatut pahatapaiset ja paheelliset lapset.

Danny ja Matilda ovat valittujen kertomusten lapsista ainoita, joiden kohdalla henkisen kehityksen mahdollisuudella on helpompi spekuloida. He varttuvat kirjan aikana useita vuosia, joskaan lukija ei voi tästä vartumisesta tietää laadullisesti paljoakaan. Dannyn seikkailu on kasvukertomus, mutta sellaisenaan jokseenkin pienieleinen. Minämuotoinen kerronta tosin antaa pyöreydelle hyvät lähtöedellytykset. Danny oppii taitoja ja tietoja sekä hankkii kokemuksia, joiden psykologisesta

merkityksestä lukija jää epätietoiseksi, sillä kertomus ei syy-yhteyksiä osoita toimintojen, luonteen ja oppimisen välille. Matildan kohdalla tilanne on hieman samankaltainen kuin Dannyllä. Matilda on valikoidulla tavalla erityislaatuinen. Hänen erityislaadussaan ei tapahdu notkahduksia tai parannuksia, jollei sellaiseksi lueta telekineettisen kyvyn ilmaantumista ja katoamista (vrt. Nikolajeva 2002, 130).

But now things are different. You are in the top form competing against children more than twice of your age and all that mental energy is being used up in a class. (M, 223.)

Matilda on menetetyistä kyvystään lopulta onnellinen, sillä hän haluaa olla tavallinen lapsi ihmeidentekijän sijaan (M, 224). Matildan kohdalla tapahtuu myös näkyviä muutoksia perhesuhteissa, mutta niiden psykologisia vaikutuksia lukija joutuu vain arvailemaan. Moraalista katumusta Matilda ei osoita eikä hänen näin ollen voi tulkita kypsyneen moraalisesti kertomuksen aikana. On tosin huomionarvoista, ettei yksilö voi kasvaa moraalisesti ellei häntä siihen opasteta. Lukija voi pitää sekä Dannyä että Matildaa ennalta-arvattavina henkilöinä, joiden persoona pysyy jokseenkin muuttumattomana vaihtuvista tilanteista ja iällisestä varttumisesta huolimatta.

Ulkoinen kuvaus on yksinkertaisin ja kaikkein perustavin tapa oppia tuntemaan henkilöitä. Toisinaan kuvaus voi välittää syvempiä merkityksiä, mutta näin ei tarvitse olla aina. Ulkoisen kuvauksen roolia hoitaa usein myös kuvitus. Tekstin on turhaa kerrata sitä tietoa, jonka kuvitus lukijalle antaa. (Nikolajeva 2002, 182, 184.) Tutkittujen kertomusten kohdalla kuvitus korvaa tekstin kuvauksen vaatimattomuutta. Kuvat vahvistavat tekstin välittämää vaikutelmaa siitä, että valittujen kertomusten lapset ovat tavallisia lapsia, joilla ei ole erityisen mieleenpainuvia ulkoisia piirteitä tai poikkeamia. Usein kuvaus nimenomaisesti tuo esiin outouksia henkilöiden ulkonäössä ja samalla alleviivaa näiden ulkoisten piirteiden kautta henkilöhahmon luonnetta (Nikolajeva 2002, 184). Dahlin lapsi on kuitenkin kuvien perusteella kuten kuka tahansa normaali lapsi. Samaistumisen kannalta valinta on perusteltu, sillä persoonan ulkonaiset outoudet ehkäisevät lapsia tuntemasta yhteenkuuluvuutta henkilöihin.

Kuvituksen niukkuus vahvistaa osaltaan juonen primäärisyyttä suhteessa keskeisten henkilöiden psykologisten ominaisuuksien syventämiseen. Kuvitus ei sisällä yksityiskohtia, jotka voisivat kertoa jotakin kuvauksen ulkopuolelta. Se kuitenkin vahvistaa vaikutelmaa lapsesta pienikokoisena suhteessa aikuisiin ja puolustaa aikuisen asemaa lapsen auktoriteettina (ks. esim. D,

37; M, 151, 228; J, 24; C, 43). Aikuisuuden ja lapsuuden ilmeistä rajanvetoa päähenkilöissä vahvistetaan kuvituksen ohella myös suoran kerronnan keinoin (ks. esim. C, 4) sekä vertaamalla päähenkilöitä muihin lapsiin ja lapsuuden perinteisiin konventioihin, kuten koulussa käymiseen, vanhempien tottelemiseen, leikkimiseen tai karkin syöntiin (ks. esim. M, 43; J, 10; G, 1; C, 6). Tyypillisesti lapset tekevät lapsille kuuluvia asioita. Lapsuuden ja aikuisuuden sallittavuuden teemat ovat myös yksi moraalista visiota sävyttävä osa-alue, sillä lapsella ja aikuisella tuntuvat vallitsevan erilaiset moraalitotuudet. Aikuiset saavat myös luonnollisina moraaliauktoriteetteina vaatia lapsilta myöntävyyttä riippumatta siitä, millä argumenteilla he moraaliaan perustelevat. Moraalisina väärintekijöinä heidän ei liiemmin tarvitse edes moraaliaan argumentoida ja siihen väärintekevyys usein voidaankin palauttaa. Olivat kyseessä sitten Matildan vanhemmat tai Jamesin tädit, heidän argumentaatiotaitonsa vertautuvat taitoihin lannistaa lasta verbaalisesti.

Vähimmäisvaatimukset, jolla tekstin perusteella rakentaa päähenkilöstä persoona, ovat Nikolajevan (2002, 154) mukaan ikä, sukupuoli ja rotu. Henkilön tarkan iän määrittäminen on lastenkirjallisuudessa ensiarvoisen tärkeää. Iän tunteminen vaikuttaa voimakkaasti samaistumisen tunteisiin ja kokemuksiin siitä, miten hahmoa lähestytään ja miten hänen asemaansa voidaan asettua (Nikolajeva 2002, 270–271). Valituissa kertomuksissa kunkin lapsen ikä vaihtelee kertomuskohtaisesti. Danny on iältään yhdeksänvuotias kertomusten keskeisten tapahtumien aikaan (D, 30). George on kahdeksanvuotias ja Matilda valtaosan kirjan tapahtumista koulunkäyntinsä juuri aloittanut viisivuotias lapsi (G, 5; M, 60). Henry James Trotter on seitsemän vuotta vanha (J, 7,11). Charlien ikää ei kerrota, mutta hän käy koulua normaalisti muiden tavoin (C, 29). Kertomuksissa lapsen iän vaihtelut voivat merkitä suuriakin muutoksia yksilön ajattelussa, sillä lapsella kehityspyrahdykset voivat olla nopeita ja ajallisesti lyhytkestoisia. Lapsilukijan on itsensä vaikea täyttää aukkoja, joiden kesto on useita vuosia ja ylittää aikajatkumossa heidän oman ikänsä (Nikolajeva 2002, 179). Valituissa kertomuksissa iällä ei ole yhtä suurta merkitystä kuin sillä tosiasialla, että päähenkilöt ovat lapsia eivätkä aikuisia. Lapsina heidän maailmansa on aikuisten maailmasta poikkeava.

Iällä on merkitystä pohdittaessa, mitä moraalista kehitysvaihetta kukin lapsi elää ja millaiset valmiudet heillä on kohdata erilaisia moraalitilanteita. Lukija lisäksi vertailee tiettyyn ikäkauteen liittämiensä ominaisuuksia ja valmiuksia hahmojen vastaaviin (Nikolajeva 2002, 271). Tyypillisimpiä esimerkkejä edellisistä ovat muun muassa fyysiset ominaisuudet, käytännöntaidot ja älykkyys. Hahmojen vanheneminen on myös jossain määrin välttämätön ehto hahmojen

kehitykselle. Tätä vanhenemista valituissa kertomuksissa syvyydessä ei kuitenkaan tapahdu, joka vahvistaa näkemystä kertomusten episodisesta luonteesta. Lapsi on Dahlin kertomuksessa hahmo, joka monin paikoin ylittää ikäkautensa kyvylliset rajoitukset. Esimerkiksi Matilda on jo lähtökohtaisesti muita ikäisiään huomattavasti edellä syystä, että hän on harrastunut lukija. On kuitenkin huomattavaa, että on vaikea lukijana erottaa, milloin kyseessä on aito lahjakkuus ja milloin taas kyky, jossa ilmiö tai tapahtuma on realismin sijaan fantasiaa. Yhteistä kaikissa kertomuksissa on tapa, jolla lapsihahmot esitetään pystyvinä kohtaamaan suuria haasteita ja luottamaan omaan arvostelukykyynsä ja toimintavalmiuteen. Tällöinkin lukija joutuu kuitenkin pohtimaan, ovatko ominaisuudet juonenkulkua palvelevia vai kuuluvatko ne yksilölle aidosti ja pysyvästi. Kysymys aikuisuuden ja lapsuuden rajanvedosta on mielestäni erittäin keskeinen myös pohdittaessa sitä, onko lapsi aito vastuunalainen moraalipersoona vai moraalisesti kypsytön yksilö. Tulkintani mukaan Dahlin lapset ylittävät ne normaalit toimintavalmiudet, jotka lapsille ikäkausisidonnaisesti annetaan. Lapset ovat siis tavallista kehittyneempiä ja heidän pystyvyytensä monella eri elämän- ja ajattelunaidon osa-alueella korkeampi.

Kaikki kertomusten lapsista ovat poikia Matildaa lukuun ottamatta. Sukupuoliroolit ja sukupuoliin stereotyyppisesti liitettävät taipumukset ovat kertomuksissa esillä, mutta sukupuolta ei päähenkilöissä näkyvästi markeerata. Dannyn ja isän suhde palautuu perinteiseen asetelmaan isän ja pojan yhteisestä ajasta, joka usein ajatellaan erityiseksi äiti-tytär suhteen tavoin (ks. Nikolajeva 2002, 120). Danny jäljittelee isäänsä ja he yhdessä tekevät asioita, jotka tavallisesti yhdistetään miehisyyteen. Tällaisia toimia ovat muun muassa mekaanikon työt, autoilu ja metsästyminen. Georgella sukupuolen valintaa vahvistaa ennen kaikkea stereotyyppinen käsitys pojista pahankurisina koltosten tekijöinä. Päähenkilönä olisi kuitenkin täysin uskottavaa nähdä myös tyttö, vaikka sukupuolten välinen vastakkainasettelu tällöin kertomuksessa mitätöityisikin. Charlien sukupuoli jää sekin kertomuksen kannalta jokseenkin yhdentekeväksi. Hänen kohdallaan sukupuoli on kuitenkin tärkeä kahdesta syystä. Isoisän esikuvallisuus ja Willy Wonkan pyrkimys etsiä korvaaja tehtaansa johtoon antavat perusteita uskoa, että sukupuolen on luontevampaa olla mies. Charlien ja Willy Wonkan välillä on sukupuolinen ja arvojen samankaltaisuuteen palautuva yhteys, joka on myös kriteerinä sille, kuka kilpailun lopulta voittaa (C, 151). Charlien on poikana helpompi samaistua isoisän antamaan elämänmalliin. Asetelma on monessa suhteessa samankaltainen kuin Dannyllä isänsä kanssa; poika oppii tekemään asioita, kuten miehet suvussa häntä ennen ovat tehneet. Kaikki suklaatehtailijat Wonkan tavoin ovat miehiä ja täten voisi kuvitella myös hänen korvaajansa olevan samaa sukupuolta. Jamesin kertomus rinnastuu intertekstuaalisuuden tasolla

kertomukseen Jaakosta ja pavunvarresta. Kertomus ei kuitenkaan nosta esiin erityisiä kriteerejä, jotka puoltaisivat valintaa miehestä päähenkilönä. Matildan tapauksessa naisellisuus ja tyttömäisyys yhdistyvät selkeimmin lukuharrastukseen ja tunnolliseen koulunkäyntiin, joka kuitenkin hänen iässään on vielä harvoin sukupuolisesti eriytynyt menestyksen ja viihtyvyyden osalta. Matildan pikkuveli esitetään vähämielisenä lapsena, jolla ei ole omaa tahtoa eikä kriittisyyttä vaan puhtaan ihannoiva suhde isäänsä, jota tytöillä harvemmin on. Opettaja, joka useimmiten elämässä on nainen, on ihminen, johon Matilda tuntee sukupuolista yhteenkuuluvuutta.

Syntyperältään lapset ovat kuvituksen mukaan kaikki valkoihoisia. Ihonväri ei ole kertomuksissa hallitseva vaan pikemminkin marginaalinen tekijä. On tosin mainitsemisen arvoista, että yksikään henkilöahmo ei ole tummaihoisen tai vieraan kansallisuuden edustaja. Näin lasten persoona on valkoisen ja länsimaisen valtakulttuurin muokkaama. Myös tapahtumapaikka voi toistuvien maneerien ja tapojen ohella paljastaa henkilöahmosta hyödyllistä tietoa, joskaan näin ei välttämättä tarvitse olla (Nikolajeva 2002, 273–277). Tapahtumapaikka antaa lukijalle kuitenkin hyveiden perspektiivistä kullanarvoista tietoa siitä, millaisessa yhteisössä ja ympäristössä henkilöt elävät.

Ajankuva ei valituissa kertomuksissa osoittaudu sidotuksi, vaan suhteellisen avoimeksi. Kaikki kertomusten päähenkilöt asuvat Englannissa, mutta heidän tietoisuutensa muusta maailmasta on voimallinen ja jopa suuren kaipuun kohde. James asuu lähellä merta, joka avautuu suurena ja mahdollisuuksien täyteenä niittyjen ja metsien tavoin:

-- and he used to spend hours every day standing at the bottom of the garden, gazing wistfully at the lovely but forbidden world of woods and fields and ocean that was spread out below him like magic carpet. (J, 10–11.)

Jamesille koti on kuollut menneen elämän mukana ja maailma kokonaisuudessaan näyttäytyy suurena ja epäystävällisenä (J, 7). Muutos elinympäristössä voi Jamesissa merkitä muutosta myös laajemmin, sillä ympäristö vahvistaa tunteita niin negatiivisessa kuin positiivisessakin mielessä. James on kertomuksen alkaessa toisenlainen kuin sen päättyessä, minkä puolesta todistaa elinympäristössä tapahtunut muutos.

Matilda kokee kotikaupunkinsa pieneksi ja nauttii eksoottisista paikoista, joihin hänen on kirjojensa välityksellä mahdollista päästä:

The books transported her into new worlds and introduced her to amazing people who lived exciting lives -- She travelled all over the world while sitting in her little room in an English village. (M, 151.)

Matilda ei kuitenkaan halua lähteä pois, vaan rakastaa kotiaan ja kouluaan (M, 26). Matildan koti voidaan kuitenkin nähdä paikkana, jossa hän joutuu alituisen puolustelemaan erityislaatuaan sitä ymmärtämättömille ihmisille.

Dannyn tapauksessa kodin merkitys on muita suurempi, sillä hänelle koti sen kaikkine alueineen on rakas toisin kuin muille valittujen kertomusten lapsille (D, 14). Metsä taas kuuluu herralle Hazellille ja ilmentää kaikkine vaaroinen omistajaansa. Metsään meno etenkin yöaikaan merkitsee vaaraa, mutta myös suurta jännitystä ja sen kohtaamisesta saatua tyydytystä. Georgelle oma kotitila on arjen tylsyyden konkretisoituma, joka samalla muistuttaa ankeudesta, jota isoäiti hänelle olemassaolollaan edustaa (G, 1–2). Charliella tehdas itsessään on paikka, joka edustaa hänen rakastamaansa asiaa: suklaata (C, 7). Samalla tehdas saattaa myös symboloida mystifioitua todellisuutta, toivontäyteistä ja värikästä rinnakkaismaailmaa. Tehdas on ulospääsy ankeasta ja harmaasta arkitodellisuudesta, jossa köyhyys ja vähäosaisuus syövät elämäniloa.

Persoonaa rakentuu suhteissa ulkoiseen ympäristöön ja sosiaalisen vuorovaikutuksen kautta. Moraalin kasvu tarvitsee yhtä lailla tuekseen muita ihmisiä ja heidän palautettaan. On siis tärkeä tuntee persoonan ulkopuolisista vaikuttajista ja vaikuttimista keskeisin informaatio. Valituissa kertomuksissa kolmessa lapsen ympäristö on jollakin tavalla ongelmallinen ja kielteisin ilmaisin kuvattavissa. Matildan elämää häiritsevät hänen vanhempansa, Jamesilla ongelmana ovat hänen tätinsä ja Georgella kiusaajana on isoäiti. Sekä Danny että Charlie asuvat muista poikkeavasti ympäristössä, joka ottaa lapsen tarpeet huomioon ja kohtelee lasta arvokkaasti, joskin köyhyydestä johtuen niukkojen resurssien puitteissa. Heillä koti on tulkittavissa myönteiseksi ja persoonaa eheyttäväksi ympäristöksi.

Matilda asuu vanhempiensa ja pikkuveljensä kanssa. Hänen taitojaan ei vanhempien taholta arvosteta vaan suuresti vähätellään (M, 4). Matildan kohdalla tapahtuu toteen Nikolajevan (2002, 117, 119) ajatus vanhemmista, jotka negatiivisesti estävät lasta kasvamasta henkisesti, joskaan siinä täysin onnistuen. He eivät ymmärrä lasta millään tasolla, vaan osoittavat lasta kohtaan välinpitämättömyyttä ja ylemmyyttä. Tarkemmin ottaen koko Matildan olemassaolo on ainakin

tämän omasta mielestä yhdentekevä asia hänen vanhemmilleen aivan kuten Jamesin olemassaolo tämän tädeille (M, 229; J, 55). Matildan koulussa rehtori Turnbull terrorisoi opetusta ja myös Matilda saa kärsiä hänen lapseninhostaan ja verbaalisesta ilkeistä (vrt. Nikolajeva 2002, 121). Matilda ei saa tukea lukuharrastukselleen eikä lahjakkuudelleen, mutta varsinaista moraalista vääryyttä ei tähän asiantilaan sisälly. Moraalista vääryyttä, johon Matilda myös reagoi, tapahtuu silloin, jos häntä kohdellaan huonosti tai epäoikeudenmukaisesti (M, 23, 156).

James taas molemmat vanhempansa menettäneenä asuu tätiensä luona suljetussa ympäristössä, jossa ei saa nähdä ystäviään, toteuttaa itseään eikä olla tavallinen leikkiväinen ja inhimillinen lapsi (J, 10, 14, 33). Hänen elämänsä on silkkaa kuritusta, kipua, onnettomuutta ja epätoivoa (J, 23). Tapa, jolla tädit arvostelevat ja kohtelevat Jamesia, saa hänet surulliseksi (J, 15). Jamesin ei voikaan tulkita nauttivan suuresti elämästään nykyisessä tilanteessaan.

”I wonder what became of that horrid little boy of ours last night”, Aunt Sponge said. “He probably fell down in the dark and broke his leg”, Aunt Spiker said. “Or his neck, maybe”, Aunt Sponge said hopefully. (J, 55.)

Häntä sorrettaan, pidetään lukittuna huoneessaan ja hänen arvonsa ihmisenä on väheksytty (ks. myös J, 33, 34). Toisin kuin Matilda tai George, James ei ilmaise halua kostaa tädeilleen, vaan tuntuu toivovan ainoastaan muutosta nykyiseen elämäntilanteeseensa.

Georgen elämisen tekee hankalaksi hänen isoäitinsä. Myös muu elämä kotitilalla on tylsää ja itseään toistavaa, sillä Georgen ystävät asuvat kaukana ja hän on perheen ainoa lapsi (G, 1–2). Georgen isoäiti kohtelee tätä halveksuvasti ja ikävästi. George myös pelkää ja vihaa isoäitiään (G, 12). Georgen tyytymättömyys elämään ei ole yhtä kokonaisvaltaista kuin esimerkiksi Jamesin. Isoäitikkään ei muodosta kuin osan hänen perheyhteisöstään ja on ilkeä vain heidän ollessaan kahden. Suhteet vanhempiin vaikuttavat Georgen kohdalla olevan kunnossa (G, 61).

Matilda ja James ovat lapsia, jotka eivät myöskään ole fyysiseltä uhkailulta suojassa. Jamesia kerrotaan rangaistavan fyysisesti (J, 8; ks. myös J, 15, 23, 156), siinä missä Matildan ja Georgen kohdalla ainoastaan ilmapiiri on fyysisesti uhkaava. Huonosta kohtelusta kertoo myös lasten nimittely. Jamesia ei kutsuta lainkaan hänen oikealla nimellään vaan nimityksillä kuten *”you nasty little beast”* ja *”you little twerp”* (J, 15, 28). George taas saa kuulla isoäidiltään olevansa muun muassa laiska ja tottelematon pieni mato (G, 36). Matildan vanhemmista isä erityisesti kohtelee

tyttöä ylimieliseen sävyyn. Tämä näkyy ennen kaikkea vähättelevinä ilmauksina, joita Matildaan kohdistetaan (M, 19, 49). Yhdessäkään yllä mainituissa kolmessa tapauksessa eivät toteudu täysimääräisenä pitämisen ja arvostuksen tarpeet. Lasten kohdalla myös sosiaalisten kontaktien vähyyks on ilmeinen tosiasia, vaikka he esimerkiksi kaikki käyvätkin koulua. Edes turvallisuuden tarpeet eivät ole itsestään selvä asia kaikille. Näiden tietojen pohjalta voisi lasten kuvitella olevan kehityksellisesti epäedullisessa asemassa, koska eivät saa kotiympäristöstään kuin rajallista tukea.

Jamesin, Matildan ja Georgen tapauksissa lapsen luonnollinen moraalitajua ohjaava ympäristö ei ole arvoiltaan ihanteellinen. Jamesin tapauksessa hänen tätinsä ovat kiinnostuneet ennen kaikkea omasta ulkonäöstään ja henkilökohtaisesta viihtyvyydestään sekä taloudellisten intressien saavuttamisesta (J, 12–13, 31). Heitä ei kiinnosta lapsen kasvattaminen, vaan Jamesin tehtävänä on palvella tätejä ja tehdä kodinhoidollisia velvollisuuksia harvainvaltaisessa ja lapsen luonnollisia oikeuksia riistävässä ilmapiirissä. Matildan perheessä tavoitellaan ja pidetään arvossa hyvää ulkonäköä ja bisnesmenestystä (M, 91–93). Matildan isä harrastaa lainvastaista liiketoimintaa, jonka hän kuitenkin katsoo olevan huijaamisen sijaan hyvin hoidettua yrittäjyyttä. Georgen isä uskoo myös taloudellisiin onnenpotkuihin. Ainoa asia, josta Georgen ihmelääkkeestä todella on hyötyä, on rahastus: ”*We will build a Marvellous Medicine Factory and sell the stuff in bottles at five pounds a time. We will become rich and you will become famous!*” (G, 73). Vanhempien antama moraalinen esimerkki on etenkin Matildan tapauksessa huono. Ihmisten huijaaminen on yksilöllisen hyödyn saavuttamisen rinnalla pieni uhraus (M, 17, 19). Matilda myöntää vanhempiensa olevan jotakin muuta kuin mitä hän heidän toivoisi olevan:

Matilda longed for her parents to be good and living and understanding and honorable and intelligent. The fact that they were none of these things was something she had to put up with. It was not easy to do so. (M, 43.)

Kertomuksista kahdessa lasten kasvu- ja kasvatusympäristö eivät ole huonot samassa mielessä kuin Georgen ja ennen muuta Matildan ja Jamesin tapauksissa. Charlien kohdalla perheyhteisö on tiivis ja toisistaan huolehtiva. Ongelma on siinä, että vähävarainen perhe ei kykene huolehtimaan täysin edes Charlien ensisijaisista tarpeista kuten selviytymisestä. Charlien perhe on kaikin tavoin rakkaudentäyteinen ja lapsen omaehtoista kasvua ja kokeilua salliva instanssi (C, 8). Charlieta kohdellaan tasa-arvoisesti yhteisön sisäjäsenenä. Siinä missä Matilda, James ja George joutuvat sietämään taitojensa vähättelyä, nimittelyä, fyysisiä ja henkisiä rangaistuksia ja aikuisten valtajohtamista, Charliella kotiympäristö on hengeltään puhdas mutta materiaalisilta puitteiltaan

puutteellinen. Dannyllä perhe on äitiä vaille täydellinen. Hänen isänsä kerrotaan hoitaneen äidin velvollisuudet moitteetta ja Dannyn kokeneen lapsuutensa ensivaiheissa vain onnea ja terveyttä (D, 11). Dannyllä siis tuntuu olleen elämässään ulkoiset puitteet kunnossa paremmin kuin Charliella, vaikka hänen perheensä elää myös taloudellisesti vähästä. Moraalisesti esimerkillinen Dannyn isä ei kuitenkaan varauksetta ole. Hänen harjoittamansa salametsästys on sellaisenaan lainvastaista ja moraalisesti vaikeasti perusteltavissa.

Lastenkirjallisuudessa päähenkilö toimii harvoin jos koskaan yksin ja tarvitseekin ympärilleen tukihenkilöhahmoja, jotka myös avaavat päähenkilön persoonaa vaihtoehtoisesta perspektiivistä (Nikolajeva 2002, 110, 114). Kertomuksissa lapsi asemoidaan usein aikuisen vierelle. Lapsi on henkilö, joka oppii ja saa vaikutteita sosiaalisesta ympäristöstä. Lapsen luonnollinen tehtävä on kysellä aikuisilta, miten asiat todellisuudessa ovat, samalla kun he rakentavat omaa persoonaansa ja toimintatapojaan. Nikolajevaa (2002, 112) mukaillen lapsen tukena ovat tukihenkilöhahmot, jotka ovat kiinteässä ja vuorovaikutuksellisessa suhteessa päähenkilöön. Näin kertomukset lähentyvät tosielämää psykologisten vaikutusten siirtymisessä. Tutkituissa Dahlin kertomuksissa tukihenkilöt ovat usein niitä, jotka osoittavat ymmärrystä, sympatiaa ja avunantoa päähenkilöä kohtaan. Henkilöiden, joilla on myönteinen suhtautuminen lapseen, ohella lapsen persoonan kasvuun vaikuttavat kielteiset ja negatiivisina näyttäytyvät henkilöhahmot. Aina ei välttämättä ole kyse suoranaisista vihاميةhistä, vaikka usein kategorisesti henkilöitä onkin helppo sijoittaa hyviin ja pahoihin (Nikolajeva 2002, 123). Valituissa kertomuksissa ihmiset voidaan jakaa vastapooleihin, hyviin ja pahoihin, väärämielisiin ja oikeamielisiin. Moraalisesti kyseinen jako on huomionarvoinen. Kertomuksissa väärintekeminen on sallittua korkeamman hyvän saavuttamiseksi ja tällöin myös hyväntehtäjät voivat toimia konkreettisesti väärin.

Kertomuksissa lapsi on jonkin ominaisuutensa ansiosta kyvykkäämpi kuin aikuinen. Nikolajevan (2002, 33) mukaan kyse on didaktisesta tehtävästä. Sankaruus ei kuitenkaan tutkituissa kertomuksissa ole aina opetuksellisesti ideaalia. Se, mikä tekee Dahlin tarinoista kiinnostavia, on tapa, jossa lapsi esitetään sankarina, mutta joka kuitenkin tekee paha. Lapsi on kyllin rohkea luottamaan oman ajattelunsa kestävyteen. Lapsi on älykäs ja kykenee luovaan, aikuisten tavoista poikkeavaan ajatteluun. Danny kehittää oivallisen niksien salametsästyksen, Matilda tekee vanhemmilleen tervehdyttäviä tempauksia ja George onnistuu formuloimaan jännittävän reseptin. Lapsella on runsaasti mielikuvitusta, jonka avulla kehitellä ideoita ja panna ne täytäntöön. Lapsi on siis saavuttanut osittaisen itsenäisen toimijuuden aikuisen päätäntävällän kaventuessa. Aikuisella on

kuitenkin yhä vaikutusvaltaa lapseen. Tästä huolimatta lapsi tietoisesti rikkoo niitä odotuksia, joita aikuiset heihin kohdistavat. Näin kuitenkin vain silloin kun lapsi ei pidä aikuisia vakavasti otettavina kasvattajina. On selvää, että lapsi arvioi aikuisia heidän käytöksensä perusteella ja kapinoi sellaista kasvatusajattelua vastaan, jota hän ei hyväksy. Ei siis ole odotettavaa, että lapsi mukautuisi kokemaansa vääryyteen vaan hyökkää kokemaansa vääryyttä vastaan. Tämä edellyttää myös sitä, että lapsilla on olemassa käsitystä siitä, millaista hyvän kasvatuksen ja kohtelun tulisi olla. Dahl ei kirjoissaan tuo yksiselitteisesti esille, mistä lapset ovat saaneet moraalikasvatukselliset ihanteensa.

8.1.2 Lapsi moraalisen toimijana Kohlbergin mallin mukaisesti

Lapselle moraalitaju on aikuista jäsentymättömämpi ja kritiikittömämpi. Kirjallisuuden ilmaukset moraalista ja niiden luomat vaikutukset lukijaan vaihtelevat sen mukaan, millainen on lukijan kyky vastaanottaa ja rakentaa luetusta merkityksiä. Aikuiselle on uskoakseni helpompaa osoittaa tyytymättömyyttä tai suoraa halveksuntaa kirjailijoita kohtaan, sillä heidän tarkastelukulmansa on ehdoitta sidottu sellaisten lainalaisuuksien maailmaan, jossa moraalilla on valmis totuus ja sisältö. Moraalitajun näkökulmasta aikuinen ei operoi lapsen kanssa samassa moraalivaiheessa.

Kertomuksissa lapsi ei kasva moraalisesti, vaan toteuttaa sangen johdonmukaisesti sitä moraalista periaatetta ja moraalisen toiminnanohjauksen tapaa, joka hänellä alunpitäen on. Näin ollen lapsi on kertomuksen alussa ja lopussa moraalisesti liki identtinen toimija. Lähtökohtaisesti kertomuksissa lapsen ei tarvitse perustella moraalialia kenellekään ulkopuoliselle, sillä ulkopuolisten, poikkeuksetta aikuisten antama moraalinen malli on jo valmiiksi arveluttava. Toiminnan kuvaus ei kuitenkaan yksin riitä, vaan on oletettava hahmoilla olevan motivaatio toiminnan suorittamiseksi. Motivaatio voi olla eettinen, materiaallinen, altruistinen tai itsekäs. (Nikolajeva 2002, 176–177.) Juoni voi kuitenkin viedä pohjan aidon motivaation tutkimiselta. Lukija ei voi näin ollen varmuudella tietää, mikä henkilöhahmoa liikuttaa ja vie eteenpäin.

Kunkin kertomuksen lapsihahmot voidaan sijoittaa Kohlbergin mallissa jollekin moraalitasolle. Lukijana voidaan olettaa lapsihahmojen edustavan kehityksessään tasoa, joka vallitsee myös oikeassa elämässä (Nikolajeva 2002, 8). Oletus ei kuitenkaan takaa asiaan absoluuttista varmuutta. Luonnollisen kehityksen kuluksa lapsihahmot tulisi voida sijoittaa ikänsä puolesta ennen muuta

esikonventionaaliseen tasolle. Kohlbergin esikonventionaalilla tasolla ensimmäisen vaiheen muodostaa heteronominen moraalit, jossa lapsi ensiksikin arvioi moraalit oman välittömän perspektiivinsä kautta. Toisekseen lapsi uskoo varauksetta häntä vahvempiin moraalitauktoriteetteihin. Kolmanneksi moraalit perustuu reilun vaihdon periaatteelle. (Kohlberg 1986, 491.) Välineellisen moraalitn vaiheessa tärkeää on oman edun saavuttaminen sillä erotuksella, että muiden ihmisten intressit ja niiden olemassaolo on tiedostettua. Konventionaalisen tason tunnistettavimpina piirteinä voidaan pitää siirtymistä yksilöajattelussa puhtaasta egoismista tavoitteeseen tulla hyväksi ihmiseksi myös muiden silmissä. Tärkeää yksilölle on täyttää sosiaaliset odotukset. Konventionaalisen tason jälkimmäisessä vaiheessa yhteiskunnan lait ja järjestyksen noudattaminen suuntaa toimintaa moraalitesti. (Kohlberg 1986, 488.) On muistettava, että yksilö liukuu eri tasojen ja vaiheiden välillä eikä sitoudu moraalitesti ajattelussaan ainoastaan yhden vaiheen tai tason kuvaukseen.

Danny luottaa isänsä moraalitesti auktoriteettiin. Hän katsoo, että varastaminen on sallittua, sillä herra Hazell on kieroillut häntä ja hänen isäänsä vastaan. Danny katsoo salametsästyksen olevan lisäksi hauskaa ja tuottavan hänelle ja isälle nautintoa, joka riittää teon oikeutukseksi. Tällöin lapsen perspektiivi on sidottu lapsen ohella hänelle läheisen ihmisen perspektiiviin.

So, all in all, you can see why it gave my father a certain pleasure to poach Mr Hazell's pheasants. (D, 52).

Esimerkki antaa osviittaa siitä, että Danny on ymmärtänyt ihmisten vaihtoehtoiset intressit, joista hän pitää isänsä intressiä perusteltuna. Tämä osoittaa Dannyn saavuttaneen välineellisen moraalitn vaiheen. Danny katsoo isän käytöksen olevan moraalitesti hyväksyttävä, sillä tilien tasaaminen on yksilön edun mukaista. Dannyn kohdalla on kuitenkin löydettävissä myös vihjeitä siitä, että Danny on moraalitesti sidottu häntä ympäröivän sosiaalisen yhteisön moraalit-ihanteisiin. Tällöin Dannyn alun kielteisyys salametsästystä kohtaan muuttuu hyväksynnäksi hänen saadessaan tietää sen olevan laajasti koko yhteisön harjoittamaa. Konventionaalisen tason kannalta olennaista on huomata, että Danny tietää isänsä paheen olevan väärin (D, 31). Kohlberg olisi katsonut Dannyn ymmärtäneen, että isän tulisi toimia toisin ja paremmin, vaikka ymmärtääkin tämän motiivit harrastaa salametsästystä.

Danny vaikuttaa uskovan herra Hazellin olevan itse vastuussa rikkeistään ja näin ollen kosto on toimeenpantavissa. Danny ei kuitenkaan kykene näkemään asiaa herra Hazellin näkökulmasta,

jolloin hän voisi ymmärtää tämän kärsivän suuresti salametsästyksestä. Danny on kuitenkin jo jossain määrin tietoinen isänsä motiiveista ja kelpuuttaa ne perusteluiksi toiminnalle, jota isä harjoittaa. Konventionaalisen tason ensimmäisessä vaiheessa lapsi ymmärtää moraalien palvelevan sosiaalista hyväksyntää. Danny onkin moraalisesti haastavassa tilanteessa, sillä ihmiset hänen ympärillään tuntuvat hyväksyvän moraalisten normien rikkomisen, vaikka tietävät niiden olevan lakeihin sidottuja. Sosiaalista hyväksyntää hakiessaan hän ei ajattele moraalisten tekojen haitallisuutta eikä edes lainvastaisuutta. Lakeja on pidettävä yllä, mutta niistä voidaan sosiaalisten velvollisuuksien puolesta luistaa. Tosin Danny ei tunnu liiemmin pohtivan sitä, mitä tapahtuisi jos kaikki rikkoisivat lakia periaatteella, jonka vallitseva yhteisö hyväksyy.

George oikeuttaa Dannyn tavoin oman toimintansa vedoten kärsimyksiinsä. Isoäidin ikävä käytös antaa Georgelle luvan maksaa samalla hinnalla. Käytökselle voidaan lisäksi antaa hyvä päämäärä, jonka tarkoituksena on tehdä isoäidistä parempi ihminen. George on kuitenkin osittain yhä kiinni heteronomisen moraalien vaiheessa, sillä pitäytyy rikkomasta hänelle annettuja kieltoja, jotka hänen yläpuolellaan oleva moraaliauktoriteetti on säätänyt (G, 19). Tätä tukee myös kohta, jossa George pelkää isän olevan hänelle vihainen isoäidin aiheuttamista materiaalisista vahingoista (G, 49). Konventionaalisen tason hyvän ihmisen ideaalia George ei tunnu sisäistäneen, sillä hänen motiivinsa ovat jo lähtökohtaisesti erittäin arveluttavat ja muiden huomioon ottaminen puutteellista. Georgen egoistiset pyrkimykset ylitsekäyvät muut hänen ja muiden edustamat intressit. George hakee ja myös saa tukea isältään:

'We'll have to get her out, Dad,' George said. She won't give us any peace if we don't. (G, 69.)

Myös Matilda toimii kostaakseen vanhempiansa asiattoman kohtelun häntä kohtaan:

She decided that every time her father or her mother was beastly to her, she would get her own back in some way or another. (M, 23.)

The safety-valve, the thing that prevented her from going around the bend, was the fun of devising and dishing out these splendid punishments, and the lovely thing was that they seemed to work. (M, 43.)

It's like a war, Matilda said -- (M, 103.)

Tulkitsen Matildan uskovan tekevänsä hyvää. Hänellä on hyvä tarkoitus, joka ei ole tyystin itsekäs. Matilda haluaa aikaan saada muutoksen, joka koskettaa hänen vanhempiansa käytöstä ja tätä kautta

hänen omaa hyvinvointiaan. Intressit muutokseen palautuvat kuitenkin lopulta yksilöön itseensä. Neiti Honeyn tapauksessa Matilda kuitenkin pyrkii hyvään lopputulokseen, ei ainoastaan itsensä vaan ennen kaikkea neiti Honeyn kannalta. Rehtori Turnbullista eroon pääseminen on myös altruistisesti kaikkien etu. Matilda on myös päässyt yli tasosta, jossa moraaliauktoriteetit ovat ohittamattomia. Hän kykenee tulkitsemaan moraalia itsenäisesti ja yleisen hyvän kannalta. Matilda ymmärtää, että isä tekee väärin saadakseen rahaa ja menestystä. Toisen ihmisen intressit ovat siis Matildan tiedossa, joskaan hän ei pysty hyväksymään niitä moraalisesti.

Jamesin moraalisuudesta ei kertomus juuri anna viitteitä. Jamesin kertomuksessa kohtaamat tilanteet eivät ole moraalisesti haastavia siinä mielessä, että hän joutuisi suoranaisesti arvioimaan erilaisten toimintatapojen hyvyyttä tai huonoutta. James toivoo itselleen parempaa ja on tietoinen siitä, mitkä asiat hänelle tuottavat hyvää mieltä ja onnellisuutta. Se, mitä hänen tädeilleen tapahtuu, on toissijaista hänen omien pyrkimystensä ja tavoitteidensa edessä. Tätien edustama moraalinen on väärää, mutta ei vastarinnan arvoista, sillä vaikka hän tunnistaa tarpeensa, toimii hän silti niitä vastaan rangaistusten pelossa. Näin hän edustaa esikonventionaalista tasoa. Se, miten James kuitenkin toimii ystäviensä kanssa, osoittaa hänen saavuttaneen kuitenkin jo ymmärryksen siitä, mitä hyvältä ihmiseltä odotetaan muiden taholta. Joskaan lukija ei voi tietää, mistä motiiveista James pelastaa tuhatjalkaisen hukkumasta tai estää ystävänsä tulemasta syödyksi. Charlien tapauksessa tilanne on vastaavanlainen kuin Jamesilla. Hänen moraalinen kehitystasonsa jää mysteeriksi. Heteronomisen moraalin perusteluksi voi esittää Charlien tottelevaisuuden tehtaanomistaja Willy Wonkan sanaa kohtaan. Charlie ei muista lapsista poiketen lähde tavoittelemaan omien mieltymysten mukaisia asioita päättömästi. Charlien lojaalisuus, kiitollisuus ja tarve olla hyvä ihminen läheistensä silmissä voisi vihjata konventionaalisen moraalin seuraamista, mutta varmuutta asiaan ei voida saada.

Lapset kokevat huonon kohtelun epäoikeudenmukaiseksi. Tästä seuraa halu tilien tasaamiseen. Pahat ihmiset ansaitsevat tulla kohdelluksi samalla tavoin kuin he muita kohtelevat. Sekä Matilda että George saavat Dannyn tavoin tyydytystä pahantekijöille kostamisesta. Helkaman (2009, 215) mukaan kyse on lapsille tyypillisestä ”iloinen pahantekijä”-ilmiöstä. Kohlbergin toisen vaiheen mukaisesti lapsen käyttäytymisessä toteutuu konkreettinen vastavuoroisuus: tee muille kuten he sinulle tekevät. Lapset eivät kirjoissa suoraan osoita katumusta pidättäytymällä teoista, mutta tunteen tasolla voi tulkita heidän pohtivan asian oikeutuksen moraalisuutta. He eivät kuitenkaan tee

tekoa velvollisuudesta, vaan hedonistisesta mielihyvästä tai halusta saattaa oikeudenmukaisuus täytääntöön.

8.2 MATILDA

8.2.1 Matildan henkilöprofiili

Matilda on lapsi, joka on ikäisekseen huomattavan kehittynyt. Hän edustaa niin sanottua romanttisen sankarin tyyppiä (vrt. Nikolajeva 2002, 30). Hänellä on ikäänsä nähden erityislaatuista kyvykkyyttä eritoten matematiikan ja kielitaidon alueilla (M, 67, 75, 95). Matilda pystyy ratkaisemaan tehtäviä, joihin hänen vertaisluokkalaisensa eivät pysty ja lukemaan kirjallisuutta, joka on suunnattu huomattavasti vanhemmalle lukijakunnalle. Matilda näyttäytyy ulkopuolisen silmiin poikkeuksellisenä:

Her mind was so nimble and she was so quick to learn that her ability should have been obvious even to the most halfwitted of parents. (M, 4.)

“You are a precocious child”, Miss Honey said “is one that shows amazing intelligence early on. You are an unbelievably precocious child.” (M, 174.)

“Although you look like a child, you are not really a child at all because your mind and your powers of reasoning seem to be fully grown-up.” (M, 189.)

Poikkeuksellisen hänestä tekevät tiedot ja taidot, joita ei oleteta Matildan ikäisellä lapsella olevan. Tämän lisäksi Matildalla on monella tavalla ihanteellinen luonne, joka saa lukijassa aikaan voimakkaan tunteen myötätunnosta. Matildan ajatellaan hyvän ja pahan asetelmassa edustavan hyvyttä, jolloin myös kaikki hänen tekemänsä vääryydet saavat muodollisen ja hiljaisen hyväksynnän.

Matildalla on positiivinen tunne ja tietoisuus omasta pystyvyydestään (M, 23, 68, 74, 186, 200, 204). Oman erityislaatunsa ja lahjakkuutensa suhteen Matilda on nöyrä ja vaatimaton, eikä pidä meteliä itsestään (M, 95). Hän on tarvittaessa määrätietoinen ja tavoiteorientoitunut, kuten

tehdessään kepposia vanhemmilleen tai harjoittaessaan kykyään liikutella esineitä neiti Honeyn auttamiseksi. Matilda tietää olevansa fiksu ja pystyvänsä vaikuttamaan itse asioihinsa. Joskus Matildakin tosin epäilee pystyvyyttään ja epäröi tuomasta ajatuksiaan julki. (M, 22, 65, 71, 174, 176.) Useimmissa tapauksissa syynä on pelko, joka johtuu luonnollisesta lapsen ja aikuisen välisestä valtasuhteesta, mutta toisinaan kyseessä on myös silkka turhautuminen osapuolten välisistä vallitsevista näkemyseroista johtuen. Korkea itseohjautuvuus on Matildan kohdalla myös selkeästi ikäisiään korkeammalla tasolla. Hän tekee asioita itsenäisesti, kuten käy kirjastossa, valmistaa itselleen kuumia juomia ja harjoittaa telekineettisiä taitojaan ja on monissa asioissa, kuten lukemisessa, itseoppinut. Häntä on vanhempien välinpitämättömyyden ja vähäisen läsnäolon myötä itseohjautuvuuteen myös ehdollistettu.

Kertomus antaa viitteitä siitä, että Matilda pystyy käsittelemään tunteitaan ja kognitiivisia tuntemuksiaan (M, 13, 175, 204). Matilda esimerkiksi tietää, ettei vanhempiaan tulisi vihata, muttei kykene tuntemaan toisinkaan (M, 22). Tämä on selitettävissä siitä käytöksestä johtuvaksi, jota vanhemmat häntä kohtaan osoittavat. Kokemansa tunteet Matilda myös kertomuksessa valjastaa toiminnaksi. Matilda pystyy sekä myönteisten että kielteisten tunteiden osoittamiseen, jonka ohella hän osaa kertoa mieltymyksistään (M, 13, 75, 186). Tehdessään kepposia muille Matilda osoittaa myös tiettyä humoristista ilkkurisuutta tai jopa sarkasmia. Piirre näyttäytyy etenkin tilanteissa, joissa Matilda on vahvoilla ja asemassa, jossa hänen on mahdollista nauttia tilanteen tuomasta julkilausumattomasta mielihyvästä (M, 26, 31, 152). Tilanteissa voi tulkita olevan myös lievää ylimielisyyttä, joka nousee vahvistuneen kontrollintunteen myötä.

Matilda on sosiaalisesti pidetty henkilö, jolle on helppoa solmia ystävyys-suhteita (M, 95). Ystävyys tulee esiin erityisesti kouluympäristössä, jossa lapset pitävät yhtä rehtori Turnbullin tyranniaa vastaan. Muiden ihmisten kokema vääräys on asia, joka motivoi Matilda toimimaan. Matildalla vaikuttaa olevan empatiakykyä ja huomaavaisuutta muita kohtaan:

In her wisdom she seemed to be aware of the delicacy of the situation and she was taking great care not to say anything to embarrass her companion. (M, 183.)

Matilda vaikuttaa hyvántahtoiselta lapselta, sillä hän haluaa edistää muiden ihmisten hyvää auttamalla. Matilda päättää auttaa neiti Honeya tämän ongelmassa (M, 190, 204). Auttamalla neiti Honeya Matilda tulee auttaneeksi myös omaa luokka- ja koulu yhteisöään. Sosiaalisesti Matilda on aktiivinen. Matilda osaa myös pyytää apua ollessaan sen tarpeessa. (M, 6–7, 37, 165.) Hän kykenee

keskustelemaan asioista, esittämään mielipiteitään ja tulkitsemaan kanssakäymistilanteiden sosiaalisia viestejä ja muokkaamaan puhekäyttäytymistään niiden mukaan (ks. esim. M, 150, 188–192). Matilda tuntuu rinnastavan itsensä muihin lapsiin, vaikka onkin heitä lahjakkaampi. Hänen lapsenpositionsa hyväksyminen näkyy esimerkiksi tavoissa vaikuttua ja ottaa esimerkkiä vanhemman oppilaan käyttäytymisestä ja ajaa lasten yhteistä agendaa (M, 102, 172). Etenkin aikuiset antavat ymmärtää Matildan olevan valehtelija (M, 49, 100, 150). Matilda kuitenkin tietää, että valehtelijaksi voi leimautua, vaikka puhuisikin epäuskottavilta kuulostavia, mutta tosia asioita (M, 111). Matilda ei vaikuta olevan itsetunnoiltaan heikko lapsi, vaan päinvastoin kovapintainen (M, 35). Häneltä löytyy kuitenkin temperamenttia, kuten esimerkiksi rehtori Turnbullin syyttäessä häntä perusteetta (M, 157–158). Vanhempiensa harjoittamaa väärinkohtelua Matilda sietää tunteesta, jonka hän saa kostaessaan teot tekijälleen takaisin (M, 43).

Matildan tärkein tukihenkilöhahmo on ennen muita hänen opettajansa neiti Honey. Neiti Honey edustaa lämpöä, välittämistä ja ymmärrystä ja Matildalle hän on ennen kaikkea ihminen, joka ottaa hänen taitonsa, lahjakkuutensa ja pystyvyytensä riittävällä vakavuudella (M, 61, 174). Neiti Honey toimii Matildan itsetunnon vahvistajana ja esittää itsensä aikuisena, joka on samalla Matildan yläpuolella että hänen tasollaan; koulussa neiti Honey on Matildan opettaja, kotonaan hänen vertaisensa. Matildan ja neiti Honeyn välillä vallitsee ystävyyteen perustuva luottamus, joka pohjaa heidän yhteisille kokemuksilleen (M, 222) Matilda esimerkiksi uskoutuu neiti Honeylle kyvystään osoituksena heidän välillä esiintyvistä luottamuksesta (M, 164–166). Vastavuoroisesti neiti Honey uskoutuu Matildalle omista ongelmistaan (M, 189). Matildalle neiti Honey on vanhempien korvike, joka toteuttaa vanhemmille tavallisesti kuuluvaa huolenpidollista perustehtävää lasta kohtaan. Neiti Honey vaikuttaa lisäksi arvoiltaan kunnialliselta ja esimerkilliseltä. Matilda pitää Neiti Honeya sankarittarena ja tuntuu kiintyneen häneen niin suuresti, että on valmis auttamaan opettajaansa ja lopulta muuttamaan hänen luokseen asumaan (M, 197, 201, 231). Tunneside neiti Honeyn ja Matildan välillä on vahva ja kiintymyksellinen.

Matildan luonteenpiirteiksi on löydettävissä seuraavanlaisia luokitteluja, joiden nimeäminen hyveiksi ei onnistu ilman syvempää tietoa yksilön sisäisestä maailmasta ja siitä toimintakentästä ja -tilanteesta, jossa yksilö itseään ilmaisee. Matilda osoittaa kertomuksessa innokkuutta (M, 64, 124, 171, 206), luotettavuutta (M, 103, 201), päättäväisyyttä ja itsevarmuutta (M, 23, 157–158, 162, 201, 204, 229), rohkeutta ja pelottomuutta (M, 157), auttavaisuutta ja huomioonottavuutta (M, 129, 182–183, 198), itsenäisyyttä (M, 7, 15, 37, 50), sosiaalista taitavuutta (M, 164, 96, 190, 223),

tietäväisyyttä (M, 49, 68–75, 224), kiitollisuutta (M, 84, 203, 224), rehellisyyttä (M, 19, 67, 150, 155) kekseliäisyyttä (M, 24, 37, 50) ja ymmärtäväisyyttä (M, 187–199). Näiden persoonan ulkoisesti havaittavien piirteiden ohella on lukijan kuitenkin tiedettävä kustakin tilanteesta enemmän, jotta luonteenpiirteitä voi kutsua aidosti hyveiksi.

8.2.2 Matilda moraalipersonana

Matildan moraalipersonuus ilmenee tilanteissa, joissa osallisina ovat Matilda ja hänen vanhempansa tai rehtori Turnbull. Kyseessä on jo mainittu mustavalkoasetelma hyvän ja pahan kesken. Matilda toivoisi, että hänen vanhempansa olisivat hyviä, rakastavia ja älykkäitä. Tämä taas merkitsee Matildalla olevan jokseenkin vakiintunut käsitys siitä, millaiseksi hän hyvyyden ymmärtää.

Ensimmäisen vihjeen Matildan moraaliajattelusta antaa tilanne, jossa herra Wormwood kertoo Matildalle autokauppansa liikesalaisuuksista. Matildan reaktio vilpilliseen myyntitapaan on selvä kannanotto moraalista ja ilmaus moraalista paheksunnasta: *‘But that’s dishonest, Daddy,’ Matilda said. ‘It’s cheating.’* (M, 17). Epärehellisyys ja huijaaminen ovat Matildan mielestä vääryyttä ja seurausta vääristyneestä elämäntavasta (vrt. M, 23). Seuraavassa tilanteessa Matilda moralisoi isää tämän epäluottamuksesta, jota hän osoittaa asiakkaitaan ja heidän isän liiketoimintaa osoittamaa vilpittömyyttä kohtaan. Samalla Matilda myös kertoo, ettei itse hyväksy toimintatapaa tai nauti siitä saaduista voitoista.

Matilda, who had been listening closely, said, ‘But Daddy, that’s even more dishonest than the sawdust. It’s disgusting. You are cheating people who trust you.’ -- It’s dirty money, ‘Matilda said. ‘I hate it’. (M, 19.)

Matildalle moraalit on voimakkaan tunnepitoinen asia. Matilda arvostelee isän moraalittomuutta tunteilla, joita epärehellisyys hänessä herättää samalla kuitenkin samaistaen moraalin empatian tunteeseen, jossa on tärkeää huomioida muiden tunteet ja tunnereaktiot sekä odotukset. Omalle moraaliarviolleen Matilda ei anna tarkempia perusteluja, vaan pitäytyy esittämään vain oman näkemyksensä asiasta. Tilanteen voi tulkita haluttomuudeksi tai kyvyttömyydeksi esittää moraalista kattavampia argumentteja. Kyseessä ei sellaisenaan ole keskustelu, vaan pikemminkin asetelma,

jossa isä katsoo lapsensa syyllistyneen moraaliseen ylimielisyyteen: *‘Who the heck do you think you are,’ he shouted, ‘the Archbishop of Canterbury or something, preaching me about honesty?’ (M, 19).* Matilda ajattelee moraalista sangen naiivisti. On olemassa rehellisyyttä ja epärehellisyyttä, harmaata aluetta ei niiden väliin jää.

On oletettavaa, että Matilda ei tiedä isän liiketoiminnan olevan konkreettisesti lainvastaista ennen kuin saa asiasta myöhemmin tietää (M, 228–229). Moraalisesti havainto on huomionarvoinen, sillä Matildan voi katsoa isän ainoastaan aiheuttavan muissa pahaa mieltä ja käyttävän hyväksi taitoja ja ominaisuuksia, joissa hän on hyvä sen sijaan, että toimisi vastoin yhteisön hänelle asettamia lakeja (M, 152). Toisaalta Matilda on tietoinen siitä, että on olemassa myös vaihtoehtoinen ja oletettavasti parempi tapa suhtautua kanssaihmiisiin kuin heidän huijaamisensa (M, 23). Tämän hän on oppinut oletuksellisesti lukemistaan kirjoista.

Vanhemmilla on jatkuva tarve estää Matiltaa ilmaisemasta ajatuksiaan, jolloin perustelut moraalille myös jäävät vähäiseksi. Matilda ei kuitenkaan anna vanhemmilleen moraalisisina auktoriteetteina juurikaan valtaa. Vääryyden Matilda rinnastaa epäoikeudenmukaisuuteen. Oikeudenmukaisuudelle Matilda antaa sisällön, jonka mukaan kullekin on annettava ansionsa mukaan. Kyse on retributiivisesta ajattelusta, jossa oikeudenmukaisuus perustuu ansaittuun rankaisemiseen. Syyttömiä ei sovi rangaista, mutta syylliset ovat rangaistuksensa ansainneet.

Oh, the rottenness of it all! The unfairness! How dare they expel her for something she hadn't done! Matilda felt herself getting angrier...and angrier...and angrier...so unbearably angry that something was bound to explode inside her very soon. (M, 158.)

Matildan moraalinen motivaatio lähtee halusta kostaa kärsimänsä vääritys, joka lähentelee vihan tunnetta. Kostaessaan Matilda tulee saaneeksi hedonistista nautintoa, joskin toiminnan liikkeelle panevana syynä tilien tasaaminen ja opetuksen antaminen ovat nautinnonhalua ensisijaisempia (M, 31, 43).

The only sensible thing to do when you are attacked is, as Napoleon once said, to counter-attack. Matilda's wonderfully subtle mind was already at work devising yet another suitable punishment for the poisonous parent. (M, 35.)

Matildan tapauksessa myös tarkoitus pyhittää keinot. Tilien tasaamisen ohella Matilda toivoo, että hänen tekonsa tuottaisivat pysyviä muutoksia ja korjaavia vaikutuksia vanhemmissa ja rehtori Turnbullissa (M, 31). Jonkinlaisia muutoksia Matilda onkin huomaavinaan (M, 43). Moraalisesti arveluttavan toiminnan motivaationa Matildalla on myös taata hänen mielenterveytensä säilyminen ja yleinen jaksamisensa:

A small victory or two would help her to tolerate their idiocies and would stop her from going crazy. (M, 23.)

Matilda ei myöskään tee jatkuvaa pahaa, vaan hänen tekojaan ohjaavat kausaliteetin lait. Hänen suorittamaansa pahaa tekoa edeltää muiden suorittama paha teko, teolle on osoitettavissa syy. Matilda ei kanna toiminnastaan näkyvää syyllisyyttä tai huonoa omaatuntoa. Rehtori Turnbullin maassa elottomana maassa Matilda istuu paikallaan tunteitaan osoittamatta (M, 219). Hän ei toisaalta voi paljastaa olevansa teon takana, sillä näin hän antaisi tapahtuneelle näkyvän selittäjän. Helkaman (2009, 18) mukaan moraalilla on kolme perustavaa funktiota: ristiriitojen ratkaisu, hyvän edistäminen ja pahan estäminen. Matilda uskoo oikeudenmukaisuuteen ja hyvän edistämiseen hyvántahtoisuuden kautta, mutta epäonnistuu estämään pahan tekemistä, joka on hänelle väline edistää hyvántahtoisuuden eleenä oikeudenmukaisuuden toteutumista.

8.3 DANNY

8.3.1 Dannyn henkilöprofiili

Danny on kasvanut rakastavassa ja isäinvaltaisessa ympäristössä. Isän vaikutus Dannyn ajatteluun ja varttumiseen on ollut näkyvää (D, 11–12, 23). Danny on oppinut käytännönläheisyyteen ja mekaaniseen puuhasteluun. Jo varhain Danny mieltyi isäänsä ja hänen työhönsä automekaanikkona ja luonnonystävänä:

It was inevitable that I, too, should fall in love with engines and cars --- So almost from birth, I began training to be a mechanic. (D, 21.)

Although he [isä] was a mechanic by trade and a very fine one, I believe he could have become a great naturalist if only he had a good schooling. (D, 108.)

Isä on Dannylle roolimalli ja äidin poismenon myötä suhde on luonnollisella tavalla vahvistunut. Dannyn riippuvuus isästään heijastuu tarvitsevuutena, jonka johdosta Danny pelkää isänsä puolesta toistuvasti (D, 35, 54, 57). Danny idolisoi isäänsä, joka on samalla pojalleen suuri esikuva:

Mostly it was he who talked and I who listened, and just about everything he said was fascinating. (D, 108.)

Isä on Dannylle ihmeellisin ja loistavin isä, jonka kuka tahansa poika voisi kuvitella (M, 206). Esikuvallisuudella on tärkeä merkitys sille, mitä asioita Danny pitää hyväksyttävänä ja tavoittelemisen arvoisina. Danny ja hänen isänsä ovat kertomuksessa pari, jonka kautta kaikki muu toiminta selittyy. Heidän yhteistoimijuutensa kautta myös Dannyn persoonuus avautuu kirkkaammin, vaikka Danny ei kaikissa suhteissa olekaan kuin isänsä. Kertomus tuo usealla tasolla esiin, miten isä ja Danny muodostavat kahden ihmisen sijaan yhden tiiviimmän yksikön. He asuvat yhdessä, tekevät asioita yhdessä ja miltei jopa ajattelevat yhdessä. Nikolajevan (2002, 67) näkemyksen mukaan kyseessä saattaa olla niin sanottu kollektiivinen päähenkilö, jotka jakavat yhteiset tavoitteet ja jopa tietoisuuden. Dannyn ja isän tapauksessa kaksi ihmistä ovat substansseina erillisiä, mutta heillä on enemmän yhtenäisyyttä kuin eriäväisyyttä. Yhdestä entiteetistä puhuminen ei näin ollen olisi vääryyttä.

Vaikka Danny on kertomuksessa päähenkilön roolissa, jää hänen persoonansa lukijalle varsin etäiseksi. Danny vaikuttaa aktiiviselta ja elämäniloja tavoittelevalta pojalta, joka on kiinnostunut luonnonvirikkeistä, käytännönpuuhastelusta ja osaa arvostaa vaatimattomia oloja, jossa hän ja isänsä asuvat (D, 14, 30). Danny pitää asioista, joita hän tekee yhdessä isänsä kanssa. Hän tuntee syviä kiintymyksen tunteita isäänsä kohtaan, jotka näyttäytyvät kuuliaisuutena ja hyvä poika - ihanteiden tavoitteluna. Danny ei osaa kritisoida isäänsä, mutta osaa olla monien asioiden suhteen varautunut (ks. D, 97–98). Lopulta Danny kuitenkin puoltaa isän ajatuksia ja perusteluja asioista kuten lapsen odottaa sopii. Danny kykenee eläytymään toisen ihmisen asemaan erityisesti silloin, kun kyseessä on hänelle läheinen ihminen tai ystävä (D, 52, 92, 127, 134), mutta myös esimerkiksi hetkellä, jolloin hän pohtii, miten riistanvartija epäilyttävällä hetkellä toimisi (D, 153). Dannyn samaistuminen hyviin ihmisiin erotuksena pahoista tapahtuu tunteiden identifikaation kautta.

Kertomuksessa Danny osoittautuu kekseliääksi lapseksi, jonka ideoihin monet kertomuksen isoista käänteistä palautuvat. Tohtori Spencer kuvailee Dannyn edesottamuksia seuraavasti: *Well, I'll be jiggered! I never would 'ave thought a little nipper like you could come up with a such fantastical brainwave as that!* (D, 196). Tohtorin puheista voi tulkita Dannyn harvemmin olleen älynsä vaan pikemminkin pienen kokonsa puolesta esillä. Dannyn luotettavuuden puolesta puhuu havaintotavasta, jolla Danny kykenee pitämään sekä rehtori Snoddyn että isänsä hänelle varjelemat salaisuudet (D, 105, 114–115). Danny vaikuttaa lisäksi kiltiltä ja päättäväiseltä, mutta vaikutelma syntyy rivien välistä suoran kerronnan sijaan. Isänsä kaltaista impulsiivista temperamenttia Dannyllä ei voi katsoa olevan (ks. D, 122). Pikemminkin Danny vaikuttaa välttelevän ikävyyksiä (ks. D, 64–65, 123). Opettajaansa vastaan Danny uskaltaa kuitenkin nousta kokiessaan mielestään vääryyttä, minkä ohella hän osoittaa myös rohkeutta ja pelottomuutta lähtiessään yksin pelastamaan isäänsä herra Hazellin metsästä (D, 58–59, 118). Motivaationa hänellä on puhtaan itsekäs pelko isänsä menettämisestä, joka merkitsisi samaa kuin koko perheen yhtäkkinen menetys: *"The only person I cared about was my father. I wanted him back."* (D, 69).

Isä on tukihenkilöhahmoista Dannylle kaikkein merkittävin. Nikolajeva (2002) voisi pitää isää jopa suuressa määrin päähenkilönä, sillä hän on kertomuksen juonta eteenpäin liikuttava toimija, toinen Dannyn ohella. Isä edustaa Dannylle sitä minäkuvan puolta, jollainen Danny haluaisi olla. Dannyn sosiaalinen puoli rajautuu pitkälti kanssakäymiseen hänen isänsä kanssa. Dannyllä on monia ystäviä, joista isä on kuitenkin tärkein (D, 116). Lähtiessään auttamaan isäänsä Danny osoittaa myös luottavansa omiin taitoihinsa ja asioihin, jotka hän on oppinut. Päätös lähteä pelastamaan isää on kuitenkin samalla osoitus myös harkitsemattomuudesta ja riskinotosta, jossa voitto on yhtä todennäköinen kuin mahdollinen tappio. Päätöksellään Danny kuitenkin ylittää myös itsensä ja testaa pystyvyytensä rajoja. Dannyn pelastaessa isänsä kääntyy myös huolehtija-huolehdittava-asetelma heidän suhteessaan hetkellisesti nurinpäin.

Dannyn luonnetta kuvaavat parhaiten piirteet auttavainen ja huomioonottava (D, 75, 80, 90, 122–123, 126–127, 130, 161, 205), päättäväinen ja itsevarma (D, 58–59, 69), rohkea ja peloton (D, 60–68, 118, 137–143), käytännönläheinen (D, 22, 122, 126), innokas (D, 27, 71, 104, 133, 203) kuuliainen (D, 137, 139, 142), kekseliäs (D, 59, 101, 58, 102) ja kiitollinen (D, 14, 89, 91, 136, 196) sekä anteeksiantavainen ja ymmärtäväinen (D, 48, 94). Kyseiset luonteenpiirteet kertovat kuitenkin enemmän Dannyn temperamentin ja persoonallisuuden piirteistä kuin varsinaisista hyveistä.

8.3.2 Danny moraalipersonana

Dannyn moraalijattelu peilautuu monin paikoin hänen isänsä käsitykseen moraalista. Salametsästys on Dannyn isälle salaisuus, jonka jakaminen on eräänlaista opitun perinteen välittämistä sukupolvelta toiselle (D, 37). Salametsästys onkin asia, josta lopulta nousee kertomuksen tärkein moraaliala koskettava keskustelunaihe. Salametsästys ja sen sallittavuus on keskeinen moraalinen dilemma, johon kertomus myös osaltaan vastaa. Isälle salametsästys on taidetta ja urheilua, jota hänen lisäksi harrastavat liki kaikki kyläläiset, lainvalvojat ja kirkkoherran vaimo mukaan lukien (D, 36, 38, 165). Dannylle on lievä järkytys huomata, että salametsästys on miltei koko yhteisön yhteinen intressi (D, 165). Salametsästykselle on näin ollen lähipiirin sosiaalinen hyväksyntä. Danny identifioituu isäänsä ja hänen kypsyyteensä tehdä päteviä moraalipäätelmiä. Aluksi Danny on isänsä paljastuksesta kauhuissaan, sillä hänelle on moraalisesti selvää, ettei toiselta saa varastaa: *"I was shocked. My own father a thief! This gently lovely man, I couldn't believe he would go creeping into the woods at night to pinch valuable birds belonging to someone else."* (D, 36). Dannyn hämmennyksen voi tulkita johtuvan siitä, että hänen isänsä käyttäytyy odotusten vastaisesti eikä ota huomioon muiden ihmisten etuja. Danny itse tuntuu ymmärtävän, miksi salametsästys on tekona moraalisesti tuomittavissa. Salametsästys on rikollista ja sen tuomittavuus johdettavissa moraalilaisista "älä varasta".

Dannyn moraalista kertoo myös kohta, jossa näkyy moraalin riippuvaisuus laeista: *"They could go to prison for shooting someone!"* (D, 38). Ilmaus osoittaa Dannyn ajattelevan mustavalkoisesti rikoksesta seuraavan yhteiskunnan langettaman rangaistuksen. Samassa yhteydessä Danny saa tietää salametsästyksen todella olevan myös laissa rangaistavaa. Jälkimmäinen tieto on moraalisen toiminnan arvioinnin kannalta tärkeässä asemassa, sillä tieto lain rikkomisesta ei lopulta estä heitä tekemästä väärin. Danny ja hänen isänsä asettavat lain seuraamisen vähempiarvoiseksi motiiviksi huvittelun ja nautinnon tavoittelun rinnalla. Lain kirjainta vahvempi motivaatio on myös saattaa vääritys ja oikeellisuus tasapainoon ja olla oikeudenmukainen tavalla, joka merkitsee vääryyden sovittamista vääryydellä. Samalla tavoin Danny ajattelee myös hyvyydestä. Hyvyys palkitaan hyvillä teoilla (D, 115).

Danny ei kuitenkaan ole moraaliarvioissaan täysin sinisilmäinen. Isän kysymykseen *"So can you blame my dad for going out occasionally and coming home with a bird or two for the family to eat?"* Danny vastaa *"No", I said. "Of course not. But we're not starving here, Dad."* (D, 38).

Danny siis pitää moraalisia valintoja myös riippuvaisina olosuhteista. Danny itse ei katso salametsästykselle olevan perusteita, elleivät olosuhteet sitä edellytä. On siis ilmeistä, että moraalisesti väärämielinen teko vaatii lieventäviä asianhaaroja, kuten vaatimusta perustarpeiden tyydyttämisestä. Isä taas on vastauksessaan *"You've missed the whole point, Danny Boy!"* jokseenkin ristiriitainen. Isä tuntee epäoikeudenmukaisuutta ja oikeutta rankaisuun monissa tilanteissa, kuten esimerkiksi herra Hazellin ja Dannyn opettajan, kapteeni Lancasterin toiminnassa: *"You did nothing wrong and he had absolutely no right to do this to you."* (D, 122). Kuitenkin hän itse erehtyy samalla tavoin arvioimaan oman toimintansa oikeellisuutta vedoten yksinomaan siihen, miltä hänestä subjektiivisesti tuntuu. Isällä on oikeus vihata herra Hazellia ja toimia moraalisesti väärin, mutta kapteeni Lancasterilla ei tällaista oikeutta ole. Samalla tavoin herra Hazellilla ei olisi oikeutta asettaa omille maille ansoja. Kuten tohtori Spencer toteaa isän suulla: *"He can't go digging tiger-traps in his woods for human beings! I've never heard such a disgusting monstrous thing in all my life!"* (D, 86). Kuitenkin he kieltävät sen tosiasian, että heidän ei tulisi olla hänen maillaan luvatta. Kaiken lisäksi tohtori jatkaa: *"It means that decent folk like you and me can't even go out and have a little fun at night without risking a broken leg or arm."* (D, 86). Mielestäni kyse on moraalisesta ylemmyydestä ja valinnasta, seuratako lain kirjainta vai henkilökohtaista näkemystä oikeudenmukaisuudesta ja oikeasta ja väärästä. Myös Danny tekee tekonsa luottaen siihen, että moraalialia voi perustella subjektiivisilla tunteilla.

Salametsästykselle kirja antaa kaksi perustelua: nautinto ja kauna. Isä perustelee moraalisesti kestäättömiä tekemisiään kaunalla ja herra Hazellin epämiellyttävällä käytöksellä (D, 93, 50). Nautintoa isä taas saa itse salametsästyksestä, mutta myös herra Hazellin välillisestä vahingoittamisesta (D, 52). Nautinto yhdistetään kertomuksessa hauskanpitoon. Kaikille salametsästykselle on hupia. Dannylle ja hänen isälleen taas hauskanpito yleensä on keskeinen osa yhteistä ajanviettoa (D, 30). Isän vihanpito herra Hazellia kohtaan muuttuu Dannylle hyväksyttäväksi sen jälkeen kun moraaliselle väärämielisyydelle on annettu selitys: viha (D, 94). Danny ei moiti isän negatiivisia tunteita eikä niistä seurannutta toimintaa. Dannyn moraalinen kanta muuttuu kertomuksen kuluessa. Vielä isän ehdottaessa Dannylle ammutkarnevaalien sabotoimista Danny suhtautuu ajatukseen kielteisesti: *"Dad!" I cried. "No!"* (D, 98). Moraalinen valinta ei kuitenkaan säily, vaan peittyi korkeamman tavoitteen alle: *What a triumph, what a glorious victory that would be!* (D, 98). Mielenkiintoista on huomata, millä tavoin isä johdattelee Dannyn kuvittelemaan sabotaasisuunnitelman onnistumisen. Lopulta Dannyn motivaatio suuntautuu ideaan,

joka palvelee tulevaa sankaruutta; sankaruutta, joka tosiasiassa pohjaa herra Hazellin väärinkohtelulle. Tämä väärinkohtelu on kuitenkin sallittua, sillä herra Hazell on paha ihminen.

Toteuttaessaan suunnitelmaansa varastaa Hazellin fasaanit Dannyn moraalitunteet vaihtelevat. Alussa Danny kertoo voivansa loistavasti (D, 133). Ei ole tietoaakaan siitä, että Danny epäröisi teon tekemistä tai sen moraalista oikeutusta. Operaation jatkuessa on mahdollista, että Danny ei täysin hyväksykään tekemäänsä. Kohta, jossa isä kysyy Dannylta *”Don’t you love this?”* ei Danny tohdi antaa suoraa vastausta (D, 142). Samanlainen päätelmä voidaan tehdä kohdasta, jossa isä kysyy *”What do you think the great Mr Victor Hazell would say if he could see this?”* (D, 158). Danny ei halua puhua siitä osoittaen kenties katumusta ja haluttomuutta nostaa asia esiin. Lisäksi Danny haluaa paeta vielä kun asiat ovat hyvin. Pelko kiinnijäämisestä kertoo Dannyn tiedostavan, että toiminta ei ole täysin moraalisesti hyväksyttyä ja seurauksiltaan yhdentekevää (D, 159).

Dannyn moraalipersoona on pitkälti alisteinen häntä ympäröiville moraaliauktoriteeteille, erityisesti isän vaikutukselle. Hänen oma päättelynsä ei juuri paina vaa’assa lopullisen toiminnan suunnittelussa ja toteuttamisessa. Danny tekee kuten isänsä, joskin on vaikea tarkalleen tietää, onko hän kaikissa asioissa isänsä kanssa samaa mieltä. Danny itse pitää varastamista väärytenä ja ymmärtää olosuhteiden vaikutuksen päätöksentekoon, mutta lopulta isäänsä seuraten hyväksyy tavoitteeksi koston – tietäen tekevänsä lain mukaan väärin. Kuitenkin esimerkiksi lainvoiman merkitys on suuri tapauksessa, jossa fasaanit joutuisivat Dannyn ja isän huoltamoalueelle. Lakikin on siis asia, jonka sitovuutta voidaan soveltaa tilanteen mukaan. Dannylle moraalit sitoutuu myös kysymykseen inhimillisyydestä ja hyvästä ihmisyydestä. Lainvalvoja kersantti Samways muuttuu paremmaksi ihmiseksi samalla hetkellä, kun Danny saa kuulla kersantin tietävän salametsästyksistä muiden tavoin (D, 164). On siis näin ollen inhimillistä antaa pahojen ihmisten kärsiä ja hyvien tehdä muodollisesti väärin. Danny ei ole uskoa korviaan kuullessaan liki koko yhteisön olevan salametsästyksessä osallisena (D, 165). Tämä asettaa koko yhteisön moraalisen uskottavuuden koetukselle, sillä lopulta yhteisö on vastuussa laeista ja niiden toimeenpanemisesta.

8.4 CHARLIE

8.4.1 Charlien henkilöprofiili

Jo ennen varsinaisen kertomuksen aloittamista viisi lasta esitellään. Charlie on sankari, siinä missä muut lapset ovat jonkin ei-tavoiteltavan ominaisuuden tai piirteen takia jotakin muuta. Nikolajevan (2002, 36) mukaan henkilöhahmot, jotka välittävät oikein toimimisen tapaa, ovat didaktisia. Charlien tapauksessa didaktisuus on ilmeistä. Charlie samaistetaan yhdeksi lapseksi muiden joukossa, joskin hän erottuu positiivisella tavalla edukseen. Sankaruus on Charlielle annettu piirre aivan kuten ahneus on Augustus Gloopille tai tyytymättömyys Veruca Saltille. Itseasiassa sankaruus on ainoa piirre, joka Charliesta lukijalle esitellään tekstin muodossa. Jo alusta alkaen lukija on pakotettu kysymään itseltään: Mikä tekee Charliesta sankarin? Isoäiti Georgina tiivistää Charlien hyvyyden kysyessään *”Do all children behave like this [badly] nowadays – like these brats we’ve been hearing about?”* (C, 34). Charlie on poikkeuksellinen lapsi huonosti käyttäytyvien lasten joukossa.

Eräs silminnäkijä kuvailee Charlieta sanoen: *”Charlie Bucket? He must be that skinny little shrimp standing beside the old fellow who looks like a skeleton”* (C, 56). Siinä missä esimerkiksi Willy Wonka esitellään sangen yksityiskohtaisesti (C, 57–58), Charlien suora kuvaus jää olemattomaksi. Charlie on kertomuksessa myös muutoin vaatimattomasti esillä. Hän on kummallisten tapahtumien hiljainen observoiija. Tämä piirre tekee Charliesta kuitenkin suuressa määrin ihanteellisen lapsen. Oompa-Loompat, Willy Wonkalle uskolliset palvelijat, tiivistävät lauluissaan ne paheet, joita lapsilla on. Kaikella on kuitenkin tarkoituksensa; lapset ovat puhdistettavissa ja palautettavissa hyveiden tielle. Kaikki kierroksella kadonneet lapset edustavat lapsen irvikuvaa, kuten Willy Wonka asian tiivistää lapsista kahden jo kadottua: *”two naughty little children gone. Three good children left”* (C, 102).

Charlien tärkein tukihenkilöhahmo on hänen isoisänsä, joka edustaa huoltajan roolissa koko hänen perheyhteisöään. Isoisän rooli korostaa Charlien riippuvuutta hänen perheestään, mikä on luonnollista lapselle hänen iässään. Charlie voidaan tulkita eräänlaiseksi vastakohtaksi niille lapsille, jotka ovat onnekkaina voittaneet liput Wonkan tehtaaseen. Muut lapsihahmot paljastavat, millainen Charlie tosiasiallisesti on, ilman, että Charlieta tai hänen luonnettaan suoran kerronnan keinoin paljastetaan. Muut lapset ovat eräänlaisia satelliittihahmoja, joiden rooli on valottaa

Charlien luonnetta (vrt. Nikolajeva 2002, 113). Charliella on luonne, joka ei tarvitse ojentamista, toisin kuin muilla lapsilla. Willy Wonkakin ymmärtää lopussa Charlien olevan lapsista rakastavin, ymmärtävin ja hyveellisin (C, 151). Augustus Gloop on isokokoinen ja ahne poika. Hän on lapsista se, joka ajattelee asioista suurellisesti. Augustus ahnehtii kaikkea ja etenkin ruokaa: *Augustus was deaf to everything except the call of his enormous stomach* (C, 72). Näin tapahtui muun muassa heidän maistaessaan ruohoa suklaahuoneessa: *Automatically, everybody bent down and picked one blade of grass – everybody, that is, except Augustus Gloop, who took a handful* (C, 66). Oompa-Loompien laulu Augustuksesta kiteyttää olennaisen. Hän on ahneudessa, vääryydessä piehtaroiiva sika, jolla ei lopulta olisi annettavana iloa tai onnea kenellekään (C, 78–79). Charlie taas osoittaa jakamisen taitoa ja solidaarisuutta perhettään kohtaan toistuvasti (C, 29, 40, 42).

Veruca Salt on tyttö, joka vaatii tyytymisen sijaan: *”I want a boat like this! I want you to buy me a big pink boiled-sweet boat exactly like Mr. Wonka’s! And I wan’t lots of Oompa-Loompas to row me about, and I want a chocolate river and I want...I want...”* (C, 83). Mitä Verucalla ei vielä ole, sen hän haluaa saada. Lellimisestä kuitenkin harvoin seuraa hyvää: *“And no good ever come from spoiling a child like that...”* (C, 25). Verucalla onkin Willy Wonkan mukaan ontto pää (Charlie, 112). Charlie taas tyytyy vähempään ja on valmis jopa oman terveytensä kustannuksella ylläpitämään tasa-arvoa (C, 40). Charliekin haluaa asioita, muttei kohtuuttomissa määrin (C, 6, 44). Veruca Salt on myös erittäin malttamaton lapsi (C, 71, 105). Charlie taas on ainoa lapsista, joka noudattaa Willy Wonkan antamia ohjeita ja muistutuksia, miten käyttäytyä tehtaassa ja sen eri huoneissa (C, 60).

Charlie ei pidä itsestään liioin suurta meteliä, vaan on vaatimattoman vähäeleinen. Hän iloitsee esimerkiksi tehdaskäynnistä omassa päässään suuresti, muttei osoita tunteitaan (C, 83). Kertomus antaa ymmärtää Charlien käyttävän järkeään. Charlie ei esimerkiksi usko perusteetta asioihin, jotka vaikuttavat uskomattomilta (C, 11, 68). Violet Beauregarde on huonotapainen lapsi. Charliella taas ei Violetin tapaan ole huonoja tottumuksia. Purukumin jauhaminen ei yksin ole paha tapa, vaan voi johtaa ikävyyksiin koko elämässä (C, 102). Huonoihin tapoihin lasketaan myös Mike Teeveen addiktiivinen television katselu. Charliella vastaavia riippuvuuksia ei ole päässyt syntymään, ellei sitten suklaata lasketa yhdeksi (C, 6). Lisäksi Charlien elämä on inhorealistinen suhteessa siihen illusoriseen todellisuuteen, jossa Mike Teeveen televisionsa välityksellä elää.

Luonteeltaan Charlie on muun muassa hyväkäytöksinen (C, 3), säästäväinen (C, 6), kohtuullinen (C, 6), kiitollinen (C, 43), innokas (C, 7, 13, 43, 83, 122), toiveikas (C, 26, 36), tottelevainen (C, 35, 46), kekseliäs (C, 40), oikeudenmukainen (C, 40), avokätinen (C, 29, 36, 42), nautintoja arvostava (C, 61, 66, 84) ja huolehtivainen (C, 76, 102). Charlien kohdalla luonne jää kuitenkin väistämättä piiloon, sillä hänen päähenkilöytensä on toisenlaista kuin muilla tutkittujen kertomusten lapsilla. Lukija kysyy myös toistuvasti itseltään, onko Charlien luonteesta kerrottavissa hiljaisuuden perusteella jotakin konkreettista. Näin esimerkiksi silloin, kun muut antavat tuomitsevia arvioita ihmisistä Charlien ollessa vaiti.

8.4.2 Charlie moraalipersonana

Charlie ei kertomuksen kuluessa itse juurikaan ota kantaa moraaliin, vaan jää moraalipersonana hämäräksi. Lukijan osaksi jää esittää Charlien moraalijattelusta arvailuja niiden vihjeiden perusteella, joita tekstissä annetaan. Charlie jättää poikkeuksetta tekemättä asioita, jotka lopulta koituvat muiden lasten tuomioksi. Tämä käytös kertoo Charlien olevan lapsena erilainen. Charlien moraalipersonuudesta lukija saa kuitenkin vain fragmentaarisia viitteitä. Tilanteessa, jossa isoisa Joe kertoo Charlielle tarinan Willy Wonkan pettäneistä työläisistä, ei Charlie esitä moraalista vastalauseita tai ilmaise tunnetta tapahtuneen puolesta tai vastaan (C, 15–16). Charlien löytäessä lumihangesta setelin, kysyy kertoja, voisiko Charlie pitää setelin (C, 41). Lukija ei kuitenkaan tiedä, pohtiiko Charlie setelin löytämisen ja palauttamisen eettistä problematiikkaa. Rahan hän kuitenkin päättää käyttää omaksi ja muiden hyödyksi. Kohdassa kiteytyy hyvin se, millaista Charlien moraalitoimijuus on. Charlie ei käy moraalin kannalta keskusteluja, jotka voisivat ilmaista, millaisia moraaliuskomuksia hänellä on. Hän toimii, mutta ilman tarkentavia selityksiä. Moraalitoimijuuden yksipuolisuus ei kuitenkaan tee kertomuksen moraalista yleisluonteesta epäkiinnostavaa. Charlien itsensä ei tarvitse moraalista kannanottoa tehdä, sillä kertomus tekee sen hänen puolestaan.

Charlie suhtautuu muiden lasten onnettomuuksiin varsin pienieleisesti. Augustus Gloopin jäädessä putkeen kiinni Charlie päivittelee, muttei paheksu tapahtunutta (C, 74). Augustuksesta kertovan laulun jälkeen Charlie uskaltautuu kysymään, ovatko Oompa-Loompat todella tosissaan ilmaistessaan tämän olevan varsin epäkelpo lapsi (C, 80). Charlie ei suoraan ilmaise tapahtumalle paheksuntaansa, mutta ei käy sitä kiittämäänkään. Lukija ei voi tietää, millainen on Charlien aito suhtautuminen asiaan, vaikka on todennäköistä, että Charlie tuntee jonkinasteista myötätuntoa. On myös mahdollista, että Charlie katsoo Augustuksen ansainneen rangaistuksensa. Violet

Beauregardin kohdatessa onnettomuutensa Charlie on huolissaan, palautuuko Violet milloinkaan entiselleen (C, 102). Myöskään Violetin tapauksessa Charlie ei ilmaise, pitääkö hän tapahtunutta ikävänä vai hyvänä asiana. Veruca Saltin kadotessa perheineen suureen putkeen on Charlie jälleen huolissaan siitä, miten heille lopulta käy (C, 116). Muiden lasten tehdessä tuhmuuksia jättäytyy Charlie sivuun ja pitäytyy kommentoimasta tapahtumia.

Charlie tuntee muita lapsia kohtaan sympatiaa, ainakin siinä vaiheessa kun he ovat kokeneet muodonmuutoksen Wonkan tehtaassa.

“Good gracious!” cried Charlie. “Look at poor Veruca Salt and Mr. Salt and Mrs. Salt! They are simply covered with garbage!” (C, 149.)

“-- how dreadful for him!” cried Charlie. (C, 149.)

Charlien voi siis tulkita olevan kiinnostunut siitä, miten muille lapsille on käynyt. Hänelle ei siis ole yhdentekevää, ovatko muut lapset kunnossa. Reaktio on myötätuntoinen ja tunnepitoinen. Charlie ei kuitenkaan osoita, että hänen sisäisiä moraaliperiaatteitaan olisi rikottu tai jos olisi, ei asiasta voisi mitään tietää. Charliella myös tieto tapahtumien oletettavasti parantavasta vaikutuksesta voi lieventää moraalista paheksuntaa. Lisäksi Willy Wonkalla on kenties syynsä koetella lapsia, sillä he ovat hänen tehtaassaan – kilpailemassa.

Charlieta voi motivoida toiminnassaan halu menestyä kilpailussa, mutta on oletettavampaa epäillä Charlien vain olevan maltillinen. Hän ei siis tietoisesti halua pahaa muille lapsille, muttei tee mitään estääkseen vääryyttä tapahtumasta. On toki mahdollista, että Charlie ei edes koe rangaistuksia epäoikeudenmukaisina, vaan päinvastoin. Kertomus antaa ymmärtää, että pahasta rangaistaan. Charlien taas ei tarvitse omaa moraaliaan tuoda esiin, sillä kertomus ei sisällä moraalisia dilemmoja, jotka koskisivat Charlieta omakohtaisesti. Charlie tekee kuten toivottua, mutta ne, jotka rikkovat normeja, saavat rangaistuksensa. Lisäksi rangaistuksia eivät sinällään anna ihmiset, vaan laitteet ja nekin yksilön suosiollisella avustuksella. Tällöin moraalista paheksuntaa ei voida osoittaa kenellekään henkilölle suoraan, vaan ainoastaan välillisesti itse tilanteelle.

Charlie elää perheineen yhteiskunnallisesti ahtaalla, mutta yhteiskuntaa vastaan on lapsen hankala taistella. Charliella ei ole vihamiehiä Matildan tai Georgen tavoin, vaan ainoastaan taloudellisesti

kurja elämäntilanne. Siinä missä esimerkiksi Matildan ja Georgen kohdalla moraalisesti kiinnostavat tapahtumat liittyvät ihmissuhteisiin, Charliella ei ole moraalisesti jännitteisiä välejä muiden ihmisten kanssa, mikä ajaisi hänet ilmaisemaan moraalitajuaan näkyvämmiin.

8.5 GEORGE JA JAMES

8.5.1 Georgen henkilöprofiili

Georgesta ei lukija lopulta yksilönä saa tietää suurta määrää yksityiskohtia. George on perheen ainoa lapsi, joka asuu maalla yhdessä vanhempiensa ja isoäitinsä kanssa. Isoäidin puheiden perusteella George on hyvässä kasvuiässä. Lukija voi olettaa Georgen olevan kuten kuka tahansa ikäisensä. Isoäidin mukaan George on kuitenkin laiska, tottelematon, ahne, epäsiisti ja tyhmä. Edellisten lisäksi isoäiti kutsuu Georgea myös valehtelijaksi. Tähän päätelmään voi suhtautua kuitenkin tietyllä varauksella, sillä tulkinta palautuu isoäidin henkilökohtaiseen arvioon lapsenlapsestaan. Kertojan mukaan George on rohkea pieni poika ja kertomuksen tapahtumat vahvistavat kyseistä vaikutelmaa. Tapahtumien perusteella Georgen voi myös sanoa olevan äärimmäisen innovatiivinen ja peloton käyttämään mielikuvitustaan. Hänellä on myös päättäväisyyttä toteuttaa mielikuvituksellisia ideoitaan. (G, 1, 4, 5, 12, 17, 52.) George on omassa toiminnassaan määrätietoinen. Häntä ajaa vahva pyrkimys päästä tavoitteeseen, jonka on itselleen asettanut.

George on tylsistynyt kotitilan elämään ja toivoo lisää sosiaalisia kontakteja osakseen. Isoäitiään hän pelkää, sillä tämä käyttäytyy uhkaavasti. Georgen ja isoäidin suhde on jännitteinen, eikä kumpikaan heistä tunnu pitävän toinen toisestaan.

”He really hated that horrid old witchy woman” -- “He did want to shake the old woman up a bit.” (G, 12.)

”I [grandmother] always knew you [George] were a selfish pig!” (G, 94.)

George vaikuttaa tietävän, millainen ihanteellisen ihmisen tulisi olla. Ainakin hän haluaisi isoäidin olevan mukava ja kiinnostunut toisen elämästä (G, 2). Tätä oletusta vasten George myös pohtii,

mikä isoäidissä lopulta on vikana. Hyvä ihmisyyks myös motivoi Georgea parantamaan isoäidin. Toiveena Georgella on, että isoäidistä tulisi parempi ihminen. George tottelee vanhempiensa toiveita ja käyttäytyy isoäitiään kohtaan muodollisen kohteliaasti isoäidin penseydestä huolimatta (ks. esim. G, 5, 38). George tietää olevansa vasta pieni poika, jolla on pienen pojan mieli ja herkkyyks tehdä toisinaan tuhmuuksia (G, 4–5). Asioita, jotka ovat selvästi kiellettyjä, George kuitenkin välttää tekemästä, kun taas muut asiat ovat sallittuja, vaikka tuntuisivatkin moraalittomilta (G, 26). Esimerkiksi lääkekaappiin Georgen ei tule kajota, sillä hän on antanut siitä vanhemmilleen lupauksen (G, 20). George vaikuttaa pelkäävän niitä seurauksia, jotka hänelle pahanteosta aiheutuvat (G, 49, 54). Tämäkin tosin koskee kertomuksessa vain materiaalisia asioita. Isoäidin ojentaminen ei Georgesta vaikuta tuntuvan lainkaan niin tuomittavalta kuin talon aineellisten vahinkojen aikaan saaminen.

Georgen luonteesta lukija voi tehdä päätelmiä, joiden mukaan arvioida häntä rohkeaksi (G, 12), tottelevaiseksi (G, 2, 89), kekseliääksi (G, 14, 52) ja ajattelevaiseksi (ks. esim. G, 17–30, 35), auttavaiseksi (G, 41), huomaavaiseksi ja huolehtivaiseksi (G, 69, 94), käytännölliseksi (G, 32, 35–36) ja innokkaaksi (G, 33, 43, 56). Mainittujen luonteenpiirteiden pysyvyyttä on vaikea kuitenkin arvioida, sillä ne ovat ainoastaan poimintoja kertomuksen episodisesta kokonaisuudesta, eivätkä välttämättä edusta Georgen syvintä olemusta.

8.5.2 Jamesin henkilöprofiili

James Henry Trotter on lapsi, jonka elämää varjostaa isän ja äidin varhainen poismeno ja kahden tädin muodostama hirmuhallinto. Lukijalle Jamesin kerrotaan olleen surullisin ja yksinäisin pieni poika, jonka löytää saattoi (J, 156). James on hahmona erittäin ohut, mutta toiminnallisena sankarina hän on kertomuksen kirkkaimmassa fokuksessa. Toiminta kuvastaa Jamesin luonnetta parhaiten muun informaation puuttuessa.

Tädit Sponge ja Spiker eivät anna nelivuotiaan Jamesin viettää normaalia lapsen elämää, vaan orjallistavat tämän toteuttamaan heidän mielivaltaisia käskyjään ja toimeksiantojaan. Jamesin elämä ei juuri eroa elämästä vankilassa. Häntä nimitellään ja pidetään arvottomana. (J, 7–10.) Varhaislapsuuden elämä ja sen ihanuudet saavat Jamesin toivomaan nykyiseltä elämältään enemmän. James ei nauti yksinolostaan, vaan kaipaa muiden lasten seuraa (J, 33). Kertomuksen

alun perusteella Jamesista ei voi persoonan puolesta päätellä suuria. Hän on tätiensä totalitariteetin uhri ja kenties kuvaavaa onkin, että myös hänen persoonansa on tällöin alistettu.

Seitsemänvuotias James osoittautuu älykkääksi ja ajattelevaksi pojaksi, jonka kykyjä persikassa kohtaamansa otukset osaavat arvostaa ja joista he lopulta tulevat myös riippuvaisiksi:

*Nobody, **not even James** could understand -- (J, 66.)*

'I don't know what we'd do without you. You are so clever. --' (J, 68–69.)

*Surely **you** can think of a way out of this. (J, 76.)*

The boy's a genius! (J, 82.)

Kertomuksen alussa James on lannistettu pieni poika. Hän pelkää myös persikan asukkeja (J, 42). Persikassa tutustumiinsa otuksiin Jamesin onnistuu luoda suhteet, jotka kehittyvät myöhemmässä vaiheessa pisteeseen, jossa hänestä on tehty johtaja (J, 83). Kertomuksen kehittyessä myös Jamesin johtajuuden piirteet vahvistuvat.

He was the captain now, and everyone knew it. They would do whatever he told them. (J, 83.)

Jamesia arvostetaan, häntä kuunnellaan ja hänen apuunsa turvaututaan häden hetkellä. Johtajuus perustuu Jamesin kykyyn tehdä oikeanlaisia ratkaisuja tilanteissa, jotka vaikuttavat uhkaavilta ja edellyttävät määrätietoista toimintaa. Hänellä on ajattelukykyä ja luovaa kekseliäisyyttä, jota muilta otuksilta selkeästi puuttuu. Jamesilla on suuri rooli, jonka luonne on vähintäänkin sankarillinen. Hän pelastaa joukon useampaan otteeseen vaarasta ja toimii neuvonantajan roolissa silloin kun muut eivät tiedä, mitä tehdä tai miten ajatella (J, 123, 135). Jamesilla riittää alun epävarmuuden jälkeen päättäväisyyttä uskoa omiin oivalluksiinsa ja tahtoa viedä suunnitelmat loppuun asti siitakin huolimatta, että hänen ajatteluaan aluksi arvostellaan ja vasta myöhemmin suitsutetaan (ks. esim. J, 77, 78–80). Jameskaan ei kuitenkaan kykene kaikkeen, vaan hän on inhimillinen olento, kuten hetkellä, jolloin persikka on tekemässä pakkolaskua kaupunkiin (J, 137).

James suhtautuu muihin otuksiin ja heidän ominaisuuksiinsa suurella mielenkiinnolla ja vilpittömällä arvostuksella (ks. esim. J, 100–101). Hänellä vaikuttaa olevan luontainen kiinnostus

uutta kohtaan (J, 96–97). Jamesin epäitsekkyudesta lukija saa viitteitä pitkin kertomusta. Kertomuksen lopussa James antaa jopa lasten syödä koko persikan (J, 153). Jamesille vaikuttaa olevan tärkeää olla antelias ja huomaavainen, vaikka häntä itseään ei olekaan kohdeltu siten.

James on hyveenkaltaisten piirteiden kautta kuvattuna muun muassa ahkera (J, 14, 23), kuuliainen ja nöyrä (J, 14, 23, 25, 26, 33–34, 43, 48) kauneutta arvostava (J, 28, 95–97), innokas (J, 30, 36–37, 150), ystävyyttä arvostava ja luottamuksellinen (ks. esim. J, 51, 82, 101, 145–149) leikillinen ja kekseliäs (J, 64, 78–79, 133), huomaavainen ja kohtelias (J, 68, 101, 112, 144, 145–149) sympatiaa osoittava (J, 101, 130), auttavainen, uhrautuva ja avokätinen (J, 105–106, 114, 152) ja huolehtivainen (J, 113, 114, 119).

8.5.3 James ja George moraalipersoonina

Jamesin moraalipersoonuus jää varsin ohueksi, sillä kertomuksen henkilöhahmot jäävät suurelta osin juonta eteenpäin kuljettavan kerronnan jalkoihin. Osuus, jossa kerrotaan lyhyesti Jamesin elämästä ja arjesta tätiensä holhouksessa, on moraalisesti mielenkiintoinen, mutta paljastaa vain vähän siitä, millainen James moraalisenä toimijana on. James on ennen kaikkea tätien moraalittoman toiminnan kohde sen sijaan, että hän itse olisi aktiivinen moraalitoimija. James suhtautuu tätien häneen osoittamaan kohteluun vetäytymällä omaan suruunsa ja yksinäisyyteensä (J, 10–11, 15). Oletettavaa on, että James tietää, millaista onnellinen elämä hänen kohdallaan olisi, koska hän osaa sen puutetta surra ja toivoa parempaa tulevaisuutta osakseen (J, 23). Persikan ajaessa yli täti Spongen ja täti Spikerin kaikki persikassa olleet hurrasivat, mukaan lukien James. Myös tuhatjalkaisen laulaessa tädeistä pilkkalaulua, kaikki joukosta iloitsevat (J, 104).

George tekee moraalittomuuksia pelosta isoäitiään kohtaan (G, 12). Hän ei halua tappaa vaan isoäidille opetuksen (G, 19, 41). George uskoo isoäidin olevan ensisijaisesti sairas, ja tämä tarvitsee lääkettä parantuakseen ja tullakseen paremmaksi ihmiseksi: *“The whole point of medicine, surely, was to make a person better.”* (G, 14). Yhtäältä George uskoo isoäidin tarvitsevan lääkkeen ainesosien hyväksitekeviä vaikutuksia (G, 27). Toisaalta lääkkeen vaikutukset ovat lopulta kuitenkin yhdentekeviä; riittää, että seuraukset ovat jännittävät ja seuraamisen arvoiset (G, 18).

I shall make her a new medicine, one that is so strong and so fierce and so fantastic it will either cure her completely or blow off the top of her head. (G, 14.)

Isä on Georgelle moraaliauktoriteetti, jonka rankaisuvaltaa hän pelkää (G, 49). Kohta kertoo myös Georgen ajattelevan rikoksesta seuraavan rangaistuksen sille, joka teosta on vastuussa. George nauttii isoäidin kärsimysten seuraamisesta: *“He found it fascinating to stand there watching what it was doing to the old hag.”* (G, 43–44). Tämä antaa Georgesta lievästi masokistisen kuvan, kuten myös kohta, jossa hän seuraa isoäidin tuskia tämän kärsiessä lääkkeen ensivaikutuksista (G, 42). Se mikä ei tapa vahvistaa, voisi ajatella.

George ei kuitenkaan osoita katumusta tai surua tapahtunutta kohtaan. Isoäidin vaatiessa kutistusjuomaa George kuitenkin vastustelee kenties tietäen, mitä juoma isoäidille aiheuttaa (G, 94). Tilanteessa, jossa isoäiti on konkreettisesti tulossa, George noutaa sammutusvettä (G, 41). Lopussa isoäidin kadotessa George ei oikein tunnu ymmärtäneen tapahtunutta. Hän ei osoita tunteita suuntaan tai toiseen, vaan on pikemminkin syvän hämmennyksen ja hiljaisuuden vallassa (G, 104).

9 LAPSIPÄÄHENKILÖIDEN HYVEELLISYYS

Kappaleessa 4.2 esittelin Bohlinin, Farmerin ja Ryanin (2001) mallin hyveistä (ks. Kuvio 1), joita seurasivat Bennettin (1998) yhdeksän hyvettä, joita lapsille pitäisi kirjallisuuden kautta opettaa. Tässä osuudessa vertailen sekä kyseisten esitysten että Aristoteleen hyveitä Dahlin lapsipäähenkilöiden valituissa kertomuksissa edustamiin hyveisiin.

James

James osoittaa itsekuria käyttäytymällä kuuliaisesti tätejään kohtaan. Vaikka James tuntee suunnatonta halua löytää uusi elämä, ei hän itse rohkene paeta, vaan odottaa sen sijaan jotakin tapahtuvaksi. Tämän lisäksi James, toisin kuin muut otukset persikassa, kykenee hillitsemään sanomisiaan ja pitämään kielteiset tunteet sisällään. Ahkeruutta James osoittaa tekemällä tätien hänelle määräämät työt ja auttamalla persikassa olevia ystäviään heidän tarpeissaan. James on nöyrä ja vaatimaton. Hän ei tuo itseään tarpeettomasti esille, vaan kuuntelee muita ja on rehellinen oman pystyvyytensä suhteen.

Jamesin seikkailu persikassa tuo mukanaan monia ongelmia, joihin oikealla tavalla reagoimalla ystävykset onnistuvat selviytymään. Ongelmista ensimmäinen koskee joukon pääytymistä mereen, jossa heillä ei ole ilman ruokaa selviytymismahdollisuuksia. Kyseisessä tilanteessa, joka ei kuitenkaan edellytä moraalista valintaa, James osoittaa olevansa muita otuksia älykkäämpi. Heidän pudottuaan mereen James säilyttää mielentyyneytensä siinä missä muut otukset eivät kykene käsittelemään tilannetta vaan käyttäytyvät tunnepitoisesti lietsoen paniikkia. Käyttämällä järkeään James osoittaa joukolle heidän olevan persikan sisällä, jolloin on turha murehtia nälkiintymisestä. (J, 67–68.) Esimerkki osoittaa oivallisesti sen, mitä harkitsemattomuudesta seuraa. Tarkastelemalla tilannetta järkevästi James päätyy loppulauselmaan, jossa ongelmaa ei varsinaisesti ole ollut edes olemassa: *The problem is... -- well, the problem is that there is no problem!*". Jamesin järkevyydestä seuraa myös jatkossa joukolle hyviä seurauksia. Kaikki hyvä toiminta seuraa Jamesin

ja hänen ystäviensä tapauksessa harkintaa ja järjenkäyttöä, joka on erityisen ominaista juuri Jamesille.

Rohkeus tulee näkyväksi vasta Jamesin päästyä irti tätiensä vallan ikeestä. Ennen ajautumistaan persikkaan James on pelokas ja kykenemätön vastarintaan. Bennettin esittämää rohkeutta esiintyy vasta Jamesin ajauduttua seikkailuun yhdessä uusien ystäviensä kanssa. Rohkeus näkyy tavoissa, joilla James johtaa joukkoa ja pelastaa ystävät tilanteista, joissa he tarvitsevat apua. Johtajuus on Jamesille annettu hänen osoitettua rohkeutensa, älykkyytensä ja päätöksentekokykynsä vaaratilanteissa. James estää joukkoa tulemasta haiden syömäksi ja myöhemmin pilvimiehen yllättämäksi. Erityisesti rohkeus näkyy hetkellä, jossa James päättää hypätä silkkitoukan perään pelastaakseen tämän. James toimii tilanteessa itsevarmasti ja spontaanisti. Ensimmäinen näyte Jamesin rohkeudesta ja moraalisesta päätöksenteosta on hänen ratkaisunsa nostaa persikka taivaalle haiden ulottumattomiin (J, 77–82). Rohkeus on jotakin, jolla James erottuu muista joukon jäsenistä. Muiden jäsenten osoittaessa epäuskoaan suunnitelman toteutumiseen James osoittaa miehuullisuutta. Hän ei pelkää liioin toteuttaa suunnitelmaansa, sillä se on hänen näkemyksensä mukaan ainoa tapa pelastautua uhkaavalta tilanteelta. Aristoteles (1115b) uskoo miehuullisuudesta seuraavaa: *”Miehuullinen on se, joka pelkää tai on pelkäämättä oikeita asioita oikean päämäärän takia oikealla tavalla ja oikeaan aikaan ja joka tuntee rohkeutta vastaavalla tavalla, sillä miehuullinen tuntee ja toimii tilanteen mukaan ja järjen ääntä kuunnellen.”* Aristoteleen mukaan miehuullisuutta osoittava toiminta kohdistuu jaloon päämäärään. Miehuullisuus on myös sitä, että uskaltaa osoittaa luottamusta tulevaisuuteen (Aristoteles, 1116a). Kyse on tällöin toiveikkuudesta. James pääseeikin irti arkuudestaan ja peloistaan nousten esimerkiksi muille (vrt. esim. J, 10, 36).

Toinen näyte Jamesin rohkeudesta on hänen lähtiessään pelastamaan tuhatjalkaista. Kohta osoittaa lukijalle Jamesin olevan rohkea, sillä hän ei pelkää teon seurauksia. Kastemato osoittaa pelkuruutta, sillä hän pelkää kuolemaa liiaksi ja siksi epäröi auttamasta joukkoa pelastautumasta (J, 81). James taas heittäytyy pelastamaan tuhatjalkaista epäröimättä. Aristoteles (1117b) sanoo miehuullisuuden voivan vaatia kärsimyksiä ja uhrauksia. Kastemadolta odotetaan uhrausta, sillä hänen on asetettava itsensä alttiiksi lokin hyökkäyksille. Aidosti miehuullinen toimii piittaamatta häneen kohdistuvista kärsimyksistä tavoitellen hyvää päämäärää. Jamesin toiminnasta lukija oppii, että omaan harkintakykyyn luottamalla ja pelkoja kohtaamalla on saavutettavissa lopputulos, joka voi vaikuttaa lähtökohdiltaan hankalasti saavutettavalta ja pelottavalta, mutta joka on lopulta kaikille edullinen.

James osoittaa päämäärätietoisella toiminnallaan myös muille sen, mitä rohkeudesta parhaimmillaan seuraa. Rohkeus on väylä selviytymiseen.

Sinnikkyys kehittyy Jamesissa vähitellen. Sinnikkyys sitoutuu myös rohkeuteen. James toivoo pääsevänsä paremman elämän makuun, mutta on aluksi epätoivoinen kuvitellessaan menettäneensä mahdollisuutensa papujen katoamiseen. Myöhemmässä vaiheessa Jamesin usko kuitenkin palaa ja pystyvyyden tunne kohoaa sillä seurauksella, että hänestä tulee joukon johtaja. Tämä johtajuus perustuu ennen kaikkea Jamesin neuvokkuuteen ja kykyyn luottaa kykyihinsä ja ylittää ne tavoitteenaan hyvä lopputulos. James on monessa tilanteessa aluksi tietämätön siitä, miten tulisi toimia, mutta onnistuu lopulta keksimään ratkaisun ilmenneeseen hankaluuteen. James osoittaa johtajuutta, joka samalla osoittaa hänen olevan kyvykäs tekemään ratkaisuja sekä muiden että hänen oman hyvinvointinsa edistämiseksi. Näin tapahtuu esimerkiksi kohdassa, jossa James on päättänyt luottaa omaan arviointikykyynsä, vaikka muut pitivät hänen ideaansa mielettömänä (J, 79–80). Hän ei pakoile vastuutaan, vaan on päinvastoin toistuvasti opastamassa muita, kuinka toimia eri tilanteissa. James hoitaa osuutensa vastuullisesti osoittaen myös ahkeruutta. Hän muun muassa puhdistaa pyyteettä tuhatjalkaisen kengät.

Osaaminen on hyve, jota James ei sinällään itse osoita, mutta joka näkyy välillisesti muiden otusten toiminnassa. Heidän käyttäessään taitojaan ongelmista selviytymiseen ja yleisen ilmapiirin nostattamiseen. Osaaminen on myös jotakin, joka tekee kustakin Jamesin otusystävästä ainutlaatuisen (ks. J, 145–147). James iloitsee siitä, että ystäväysten onnistuu selviytyä seikkailusta. Selviytyminen taas on edellyttänyt kaikkien mukana olleiden kykyjen hyödyntämistä. Luotettavuutta ei kertomuksessa erikseen nosteta esille. Jamesin onnistuu kuitenkin luoda tapaamiinsa otuksiin lämpimät ja huolehtivat välit. James ei osoita kertomuksen aikana merkkejä epärehellisyydestä, vaan kohtelee muita ryhmän jäseniä kunnioittavasti ja yhteisiä ongelmia sovittelevasti. Hän osaa olla tarvittaessa suorapuheinen, kuten toruessaan tuhatjalkaista (J, 112). Vaaran hetkellä James tunnistaa ja tunnustaa realiteetit, joita tilanteeseen sisältyy. Muut olennot taas luottavat Jamesiin ja tämän osaamiseen.

”Already, he was beginning to like his new friends very much.” (J, 51). Ystävyys on Jamesille asia, jota hän tuntuu arvostavan. Muiden lasten läsnäolo on Jamesille asia, josta hän on aina jäänyt paitsi. Tutustuttuaan persikassa tapaamiinsa otuksiin James osoittaa ystävyuden tärkeyden myös toimimalla kaikkien hyvää edistävästi. James on muita kohtaan kohtelias, eikä halua aiheuttaa

eripuraa tai pahaa mieltä. James myös osaa olla pahastumatta, vaikka hänelle sanotaan tai tehdään pahasti (J, 62, 98). Hän myös kohtelee ystäviään reilusti, vaikka alussa myöntääkin pitävänsä joistakin otuksista enemmän kuin toisista (J, 46). Muiden kinastellessa keskenään James yrittää olla diplomaattinen (ks. J, 98). Tästä esimerkkeinä käyvät myös keskustelut, joissa he keskustelevat lajiensa keskinäisestä paremmuudesta ja tyyppivioista (J, 43–46, 51). James suhtautuu tovereidensa välienselvittelyihin tavalla, jota Aristoteles kutsuisi rauhallisuudeksi. Rauhallisuus on asennoituminen ihmisten väliseen kanssakäymiseen, joka asemoituu suuttumisen keskiväliksi. Siinä missä muut joukon jäsenet liki toistuvasti ottavat verbaalisesti yhteen toistensa kanssa, James osoittaa järkkymättömyyttä ja oikeanlaista anteeksiantavaisuutta, jota hyveelliseltä yksilöltä odotetaan (vrt. Aristoteles 1125b-1126a). Aristoteles (1126b) katsoo, että keskiväliä edustava luonteenpiirre on kiitettävä, kun taas liiallisuus ja puutteellisuus suuttumisen suhteen ovat usein moitittavia. Rauhallisuus näyttäytyy lisäksi Jamesilla erityisenä sosiaalisen kanssakäymisen tapana, jota kutsun sovittelevuudeksi (ks. esim. J, 68, 98). Aristoteles ei antanut nimeä keskivälille, jota noudattava yksilö on yksilöiden kanssa tekemisissä oikealla tavalla, joka tarkoittaa pyrkimystä olla loukkaamatta muita ja tuottamaan heille mielihyvää hyvän päämäärän mukaisesti (Aristoteles, 1126b). Sovitteleva yksilö on sosiaalisesti taitava ja hänen kanssakäymisensä on hienovaraista ja diplomaattista kuitenkin sillä edellytyksellä, että hän ei epäröi esittämästä vastakkaisia mielipiteitä pitäessään niitä tarpeellisina (J, 115). Kyse on Aristoteleen (1126b) mukaan jonkinasteisesta ystävydestä, vaikka suhteisiin ei sisälly voimakkaita tunteita.

Matilda

Matilda ei kykene kontrolloimaan omia halujaan ehdoitta, vaan haluaa rangaista väärintekijöitä välttyäkseen lisääntyvältä kärsimykseltä ja purkaakseen kasautuneita paineita. Vaatimus itsekurista on kuitenkin vaikea, sillä vaihtoehtona hänellä on kärsimyksen ja epäoikeudenmukaisuuden sietäminen. Kertomuksessa onkin moraalisten vaihtoehtojen punnitseminen oleellista. On kuitenkin tulkinnallisesti selvää, ettei Matilda anna ihanteellista esimerkkiä itsekontrollista vastatessaan vääryyteen vääryydellä. Aristoteleelle lapsi onkin ongelmallinen tapaus juuri tässä mielessä. Lapsen hyveellisyys kärsii tunteiden hallitsevuudesta. Matilda antaa kuitenkin ymmärtää, että hän on kärsinyt suhteettoman paljon. Itsekurin liitännäishyveistä Matilda osoittaa kohteliaisuutta (ks. esim. M, 6, 33, 84) ja järjestelmällisyyttä. Järjestelmällisyys näkyy ennen kaikkea siinä, miten Matilda vie

läpi vaihe vaiheelta suunnitelmansa ojentaa ensin vanhempiaan ja sitten rehtori Turnbullia. Suunnitelman läpiviennissä Matilda osoittaa myös ahkeruutta (M, 204).

Rohkeutta Matilda osoittaa tilanteissa, joissa hän joutuu käymään fyysisesti ylivertaista vastustajaa vastaan altavastaajan asemasta. Itsevarmuus näkyy tavoissa olla luova ja kekseliäs sekä riittävän määrätietoinen oman toiminnan suunnittelussa ja toimeenpanemisessa. Sinnikkyyttä Matilda osoittaa pitämällä kiinni harrastuksistaan, joista hän saa iloa. Lisäksi Matilda vastustaa epäoikeudenmukaisuutta kamppailemalla sen harjoittajia vastaan. Telekineettisiä kykyjään Matilda joutuu harjoittelemaan useamman päivän voidakseen lopulta toteuttaa suunnitelmansa rehtori Turnbullin poisajamiseksi. Toiveikkuus on jotakin, joka motivoi Matilda toimintansa alkuun saattamisessa. Matilda toivoo vanhempiensa muuttuvan ja rehtorin ottavan opikseen.

Matilda tekee asioita itsenäisesti ja hänen toiminnalliset vapautensa ovat jokseenkin laajat. Matilda on kuitenkin riippuvainen vanhemmistaan, kuten kuka tahansa lapsi. Vastuullisuus ei siis ole hyve siinä merkityksessä, jossa se perinteisesti ymmärretään. Matilda tekee kepposiaan salassa ilman, että kukaan saa todellisuudessa tietää hänen olevan kaiken takana. Matilda osaa suunnitella toimintaa tavoitteellisesti. Hän esimerkiksi tietää, mitä hänen kepposistaan seuraa. Vastuullisuus voi myös Matildan tapauksessa olla määrätietoisuutta toteuttaa teko, josta tietää aiheutuvan tiettyjä seuraamuksia. Matilda ei kuitenkaan teoistaan joudu edesvastuuseen. Huomioitavaa on myös se, että anonyymiys sopii Matildan hiljaisen hyväntekijän imagoon hyvin. Osaamisen hyve ei ole liioin kertomuksessa vahvasti esillä. Matilda nauttii asioista, joita tekee, siitäkin huolimatta, että häntä yritetään saada esimerkiksi luopumaan lukemisharrastuksestaan. Lukeminen on jotain, jonka Matilda katsoo hyväksi hänelle itselleen. Matildan telekineettiset kyvyt taas ovat välineitä tehdä hyvää. Ne eivät edusta kokonaisvaltaista osaamista, jota esimerkiksi työ on aikuiselle. Matildan isä on henkilö, joka tekee likaista bisnestä menestyksen toivossa. Neiti Honey taas edustaa ihmistä, jonka arvoa lisää hänen työnsä sisäinen hyvyys. Matilda halveksuu elämänmuotoa, jonka yltäkylläisyys perustuu vääryydelle ja arvostaa vastaavasti elämänmuotoa, joka voi olla ulkoisesti vaatimaton mutta perustua rehellisyydelle. Matildalla rehellisyys on hyvin valikoivaa. Rehellisyys on ehdotonta ainoastaan tasavertaisessa suhteessa, jossa kaikkien osapuolten oletetaan olevan rehellisiä toisilleen. Matilda valehtelee vanhemmilleen itsekeskeisen hyvässä tarkoituksessa. Neiti Honeya kohtaan Matilda taas osoittaa täysin erilaista rehellisyyttä, jonka perustana on kahdenkeskinen luottamus. Ystävyys ja luottamus ovat yhteenkietoutuneita hyveitä, jonka neiti

Honey ja Matildan välisen suhteen voi katsoa pitävän sisällään. Luotettavuus näkyy Matildalla uskoutumisena ja hyväntahtoisuutena niitä kohtaan, joista hän välittää.

Hyväntahtoisuus ja oikeudenmukaisuus ovat Matildan hyveistä korostuneessa asemassa ja ne paljastuvat yhteydessä Matildan kohtaamiin ongelmiin. Ensimmäinen Matildan ongelmista liittyy ennen kaikkea häneen itseensä ja siihen epäoikeudenmukaiseen kohteluun, jota hänen vanhempansa kotona harjoittavat. Toinen ongelmista ei niinkään koske Matiltaa itseään, vaan koko kouluyhteisöä ja tarkemmin neiti Honeya. Neiti Honey on ongelmasta kasvaa Matildan ongelma, jonka hän ratkaisee ilmaisten omaa hyväntahtoisuuttaan. Lähtökohtaisesti Matildan toiminta voidaan tulkita kostonhaluiseksi, mutta samalla väärästä vallasta vapauttamaan pyrkiväksi.

Matildan vanhemmat muodostuvat ongelmaksi, jonka Matilda kokee henkilökohtaisesti hankalaksi. He kohtelevat Matiltaa ikään kuin tämä olisi tyhmä, saamaton ja vailla kykyä tehdä päteviä arvostelmia muusta maailmasta ja asioista, jotka koskevat häntä itseään. Matildan olemassaolo ja hänen edunmukaisuutensa ovat hänen vanhemmilleen jokseenkin yhdentekeviä asioita (M, 4, 16, 23,35, 49). Matilda tuntee epäoikeudenmukaisuutta, sillä hän ei ole tehnyt mitään sellaista, jonka vuoksi ansaitsisi vanhempiensa kaltoinkohtelun. Samalla tavoin hän kokee myöhemmin myös rehtori Turnbullin syytökset häntä kohtaan (M, 156). Myös lukijalle välittyy osapuolten vastakkainasettelusta selkeä kuva. Vanhemmat edustavat väärämielisyyttä siinä missä Matilda on kärsijän asemassa. Tällä asetelmalla on merkitystä sille, millaisen kannan lukija tilanteessa ottaa. Kysymys on oikeudenmukaisuuden ja epäoikeudenmukaisuuden ongelmasta, joka on selvitettävä. Matildalla nousee tunne siitä, että hänen on ratkaistava tilanne tai muutoin asiat eivät etene kuin huonompaan suuntaan.

Matilda ei koe ongelman vaativan ratkaisua pelkästään sen vuoksi, että se poistaisi ikävyidet hänen yltään vaan myös vanhempien oman edun mukaista on antaa heille pieni läksytys. Perustelu ei siis ole yksinomaan Matildan oman henkilökohtaisen edun saavuttaminen vaan myös muistutus vanhemmille siitä, että heidän käytöksensä ei ole soveliasta. Vaikuttaa siis siltä, että Matilda tietää, mitä on tekemässä ja katsoo lisäksi valitsemansa tavan olevan kaikista toimintavaihtoehdoista seurauksiltaan paras osapuolia erittelemättä. Matildan kohtaama ongelma ilmentää tilannetta, jossa yksilölle annetaan mahdollisuus tehdä valinta suhteessa epäoikeudenmukaiseen kohteluun. Matilda katsoo, että paras tapa toimia tilanteessa ei ole lannistuminen tai suora välienselvittely, vaan hienovaraiset muistutukset pahantahtoisuudesta ja sen huonoista vaikutuksista myös tekijälle

itselleen. Tässä tilanteessa Matilda siis osoittaa yhtäältä sen, että omia tunteitaan ei voi sivuuttaa, mutta siinä missä vihan tunne voi näyttäytyä ikävällä tavalla, voi sen valjastaa myös palvelemaan hyvää tarkoitusta. Aristoteleen ajatusten mukaisesti tunteitaan pitää kontrolloida ja aktivoida järjenmukaiseen toimintaan. On selvää, että Matildan vapautta valita toisenlainen ongelmanratkaisun tapa rajoittaa hänen valmiiksi epätasa-arvoinen suhde vanhempiinsa. Hän ei voi esimerkiksi keskustella asioista, sillä olosuhteet eivät tätä mahdollista.

Aristoteleen (1129a) mukaan oikeudenmukaisuutta toteutetaan ja vaaditaan osana hyvää luonnetta. On selvää, että sekä epäoikeudenmukaisesti kohdelluksi tuleminen että epäoikeudenmukainen toimiminen ovat väärin (Aristoteles, 1138a). Kielteisestä tunteesta seuraa Matidalle halu antaa vanhemmille opetus, mikä on ilmaus halusta tulla kohdelluksi oikeudenmukaisesti jatkossa. Matildan tapauksessa teko ei ole tarkalleen ottaen epäoikeudenmukainen, vaikka siitä seuraakin vanhemmille ikäviä seurauksia. Aristoteles (1135b) katsoo, että tehdessään muille vahinkoa yksilö ei toimi epäoikeudenmukaisesti, jos toiminta on aiheutunut vihasta tai muista tunteista. Syy on tällöin suuttumuksen aiheuttajassa. Tällöin ei keskustella näin ollen siitä, onko jokin tapahtunut vai ei, vaan siitä, oliko teko oikeutettu. Suuttumus näyttää syttyvän siitä, että jokin näyttää epäoikeudenmukaiselta.

Matilda tahtoo oikeudenmukaisuutta osakseen, mikä on tunteena oikea. Samoin vanhempien epäoikeudenmukainen kohtelu on sellaisenaan epäoikeudenmukaista, koska se on epätasapuolista ja muiden hyveiden, ennen kaikkea hyväntahtoisuuden, vastaista (ks. Aristoteles, 1129a). Tunne, jonka vallassa Matilda toimii, ei kuitenkaan osoita harkintaa eikä hienosyistä päättelyä toiminnan päämääristä vaan on puhtaan impulsiivinen. Tässä yksittäisten tapahtumien ketjussa, jotka muodostuvat sarjasta kepposia, ei Matilda anna hyveellistä esimerkkiä epäoikeudenmukaisen kohtelun kohtaamiseen. Lisäksi teosta tekee epäoikeudenmukaisen se, että teko kohdistuu ihmisistä kaikkein läheisimpiin (Aristoteles, 1160a). Kuitenkaan Matilda ei ole aristotelisessä mielessä syyllinen toimintaan, joka hänessä laukeaa, vaan on pikemminkin epäoikeudenmukaisen kohtelun uhri, jolle vastareaktio on sallittua. Hankalampi kysymys onkin se, tuleeko epäoikeudenmukaisuuteen reagoida kostonhalulla, joka virittyy pahimmassa tapauksessa vihasta tai muista kielteisistä tunteista. Matildan kohdalla oikeudenmukaisuus on kuitenkin myös toista huomioivaa, eikä puhtaasti omaa etua etsivää. Tällöin tunteet eivät välttämättä hämää itse hyveen toteuttamisen jaloa pyrkimystä, vaan ovat päämäärän palveluksessa.

Epäoikeudenmukaisen toiminnan kohteeksi joutuminen ei ole aina omassa vallassa, vaan siihen on oltava toinen osapuoli (Aristoteles, 1136b). Hyveellisyyden tilanteessa ratkaisee kuitenkin se, millä tavoin epäoikeudenmukaisuuteen reagoidaan ja miten muut hyveet tilanteessa huomioidaan. Matilda olisi voinut toimia myös toisin, sillä Aristoteleen (1138b) mukaan epäoikeudenmukaisen kohtelun kohteena oleminen ei vielä sinällään oikeuta mitään. Käsitykseni mukaan Aristoteles uskoi hyveiden kokonaisuuslähtöisyyteen. Ensimmäisessä ongelmassa teon oikeudenmukaisuus on toiminnan tarkastelussa ainoastaan yksi hyveiden kategoria muiden joukossa. Tekoa on tarkasteltava kokonaisuutena. Viha voi tunteena ruokkia rohkeutta, mutta hankaloittaa oikeudenmukaisuuden toteutumista. Näin ollen tilanne on aina ainutlaatuinen ja edellyttää ei ainoastaan yhden vaan useamman tekijän huomioimista harmonisella tavalla. Tilanne ja sen yksittäiset piirteet tekevät teosta hyveellisen, myös hyveiden kokonaisuuden kannalta. Hyveet ovat täten yhteenkatsovia, tilanneherkkiä ja kokonaisuudesta käsin arvotettuja (ks. Aristoteles, 1120a, 1117b, 1106a–1106b).

Aristoteles muistuttaa, että harkintakyky tekee ihmisestä järkevän. Harkinnasta seuraava toiminta on potentiaalista muutosta, joka toiveena suuntautuu lähtökohtaisesti kohti parempaa (Aristoteles, 1140a–1140b). Matildalla toiminta motivoituu vakaasta tahdosta saattaa asiat paremmalle tolalle sekä hänen itsensä että vanhempien kannalta. Vanhempien edun Matilda sitoo käsityksiin siitä, millaista on olla hyvä ihminen, jolloin hyveellisyys toimii sekä toiminnan lähtökohtana että lopullisena tavoitteena. Matildan tavasta ratkaista ongelma ei kuitenkaan seuraa kokonaisuuden kannalta toivottavaa vaikutusta, sillä hänen vanhempansa eivät muutu missään suhteessa paremmiksi. Lopullinen ratkaisu seuraa vasta kertomuksen lopussa vanhempien itse tehdessä päätöksen Matildan jättämisestä neiti Honeyn huostaan. Matildan toiminnalle on siis hyveiden näkökulmasta hankala osoittaa hyväksyntää tai paheksuntaa, sillä seuraukset jäävät paljastamatta. On mahdollista tulkita Matildan tehneen virhearvion kuvitellessaan ihmisen muuttavan käyttäytymistään kokiessaan vastoinkäymisiä, joille ei kuitenkaan osaa osoittaa yksiselitteistä syytä.

Matildan toinen ongelma liittyy rehtori Turnbullin ylläpitämään tyranniaan koululla, joka koskee myös neiti Honeya ja hänen hyvinvointiaan. Kertomus ei anna viitteitä Matildan ja neiti Honeyn suhteen olevan tavallista opettaja-oppilas-suhdetta syvempää, jolloin on oletettavaa, että Matilda haluaa auttaa opettajaansa ennen kaikkea hyvántahtoisuudesta. Myöhemmässä vaiheessa tämä hyvántahtoisuus luonnollisella tavalla vahvistaa Matildan ja neiti Honeyn välejä. Ensimmäisessä vaiheessa kyse on kuitenkin tulkintani mukaan jostakin muusta kuin rakastavasta ystävyydestä.

Matilda tulkitsee neiti Honeyn tunteita tilanteen edellyttämällä tavalla, josta seuraa luonnollisena reaktiona hyväntahtoisuutta ilmaiseva toiminta. Matilda huomaa neiti Honeyn olevan avun tarpeessa: *“The voice she was hearing was surely crying out for help. It must be. It had to be.”* (M, 190). Matilda päättää auttaa neiti Honeya pääsemään eroon rehtorista, jota ei itsekään koe miellyttäväksi henkilöksi. Ongelma on täten jo yhtä lailla Matildan kuin neiti Honeynkin. Matilda pystyy myötälämään neiti Honeyn negatiiviset tunteet ja vastaamaan niihin toiminnalla, joka vastaa hyväntahtoisuuden ja suuressa määrin myös ystävyuden hyvettä. Kyse ei siis ole velvollisuuden suorittamisesta, vaan halusta olla hyväntahtoinen, joka on sekä luonnollista että ratkaisun kannalta hyväksi todettua. Saadessaan kuulla neiti Honeyn kärsineen suunnattomasti rehtori Turnbullin kasvatuksesta, Matilda saa eteensä ongelmatilanteen, jonka hän päättää ratkaista käyttäen hyväkseen telekineettisiä kykyjään. *“Her plan for helping Miss Honey was beginning to form beautifully in her mind.”* (M, 204). Matilda kuluttaa useita päiviä hioen taitoaan, joskin päätöksen toiminnan suorittamisesta hän on tehnyt jo aiemmin. Mielikuvitus on keino, jolla Matilda vauhdittaa oikean ratkaisun täytäntöönpanoa. Ilman hyvää mielikuvitusta yksilö voi tunnistaa tilanteen tunneolosuhteet, muttei reagoida niihin tavalla, joka palvelisi ratkaisua. Mielikuvituksella on siis merkittävä rooli toiminnan mielekkäässä toteuttamisessa (Nussbaum 1990, 83).

Hyväntahtoisuus muistuttaa ystävyysasennetta, mutta se ei ole samaa kuin ystävyys, sillä se, toisin kuin ystävyys, voi kohdistua myös tuntemattomiin ja pysyä salassa (Aristoteles, 1166b 30). Hyväntahtoisuus voi kuitenkin kasvaa rakkaudeksi ja suureksi ystävyudeksi, kuten Matildan ja neiti Honeyn tapauksessa mitä ilmeisimmin tapahtuu. Hyväntahtoisuus on siis eräänlainen rakkauden esiaste, jossa yksilö toivoo toiselle hyvää kuitenkin haluamatta suoraan hyötyä toisen menestyksestä (Aristoteles, 1167a). Hyväntekijät arvostavat pyyteettömästi niitä, joiden eteen he tekevät hyvää. Matildan elämässä vaikuttavat henkilöt ovat sekä hyväntahtoisuutta herättäviä että lannistavia. Matilda kokee välttämättömäksi tehdä jotakin korjatakseen vääryyden. Toiminnan hän laittaa täytäntöön tietoisena asemastaan aikuisen alapuolella ja niistä riskeistä, joita toimintaan sisältyy. Tässä mielessä Matilda osoittaa rohkeutta, joka näyttäytyy sinnikkyutenä ja pelottomuutena uskoa tavoitteisiinsa senkin uhalla, että ne jäävät saavuttamattomiksi (Aristoteles, 1115b). Aristoteleen (1116a, 1117a) mukaan vihakaan ei aina ole haitaksi rohkeudelle, vaan voi myös auttaa heitä suoriutumaan jaloissa tavoitteissaan paremmin ja sietämään kärsimystä.

Täydellinen hyväntahtoisuus toteutuu siis suhteissa, joissa osapuolet tahtovat toisilleen hyvää heidän itsensä vuoksi ja toimivat tämän tahdonilmauksen mukaisesti. Hyväntahtoisuus ei voi

kohdistua kaikkiin, vaan se edellyttää keskenään samanarvoisten ihmisten ystävyyttä muistuttavaa olemisen ja toiminnan tapaa. Matildan tapa kohdata ongelma kertoo sellaisenaan hyväntahtoisuudesta. Matilda antaa esimerkillään sisällön sille, millaista hyväntahtoisuuden tulisi olla. Hyväntahtoisuus on halua auttaa tilanteessa, jossa toinen osapuoli on hädänalainen ja avun tarpeessa. Tässä tilanteessa yksilön on tunnistettava toisen ihmisen tarpeet ja vastattava niihin. Hyveiden sisäistäminen perustuu ajatukselle reagoida tarkoituksenmukaisesti muiden tunteisiin (Aristoteles, 1180b). Matildan hyväntahtoisuus ilmenee tavassa, jolla hän vastaa neiti Honeyn tunteisiin omia tunteitaan millään lailla pakottaen. Auttaminen ei ole välttämätöntä, sillä tilanne on ollut entisellään jo useita vuosia. Kuitenkin Matilda näkee auttamisen olevan tilanteessa hänelle luonnollista. Hyveellisyys täydentyy kunnioituksesta toista ihmistä kohtaan. Myös anteliaisuus on hyve, jossa yksilö antaa enemmän kuin saa, koska katsoo toisen etua ylitse omansa (Aristoteles, 1120a). Matildalla hyveellisyys ei ole ainoastaan hyväntahtoisuutta osoittavaa toimintaa vaan myös samalla ystävyyttä ja anteliaisuutta, joka ilmenee oikeana tunnetason tulkintana ja reagoitina tilanteessa, jossa neiti Honey on selvästi surullinen. Matilda tuntee neiti Honeytä kohtaan sympatiana, jolla tarkoitan taitoa myötäelää toisen ihmisen kipuja ja nautintoja. Sympatia ja hyväntahtoisuus limittyvät väistämättä toistensa lomaan. Sympatia mahdollistaa tunnetasolla yksilöiden välisen kohtaamisen, johon sisältyy myös ymmärrys osapuolten tavoitteiden välittämisestä ja niiden edistämisestä. Sympatia tukeutuu myös voimakkaasti ajatukselle ystävyydestä, sillä hyveellisen yksilön toiminnan on oltava muiden osapuolten etujen mukaista (Aristoteles, 1155a). Yksilön on tiedostettava, mitä muut häneltä tarvitsevat voidakseen täyttää heidän odotuksensa.

Charlie

Kertomus Charliesta ja suklaatehtaasta poikkeaa muista kertomuksista siinä, että Charlie ei kertomuksessa kohtaa ongelmia, joiden kautta hyveellisiä toimintatapoja voisi suoraan tarkastella. Tästä tosiasiasta huolimatta Charlie on monella tavalla aristotelisesti tulkittavissa hyveelliseksi. Itse asiassa koko kertomus rakentuu sen tiedon varaan, että Charlie on muita lapsia hyveellisempi. Muiden lapsien paheellisuus on siis tutkimuksellisesti yhtä kiinnostava kohde kuin Charlien ilmeinen hyveellisyys. Kertomuksessa muut lapset kuin Charlie edustavat ei-toivottuja ominaisuuksia, jotka voidaan rinnastaa paheellisuuteen. Tästä paheellisuudesta heille seuraa myös ei-toivottava kohtalo, joka kunkin lapsen kohdalla on erilainen, mutta kuitenkin yhtäläisesti huono. Charlie taas ansaitsee hyveellisyydestään palkinnon. Hän voittaa kilpailun tehtaan omistuksesta.

Syy, jonka seurauksena Charlie voittaa tehtaan omistuksen, ei ole saavutus tai yksittäinen hyvin tehty teko, vaan hänen luonteensa.

Kertomus antaa Charliesta kaikin tavoin myönteisen vaikutelman. Charlie on vähään tyytyväinen, avokätinen ja antelias lapsi. Hän kuitenkin himoitsee suklaata, mutta tässäkin asiassa hän osaa olla kohtuullinen. Charlie esimerkiksi saa yhden suklaapatukan halutessaan kestämään yli kuukauden (C, 6). Muiden kertomuksessa esiintyvien lasten esimerkki on kaikkea muuta kuin itsekuriin kannustava. Heillä himot ja halut ovat primaarisia tarpeita, jotka tulee tyydyttää välittömästi. Muita lapsia rangaistaan himokkuudesta, joka taas Charlielle ei muodostu ongelmaksi, vaikka suklaa hänen heikkoudekseen onkin osoitettu.

Augustus Gloop on hillitön lapsi. Aristoteles (1118b) kutsuu hillittömiä ihmisiä liioittelijoiksi, jotka kärsivät siitä, etteivät saa nautintojaan täytetyksi. Hillitön siis haluaa kaikkia nautinnollisia asioita tai nautinnollisimpia niistä, ja halunsa ajamana hän asettaa niiden saamisen kaiken muun edelle (Aristoteles, 1119a). Kohtuullinen ihminen käyttää järkeään ja suhteuttaa omat halunsa asioiden saatavuuteen ja riittävyyteen. Hän ei liioittele vaan nauttii sopivasti. Hillittömyys on kohtuullisuuden ääripäänä erittäin moitittavaa, sillä se on vapaaehtoisesti toteutettua ja liiallisuuksiin taipuvaista. Lapsilla hillittömyys on tavallista, sillä he ohjautuvat haluista eivätkä järjestä. Täten onkin ensisijaisen tärkeää kasvattaa lasta hillitsemään halujaan järkensä valvonnassa. (Aristoteles 1119a–1119b.) Tämä edellyttää välillisesti myös tottelevaisuutta, sillä lapsi oppii seuraamaan vanhemman neuvoa samalla tavoin kuin halu oppii seuraamaan järkeä.

Augustus Gloop on esimerkki siitä, mitä seuraa, jos elämää elää hillittömästi ja laiminlyö muiden neuvot ja kehotukset kohtuullisuuteen. Hän on esimerkkinä lapsesta, jonka hillittömyydestä ei seuraa kenellekään onnellisuutta. Augustus Gloopista kuoriutuu täysin uusi ihminen, kunhan hillittömyys on saatu pestyä hänestä pois. (C, 78–80.) Samalla tavoin hillittömyyttä edustaa myös Veruca Salt, joskin hänelle hillittömyys ei ole ruumiillisia nautintoja samalla tavoin kuin Augustus Gloopille. Silti pettymyksen tunteet näyttävät Verucalle ruumiillisena kärsimyksenä. Aristoteles (1119a 0-5) kirjoittaa: ”Hillitön kärsii, kun hän ei onnistu saavuttamaan niitä [nautinnollisia asioita] ja myös silloin, kun hän haluaa niitä, sillä haluamiseen liittyy kärsimystä –.” Veruca Salt haluaa kaikkea ilman minkäänlaista kontrollia tai tunnetta kohtuullisuudesta. Hänelle ei toisin sanoen riitä mikään. Kertomuksessa Verucaa ei kuitenkaan yksin syytetä hänen paheellisuudestaan, vaan hänen vanhempansa ovat osasyllisiä siitä luonteesta, joka tytöllä on. Tällöin myös kasvatus on tytön lailla

epäonnistunut. Sekä Veruca Salt että Augustus Gloop ovat esimerkkeinä sellaisesta luonteenlaadusta, josta seuraa elämän kokonaisuuden kannalta huonoja seurauksia. On muistettava, että kohtuullisuus on siis kertomuksessa hyve, josta palkitaan. Tämä hyveellisyys on siirrettävissä ulos kertomuksen sisäisestä kontekstista ja nostettavissa yleiseksi ideaaliksi, josta seuraa lapsen kannalta hyvää.

Charlie taas ei osoita lainkaan merkkejä Augustuksen tai Verucan kaltaisesta hillittömyydestä. Kaiken lisäksi Charlien ulkoisten nautintojen sietämistä testataan olosuhteilla, jossa edes luonnolliset perustarpeet eivät tule tyydytyksi. Luonnollinen halu koskeekin vain puutoksen poistamista (Aristoteles, 1118b). Augustuksen ahmiessa suklaata Charlie tyytyy mukilliseen, minkä Willy Wonka hänelle pyytämättä antaa (C, 83). Tämän lisäksi Charlie ei halua asioita kohtuuttomassa vaan riittävässä määrin. Charlien esimerkki on myös inhimillinen, sillä Charliella on pahe, joka ei kuitenkaan tee hänestä hillitöntä. Charlie rakastaa suklaata ja nauttii suunnattomasti suklaata saadessaan. Tästä huolimatta Charlie pystyy hillitsemään itseään saadessaan mahdollisuuden ostaa suklaata löytämillään rahoilla tai syödä itsensä suklaasta nälkäännyksiin Wonkan tehtaassa. Charlien kohdalla muut hyveet tukevat hänen sisäisiä päätelmiään siitä, että hillittömyys ei ole hyväksi. Hyväntahtoisuus ja anteliaisuus ovat hyveitä, jotka edeltävät kohtuullisuutta. Charlie ei kuluta kaikkia rahojaan suklaapatukoihin, sillä haluaa antaa osan perheelleen, joka rahaa tarvitsee. Anteliaalle on tärkeämpää tehdä hyvää kuin saada hyvää osakseen (Aristoteles, 1120a). Willy Wonka itsekin edustaa anteliaisuuden hyvettä, sillä hän antaa tehtaan Charlielle. Anteliaisuus on Wonkalle tärkeää, mutta yhtä tärkeää on saada siitä vastineeksi jotakin, jonka uskotaan olevan hyvää ja miellyttävää. Muutoinhan kyse olisi tuhlaavaisuudesta. Willy Wonka kertoo haluavansa tehtaan johtoon lapsen, joka on hyvä, järkevä ja rakastava (C, 151). Kaikki muut tehtaanomistajat maailmassa ovat ahneita ja niin ollen kaikkea muuta kuin anteliaita (vrt. Aristoteles, 1122a). Sellaista ihmistä Willy Wonka ei halua tehtaansa johtoon, vaikka myöntääkin tällaisten ihmisten olevan järkeviä (C, 151). Onkin siksi selvää, että ahneus ei ainakaan ole tavoiteltavaa vaikka järki sellaisenaan olisi. Yhtenä perusteenaan hän mainitsee myös sen, että lapsen on oltava ensin valmis oppimaan ja tottelemaan ja olemaan sellainen kuin hän itse on. Willy Wonka näkee siis Charliessa olevan ne hyveet, jotka hän katsoo olevan hyvällä tehtaan johtajalla ja itsellään.

Rohkeutta ei kertomuksessa nosteta hyveenä erityisarvoon. Charlien rooli ei edellytä suoraa toiminnallista rohkeutta, vaan pikemminkin oikeanlaista pidättäytymistä. Charlie on luottavainen

häntä ympäröiviä ihmisiä kohtaan, eikä pelkää ottaa selvää suklaatehtaan salaisuuksista. Hän ei tunne pelkoa edes tilanteessa, jossa on tapahtumaisillaan hulluja asioita. Olosuhteet eivät kannusta Charlieta menestymään elämässä. Charlie onkin hivenen skeptinen omien mahdollisuuksiensa suhteen (C, 21). Tästä huolimatta Charlie toivoo, että olisi onnekas (C, 7, 26). Toiveikkuus on kuitenkin inhorealismien rinnalla pientä. Sinnikkyys muodossa, jossa yksilö todella ponnistelee menestyksensä eteen, ei tule kertomuksessa esille, sillä Charlienkin myönteisten tapahtumien syynä on sattuma. Charlie ei tee työtä omien mahdollisuuksiensa parantamiseksi, vaan saavuttaa menestyksen olemalla oma itsensä. Kertomus kuitenkin kannustaa sinnikkyytteen muodossa sietää vastoinkäymisiä ja onnettomia olosuhteita, joka toivottavasti johtaisivat laadullisesti parempaan elämään.

Charlie on kertomuksessa lapsi, jonka riippuvaisuus aikuisista on ilmeistä. Charlie on suuressa määrin holhouksenalainen, kuten kaikki kertomuksen lapset. Vanhempien tai aikuisen välitön läsnäolo vahvistaa vaikutelmaa lapsesta, jolta ei edellytetä vielä vastuullisuutta, vaan kuuliaisuutta ja tottelevaisuutta. Vastuullisuus ilmenee usein tilanteina, joissa yksilö joutuu itse kantamaan tekojensa välittömät seuraukset. Charlie ei kyseisiin tilanteisiin ajaudu, vaan välttyy tekemästä ratkaisuja, joissa mitattaisiin henkilökohtaista vastuunkantoa. Muut lapset tekevät valintoja, jotka johtavat ikäviin seurauksiin. Hekään eivät kuitenkaan suoraan ole vastuussa tekemisistään, vaan heidän vanhempansa. Lukija voi kuitenkin tulkita Charlien olevan sangen reilu lapsi sillä perusteella, ettei halua perheessä etuoikeutettua asemaa (C, 40). Vaikka olosuhteet ovat kurjat, ei Charlie valita tilanteesta vanhemmilleen tai pyri olemaan muita ylempänä. Päinvastoin Charlie osoittaa paikoin suurta avokätisyyttä (C, 29).

Kertomuksessa ei Charliella ole mitään erityistä tai yleistä osaamisen alaa. Charlie on kuitenkin siinä suhteessa erityinen, että hänellä on valmius oppia johtamaan tehdasta *rakkaudesta suklaaseen*. Willy Wonka on henkilö, jolle elämä on yhtä kuin suklaanvalmistus. Charlie taas on Wonkalle ihanteellisin työnjatkaja siksi, että hänen persoonansa on työhön kaikkein soveltuvim. Charliessa on siis osaamiseen liittyvää potentiaalia, joka ei ole praktista vaan henkistä. Charlien tapauksessa ei rehellisyydellä tai epärehellisyydellä ole keskeistä merkitystä hyveiden kartoittamisessa. Kaikki lapset ovat lopulta rehellisiä itselleen. Joillakin heistä vain sattuu olemaan persoona, joka ei ole Willy Wonkan asettamien ihanteiden mukainen. Tällöin korkea itserehellisyys tuo heille ongelmia. Rehellisyys sosiaalisen harmonian näkökulmasta ei myöskään toteudu, vaan kaikki lapset Charlie poislukien osoittautuvat paheellisiksi egoististen pyrkimystensä johdosta.

Charlien isoisä Joe ja Willy Wonka ovat ihmisiä, jotka edustavat Charlielle luottamusta ja ystävyyttä, kumpikin omalla tavallaan. Isoisä on luotettava kumppani, jonka kanssa kohdata tuntematon, Wonka taas opas, johon luottaa kulkua suunnatessa. Molemmissa tukihenkilöhahmoihin suunnatuissa suhteissa ystävyuden ja luottamuksen hyveet ovat läsnä. Luottamus on turvallisuuden tunnetta, mutta myös tottelevaisuutta ja aikuisen sanan kunnioittamista. Charlie ei osoita voimakasta myötätuntoa kanssakilpailijoitaan kohtaan, vaan pikemminkin hän on ihmeissään lasten selviytymisestä. Lasten kohtalo ei kuitenkaan vaikuta Charlielle yhdentekevältä, joka osoittaa hänen olevan heidän hyvinvoinnistaan huolissaan, vaikkei heille ystävä suoranaisesti olekaan (C, 148–149).

Danny

Dannyn keskeisimmät hyveet ovat tulkintani mukaan rakkaus ja ystävyys. Aristoteles (1156a–1156b) samaistaa rakkauden ja ystävyuden toisiinsa. Hänelle ystävyys on parhaassa muodossa pyyteetöntä, eikä se tavoittele hyötyä tai nautintoa, vaan aitoa vastavuoroisuutta. Ystävyys täydellistyy keskenään samanmielisten ihmisten välillä ja on tietoista kahdenvälistä hyväntahtoisuutta.

-- Ja kun ihmiset haluavat hyvää niille, joita he rakastavat, heidän itsensä vuoksi, asenne ei perustu tunteeseen, vaan luonteeseen. Ja rakastaessaan ystäviään he rakastavat sitä, mikä on heille itselleen hyvää, sillä kun hyvästä ihmisestä tulee ystävä, hänestä tulee hyvä sille, jonka ystävä hän on. -- Ystävyyttä sanotaan samanarvoisuudeksi, ja se toteutuu parhaiten hyvien ystävyudessa. (Aristoteles, 1157b 30–35.)

Aristoteles (1156a) antaa ystävyydelle useita eri muotoja, joista ylin perustuu hyvyydelle ja kaksi muuta hyödyille ja/tai nautinnolle. Hän puhuu myös ystävyydestä, jonka osapuolina ovat aikuinen ja lapsi. Tällöin suhde on välttämättä epätasapainoinen, muttei vähempiarvoinen kuin suhteissa, joissa osapuolet ovat luonnostaan tasa-arvoisia. Aristoteles (1158b) sanoo ystävyuden olevan pysyvää ja hyvää, kun sekä lapsi että vanhempi osoittavat toinen toisilleen rooliensa mukaista kohtelua. Vanhemman tulee rakastaa lasta kuin itseään, sillä he ovat yhtä. Lapsi taas on vanhemmalle ikuisessa kiitollisuudenvellassa syntymänsä ja olemassaolonsa vuoksi. (Aristoteles, 1161a, 1162a.) Lapselle on luonnollista olla vahvasti riippuvainen omista vanhemmistaan ja vanhempien taas odotetaan pitävän huolta omista lapsistaan.

Danny tärkein sosiaalinen rooli on olla lapsi ja poika isälleen. Danny tietää, että lapsen on määrä totella vanhempiaan ja heidän käskyjään (ks. esim. D, 28). Heidän roolinsa ovat eriytyneet luonnollisella tavalla isän ja pojan rooleiksi, mutta samalla he myös täydentävät toisensa.

This was one of the really nice things about my father. He didn't take over and want to do everything himself. Whether it was a difficult job like adjusting a carburetor in a big engine, or whether it was a simply tipping some raisins into a basin, he always let me go ahead and do it myself while he watched and stood ready to help. (D, 122.)

Kertomuksessa rakkauden ilmeisin ja suurin manifestaatio on suhde isän ja Dannyn välillä. Danny ei ainoastaan itse koe rakkautta isäänsä kohtaan, vaan myös saa rakkautta vastavuoroisesti osakseen.

It is impossible to tell how much I loved my father. (D, 18.)

I think that all the love he had felt for my mother when she was alive he now lavished upon me. (D, 11.)

Dannylle hänen paras ystävänsä on isä, jonka osoittama ystävyys on erityislaatuista (D, 116). Muut ystävät eivät ole Dannylle kuin isä, sillä isän ja Dannyn ystävyys ei perustu nautintoon tai hyötyyn vaan hyvyyteen. Esimerkiksi Dannyn suhde tohtori Spenceriin on monella tavalla ystävyteen rinnastettava, muttei yhtä henkilökohtainen ja syvälinen. Vaikutelmaa isän rakastavaisuudesta vahvistaa isän tapa käyttää Dannystä nimitystä rakas välittääkseen tunteitaan (D, 102, 205). Kertomus osoittaa lukijalle äidillisen rakkauden toteutuvan yhtä voimallisesti myös isällisessä hahmossa. Rakkaus näyttäytyy arkipäiväisinä tekoina kuten lapsen kylvettämisenä, läsnäolona, tarinoiden kertomisena ja hellyyden osoituksina sekä kohteliaisuuksina (D, 13, 17, 19, 22). Rakkaus saa konkreettisen ilmiänsä luottamisen, välittämisen ja hoivan muodossa, joka kuitenkin on pyyteetöntä.

Rakkauden voi tulkita myös edeltävän välittämisen ja turvallisuuden ohella yhtenäisyyttä ja anteeksiantoa. Danny antaa anteeksi isälleen tämän yhtäkkisen lähdön metsälle sekä tämän kiinnijäämisestä aiheutuneen vaivan samalla tavoin kuin isä antaa anteeksi Dannyn lähtemisen autoilemaan yöaikaan (D, 35, 74, 78–81). Samanmielisyyttä taas välittyy kaikessa toiminnassa, jossa sekä isä että Danny ovat yhdessä mukana. He muun muassa korjaavat autoja, lennättävät yhdessä leijaa, seikkailevat luonnossa ja suunnittelevat salametsästyksen lähtöä. Danny ja hänen isänsä viettävät runsaasti aikaa yhdessä ja tekevät asioita toistensa kanssa. Rakkaus on tällöin ajatusten ja

tunteiden yhteenkuuluvuutta yhtä paljon kuin pelkkää ajanviettoaakin. Rakkaus ajatuksina kuitenkin konkretisoituu yhteisesti jaetuissa kokemuksissa.

Dannyllä rakkaus näyttäytyy isän tavoin rakkautena työhön: koneisiin ja autoihin (D, 21). Dannylla käytännöntaidot ovat korostuneesti esillä. Kaikki asiat, jotka Danny tekee yhdessä isänsä kanssa, perustuvat jonkin taidon harjaannuttamiselle tai harjoittamiselle. Elämä on Dannylle hyvin työ- ja toimintapainotteista. Salametsästyks on taito, josta saa suurta tyydytystä ja onnellisuutta. Tällöin keskeisiä eivät ole ne seuraukset, joita taidot aiheuttavat, vaan itse osaamisesta saatu mielihyvä. Kertomuksessa puolletaan vahvasti näkemystä, jonka mukaan yksilölle merkityksellistä on *praksis*, perinteiden jatkaminen, tekniikka ja taitaminen, myös kollektiivisena osaamisen hyveenä.

Rakkaus on jaettua rakkautta ja intohimoa asioihin, joista voi saada iloa ja nautintoa. Rakkaus konstituoit turvallisuuks ja välittämisen tunteet siten, että välittämisen voi tulkita tapahtuvan rakkaudesta ja turvallisuuden olevan seurausta rakkauden välittömästä läsnäolosta. Isä saattaa Dannyn päivittäin kouluun ja on tämän luona hänen mennessään nukkumaan (D, 19, 92). Rakkauden puutteesta taas seuraa pelko ja yksinäisyys (D, 33). Myös koulussa tapahtuva Dannyn käsille lyöminen ja siitä seurannut isän vihastuminen ovat osoituksena isän rakastavasta suhtautumisesta poikaansa ja oikeudenmukaisen kohtelun puolustamisesta (D, 122).

Danny on lapsi, joka auttaa isäänsä huoltamalla (D, 11). Lisäksi Danny auttaa isänsä kuopasta tämän loukattua itsensä ja hoitaa isäänsä tämän sairastaessa. Käytöksellään Danny osoittaa isänsä olevan hänelle tärkeä, mutta myös sen, että lapsen tuleekin auttaa isäänsä, sillä vastavuoroisesti tämä pitää huolta jälkikasvustaan. Lisäksi lapsen on tyytyminen asioihin, jotka hänelle suodaan. Dannyn on myönnyttävä todellisuuteen, jossa hänellä ei ole korkeaa, taloudelliseen vaurauteen perustuvaa elintasoja tai parhaita mahdollisia asumisen edellytyksiä. Danny on kuitenkin tyytyväinen siihen, mitä hänellä on. Hän rakastaa kotiaan ja kotiympäristöään, vaikka tietääkin sen olevan jokseenkin vaatimaton asuinsija verrattuna siihen, mitä muilla lapsilla mahdollisesti on osanaan. Heillä on kuitenkin kaikki, mitä he tarvitsevat (D, 13). Tämä on osoitus kiitollisuuden hyveestä. Lapsen tulisi olla kiitollinen siitä, mitä hänelle on suotu.

Danny oppii myös rakastamaan ympäristöä ja sitä elämänmuotoa, jossa hän elää (D, 14, 108). Aristoteles (1155a) ei kuitenkaan tällöin samaista rakkautta ystävyudeksi. Rakkaus välittyy nöyryytenä. Nöyryyden hyve konkretisoituu siinä pienten resurssien elämänmuodossa, jota Danny

ja isä ylläpitävät. He asuvat huoltamalla pienissä mustalaishenkisissä vankkureissa ja tulevat vähällä toimeen. Isän ja Dannyn epäluulo herra Hazellia kohtaan palautuu vastakkainasetteluksi eri elämänmuotojen välillä. Isän epäluulot kohdistuvat rikkaiden huikentelemaan elämänmuotoon (D, 39). Tätä elämänmuotoa edustaa myös herra Hazell. Dannyn isä taas samaistuu osaksi hyviä ihmisiä, joiden hyveinä nähdään erityisesti vaatimattomuus. Ihminen sopeutuu siihen osaan, joka hänelle on annettu. Herra Hazellin ongelmana on taipumus yrittää olla jotakin parempaa mitä hän alkuperäisesti on.

Danny on yksilö, joka reagoi kertomuksessa erilaisin tavoin erilaisiin ongelmiin. Nämä ongelmat ja niihin reagointi kertovat siitä, millaisen tunnevasteen Danny kullekin tilanteelle tuottaa. Dannyn lapsen hyveellisyyttä ilmaisevia konkreettisia ongelmatilanteita on kertomuksessa tulkintani mukaan kaksi. Ensimmäinen ongelmista seuraa isän katoamisesta herra Hazellin metsään ja toinen salametsästyksestä ja herra Hazellin metsästysjuhlien sabotoimisesta. Molemmat ongelmista voidaan ratkaista vetoamalla hyveisiin rakkaudesta ja ystävydestä.

Ensimmäinen tilanne, jossa Danny kohtaa moraalisen ongelman, on isän putoaminen ansakuoppaan herra Hazellin metsässä. Dannylle syntyy ongelma tilanteesta, jossa isän antama lupaus on jäänyt täyttämättä. Salaisuuden pitäminen ja annetun lupauksen täyttäminen ovat Dannylle eleinä ja arvoina tärkeitä (D, 40). Danny vaikuttaa pitävän arvossaan rehellisyyttä sekä itsensä että muiden osoittamana (D, 29, 105). Isän poissaolo saa Dannyn epäilemään isälle sattuneen jotakin odottamatonta: *”At that moment, a frightful sense of doom came over me. Something really had happened to him this time.”* (D, 57). Danny tulkitsee tilanteen huolestuttavaksi, sillä mikäli lupaus on rikottu, on siihen oltava erityisen painava syy. Olosuhteista tekemiensä päätelmien ja tulkitsemiensa tilannevihjeiden seurauksena Danny päättää lähteä auttamaan isäänsä. Aristoteles piti tilanne- ja tunnetekijöiden arviointia välttämättömänä vaatimuksena yksilön oikealle toiminnalle. Koituneet seuraukset palautuvat valintoihin seurauksia edeltäneistä tilanteista. Danny siis tulkitsee tilanteen ongelmalliseksi ja haluaa ratkaista ongelman, joka koskettaa häntä yhtä paljon kuin hänen isäänsä. Lisäksi Danny tuntee vastuuta isästään. Kenelläkään muulla ei ole tietoa isän suunnitelmista ja tämän sijainnista.

Danny kohtaa ongelman tavalla, joka osoittaa hänen välittämisesä ja toiveensa saattaa asiat kuntoon. Danny reagoi toimimaan rakkaudesta ja ystävyuden tunteesta isäänsä kohtaan. Rakkaus ilmenee hyväntahtoisuutena ja hyvän tekemisenä eli auttavaisuutena. Danny toivoo isälleen hyvää

tietäen samalla, että teko on hyvä myös hänelle itselleen (vrt. Aristoteles 1156a). Mikäli Danny olisi tulkinnut tilanteen toisin, myös tulkinnasta seurannut toiminta olisi ollut erilainen. Danny ei ratkaise ongelmaa vetoamalla velvollisuuteensa auttaa isäänsä vaan tunteisiinsa, jotka tilanne ja siitä tehdyt tulkinnat nostattavat. Vastaamalla tunteisiinsa Danny ratkaisee, miten hänen tilanteessa tulee toimia. Tunteet eivät kuitenkaan ole mielihyvää tai puhdasta hyötyä tavoittelevia, vaan jotakin perustavampaa.

Danny osoittaa pystyvänsä asettumaan isänsä asemaan ja vastaamaan tämän toiveeseen, että joku tulisi hänen avukseen. Pelkkä tieto isän avun tarpeesta ei riitä, vaan se ainoastaan toimii sytyttimenä. Tieto aiheuttaa Dannyssä välittömän tarvereaktion saada isänsä takaisin. Danny ei ainoastaan tiedä, miten hänen tulee toimia, vaan hän myös päättäväisesti aktivoituu toimimaan. Mikäli Danny ei kokisi millään tasolla isänsä tarvitsevan apua, ei hän myöskään tekisi asialle mitään. Liioin ei Danny tekisi mitään, jos hän ei tuntisi isää kohtaan minkäänlaisia myönteisiä tunteita. Danny olettaa, että isä tarvitsee hänen apuaan ja tahtoo auttaa isäänsä, sillä tämä varmasti auttaisi häntä vastavuoroisesti. Danny käyttää mielikuvitustaan, joka ohjaa hänen tulevaa siirtoaan. *”At that point a wild and marvellous idea came to me”* (Danny, 59). Mielikuvitus toimii tässä tapauksessa ongelmanratkaisun apuvälineenä. Danny päätyy ratkaisuun, joka on tilanteessa välttämätön, muttei kaikista yksinkertaisin. Hän ottaa käyttöönsä auton ja lähtee metsään, sillä uskoo sen olevan paras keino ongelman ratkaisemiseen. Nussbaum (1990, 83) sanoo, ettei abstrakti ajattelu yksinään ei riitä, vaan yksilö tarvitsee mielikuvitusta löytääkseen ne tilanteen kannalta edullisimmat toimintatavat, jotka johtavat myös eettisesti hyviin seurauksiin. Lähtiessään etsimään isäänsä Danny osoittaa rohkeuden hyvettä. Hyve-etiikka kannustaa yksilöä tuntemaan tiettyyn rajaan asti myös negatiivisia tunteita. Yksilö ei voi esimerkiksi olla rohkea tuntematta pelkoa, sillä rohkeus edellyttää pelon voittamista. Danny tuntee pelkoa sekä isänsä menetyksestä että itse tilanteesta, jossa hän joutuu lähtemään yöhön autolla, jota hädin tuskin tuntee (D, 60–61, 69). Rohkeus johtaa Dannyn kohdalla hyviin lopputuloksiin.

Dannyn tekemillä valinnoilla on kokonaisuuden kannalta suotuisat seuraukset, sillä kertomus päättyy Dannyn ja hänen isänsä kannalta onnellisesti. Dannyllä onnellisuus muodostuu lopulta nimenomaisesti niistä hyveistä, joita hän pystyy toteuttamaan yhteisön hyväksymissä rajoissa ja tavalla, josta seuraa kokonaisvaltaisesti hyvää hänen roolinsa kannalta. Hyveellisyyden ratkaisee siis kokonaisuhyvän edistäminen. Hyveiden harjoittaminen on pyrkimystä kohti hyvää elämää siinä tilanteessa, jossa ihminen on osallisena. Kertomus osoittaa Dannyn tehneen oikean valinnan, sillä

isä todella on päätynt ansaan ja ilman Dannyn apua hän olisi ikävyyksissä. Esimerkki on osoitus siitä ihanteesta, jonka mukaan jokaisen Dannyn asemassa olevan tulisi toimia. Ihmisiä, jotka ovat pulassa, on autettava. Nussbaum (1990, 60, 249) toteaa, että tietääkseen, mitkä yksilön ratkaisut ja tunneilmaukset ovat oikeita, on tunnettava kertomus sen koko laajuudessa. Hyveet tulee ymmärtää osaksi laajempaa narraatiota, jossa ne tuotetaan. Tällöin myös Dannyn hyveitä on tarkasteltava osana sitä kertomusta, jossa hän moraalisen toimijana vaikuttaa. Kertomuksen perusteella voidaan Dannyn tekemä päätös lähteä metsään arvioida hyväksi. Hyveelliseksi toiminnan tekee siis sen tuottama hyvä, joka on Dannyn ja hänen isänsä selviäminen ja päätyminen takaisin toistensa luo.

Toinen ongelma, jonka Danny kohtaa, on salametsästys ja sen moraalisesti ristiriitainen olemus. Kyse ei kuitenkaan ole sellaisenaan siitä, onko salametsästyksen harjoittaminen hyveellistä vai paheellista, vaan tulkitsen ongelman ennen kaikkea ongelmaksi lapselle, miten hyväksyä aikuisen ja aikuisen edustaman yhteisön moraalisesti arveluttava kanta oman toiminnan lähtökohdaksi. Isän kanta salametsästykseen on selkeä. Salametsästyksessä ei sellaisenaan ole mitään väärää, vaikka se onkin lainvastaista. Rakkaus isää ja solidaarisuus yhteisöä kohtaan nousevat Dannylle lainkuuliaisuutta korkeammiksi hyveiksi. Tutkijana katson Dannyn toiminnan olevan vahvasti kiinni siinä mallissa, jonka hän isältään saa. Nussbaumin (1990, 44, 62) ajatuksia mukaillen, Danny näkee ja kokee maailman isänsä kautta, jolloin hän myös kasvaa tuntemaan ja luottamaan isänsä arviointikykyyn. Sillä, kuka opettaa, on Nussbaumin mukaan enemmän merkitystä kuin sillä, mitä opetetaan. Dannyn ensimmäinen reaktio salametsästykseen on hyvin kriittinen (D, 36). Muutoksen saa aikaan kuitenkin sekä isän että koko yhteisön jakaman tunnerepertuaarin hyväksyminen. Dannyn kielteisyyttä höllentyy hänen samaistuessa toiminnan tasolla niihin tunteisiin, joita isä sekä kaikki salametsästykseen osallistuvat tahot tuntevat. Tällöin ongelma ei enää näyttäydäkään entisen kaltaisena, sillä se on ikään kuin ratkennut itsestään. On toki mahdollista, ettei Danny ole missään vaiheessa hyväksynyt salametsästystä, vaan toimii silkasta velvollisuudesta olla kuuliainen ja tottelevainen poika sen sijaan, että allekirjoittaisi toiminnan yhteisön hyvää edistäviä vaikutuksia sellaisenaan.

Aristoteles katsoo ystävyuden esiintyvän myös yhteisöllisissä suhteissa. Oikeudenmukaisuuden vaatimukset lisääntyvät luonnostaan ystävyuden syvetessä ja samassa suhteessa keventyvät ystävyuden heiketessä (Aristoteles, 1160a). Aristoteles katsoo yhteisöllisen ystävyuden olevan vaarassa olla sidottua nautintoihin tai hyötyihin, jolloin ystävyys ei saavuta sen korkeinta muotoa. Dannyn ja isän tapauksessa salametsästys on yhteisöllisesti merkittävä asia, myös keskinäisen

luottamuksen kannalta. Kaikkien yhteisön keskeisten toimijoiden hyvä edellyttää jäsenten keskinäisen oikeudenmukaisuuden toteutumista. Dannyn onnistuu lopulta vakuuttua siitä, että yhteisön hyvä ylitsekäy sen vääryyden, jota herra Hazell salametsästyksestä saa osakseen. Ystävyyden kannalta salametsästyksestä on seurannut yhteisölle hyvää, vaikka oikeudenmukaisuus onkin hyveenä kärsinyt. Salametsästys ei ole asia, josta yksilöt hyötyvät vaan asia, joka tuottaa onnellisuutta kaikille yhteisössä eläville (D, 161, 165, 198).

Danny samaistaa itsensä yhteisöön ja kokee olevansa osa yhteisöä ja sen pyrintöä. Tästä esimerkkeinä ovat yhteisöllisen ystävyyden muotoina esimerkiksi salametsästys kollektiivisena salaisuutena ja yhteisöllinen jakaminen ruuan ja saaliin osittamisessa (D, 90, 163, 200). Danny osoittaa vastavuoroisuuttaan kehittämällä menetelmän, joka auttaa salametsästäjiä pääsemään tavoitteeseensa. Kyseessä on täten hyve, joka edistää ja ylläpitää suhteita sekä isään että koko salametsästystä harjoittavaan kollektiiviin. Aristoteles katsoi yhteisön edun olevan yksilön eettisille valinnoille merkittävää. Nussbaum (1990, 44) uskoo yksilön valintojen olevan ennen kaikkea seurausta ympäristöstä ja muilta ihmisiltä oppimisesta. Dannyn kohdalla voikin nähdä yhteisön muodostavan sen tukirakenteen, jonka varaan hänen toimintansa nojaa. Dannyn, isän ja muiden salametsästyksen osallistuvien muodostama yhteisö on samalla esimerkki yhteisöstä, jonka toiminta pohjaa sekä solidaarisuudelle että luottamukselle. On selvää, että joidenkin hyveiden sivuuttaminen on välttämätöntä, jotta yhteisön etu voidaan saavuttaa. Kertomuksessa ei olekaan kyse siitä, tekevätkö yhteisön jäsenet väärin vai oikein, vaan ennen kaikkea kyse on lukijan mahdollisuudesta tuntea sympatiaa ja rakkautta Dannyä ja hänen isäänsä kohtaan, jotka keskinäisen rakkauden ohella ilmaisevat myös yhteisöllistä, ystävyyteen perustuvaa yhteenkuuluvuutta (vrt. Nussbaum 1990, 240).

George

George on valittujen kertomusten lapsipäähenkilöistä se, jonka hyveellisyyttä ei kertojan toimesta ilmianneta tai se jää paheellisuuden varjoon. Hyveiden arviointia Georgen kohdalla hankaloittaa myös oleellisesti kertomuksen henkilöhahmojen vähyys ja ihmissuhteiden yksipuolisuus. Georgen ongelma on puhtaan henkilökohtainen eikä siihen sisälly ulkopuolisia toimijoita tai heidän intressejään, vaikka Georgen isä vaikuttaakin olevan mielissään tapahtumien kulusta (ks. G, 103). Tapaus, jossa George päättää kostaa isoäidilleen, on kertaluontoinen. George ei ole aiemmin toiminut isoäitiä vahingoittavasti. Kertomuksessa George kuitenkin päättää ottaa lain omiin käsiinsä

ja toimia näin isoäidin hyvää vastaan. Isoäidin paheellisuus on ilmeistä, mutta myös George on paheellinen enemmän kuin yhdestä syystä. Mikäli hyveellisyyden uskotaan ajavan hyviä päämääriä, on George paheellinen jo siksi, että häntä motivoi halu päästä eroon isoäidistä. George toimii vahvan tunnekuohun vallassa, josta seuraava toiminta ei voi olla hyveellistä, sillä sen motivaatio tai aie on vahingollinen (ks. G, 12). George ei kuitenkaan ole täysin paheellinen, sillä hänen ei voi sanoa täysin tienneen toimintansa lopputuloksen lopullisuudesta tai toimineen ehdottoman harkitusti.

Ystävyydestä tai luotettavuudesta ei lukija voi tehdä tulkintoja, sillä kyseiset hyveet eivät ole kertomuksessa toiminnallisesti esillä. Toiveikkaus on jotakin sellaista, jonka Dahlin lapset jakavat keskenään, sillä heidän tavoitteenaan on usein vapautua väärintekijöiden vallasta. Myös järjestelmällisyyden voisi tulkita hyveeksi, sillä George toimii lääkettä valmistaessaan hyvinkin suunnitelmallisesti, joskin hänen periaatteenaan on laittaa keitokseen ”kaikki mahdollinen” (ks. G, 17). Myöhemmässä vaiheessa George ei enää edes muista täsmällisesti, mitä aineksia lääkekeitokseen tuli laittaneeksi. Bennettin (1998) hyveistä itsekurin hyvettä ei Georgella ole. Hän toimii impulsiivisesti tarkoituksenaan pahojen aikeiden toteuttaminen harkintaa osoittamatta. George toimii kuitenkin osin hyväntahtoisesti, sillä hänen tavoitteenaan on isoäidin parantaminen (G, 14). Tätä tavoitetta hän ajaa sinnikkäästi eteenpäin. Sinnikkyyskään ei kuitenkaan suuntaudu hyviin päämääriin, vaikka sellaisenaan onkin arvostettavaa. Georgen toimintaa ei voi perustella hyveelliseksi, sillä hänen toimintansa on selkeän pahantahtoista, vaikka olisikin lähtökohtaisesti hyvään pyrkivää. Georgen kertomus ei anna hyveellisestä yksilöstä esimerkkiä, vaan pikemminkin kannustaa paheellisuuteen. Tästä huolimatta lukija tuntee Georgea kohtaan sympatiaa, sillä Georgen tilanteessa kuka tahansa toimisi paheellisesti tai pienintä pahaan suosien. Georgen ei tulisi kohdella isoäitiään ikävästi, sillä se osoittaa hänen kyvyttömyytensä hallita tunteitaan ja toimia yhteistä hyvää edistävästi. Vastuullisuudesta kertoo kohta, jossa George tiedostaa joutuvansa vastuuseen toiminnasta, jonka on itse aiheuttanut (ks. G, 49).

10 KERTOMUSTEN HYVE-EETTINEN VISIO

Tutkimuksessa eettinen visio rakentuu hyve-eettisen tarkastelun pohjalta. Olen etsinyt kustakin kirjasta keskeiset moraaliset ongelmat, joita pohtimalla on mahdollista tavoittaa keskeisiä partikkeleja kertomuksen eettisestä visiosta. Eettiseen visioon lisätty näkökulma hyveistä antaa tarkastelulle tarvittavan polttopisteen. Tutkimuksellisesti ensisijainen huomio kiinnittyy siihen, millä tavoin lapsi ratkaisee ongelmia ja tuo ilmi omaa hyveellisyyttään. Kertomukset sisältävät erilaisia valintatilanteita, joita kohtaamalla ja joihin reagoimalla henkilöhahmot antavat lukijalle mallin, jota seurata. Eettisen vision ydintapahtumat olen eritellyt kunkin kertomuksen osalta erikseen.

Eettistä visiota tarkastellessa on muistettava, että kertomus on juonellinen kokonaisuus, johon sisäänkirjoitetut tapahtumat, teot ja valintatilanteet toimivat alustoina monenlaisille tulkinnoille. Liutan (2011, 146–148) mukaan eettisen kertomuksen tulisi herättää hyvän henkilöhahmon ihailua ja sympatiaa ja negatiivisen henkilöhahmon torjuntaa siten, että lukija voi tehdä vertailua tavoiteltavien ja omien luonteenlaatuisten välillä. Roald Dahlin kertomuksissa ongelmana ovat moraalisesti vivahteikkaat ja moniulotteiset tapahtumat ja henkilöhahmot. Liutta (2011) pitää käsitykseni mukaan tärkeänä, että kertomuksen henkilöillä on tietynlaisia luonteenpiirteitä, jotka ovat eroteltavissa hyviksi ja huonoiksi. Dahl ei tällaiseen valmiiseen struktuuriin kuitenkaan mukaudu, sillä hänelle lapset eivät ole henkilöinä pelkistetysti *joko hyveellisiä tai paheellisia*. Lasten moraalittomuus on palkittavaa, jolloin käsitys moraalisesta hyvyydestä ja huonoudesta hämärtyy. Dahlin lapsipäähenkilöitä voi perustellusti pitää luonteenlaadultaan ambivalentteina. Ongelmaksi muodostuu osaltaan myös se, että tulkintaa tutkimuksessa tekee aikuinen, jolloin henkilöhahmot harvoin jäävät lukutavassa yksiulotteisiksi.

Vertailllessani Liutan (2011, 152) esittämiä kriteerejä hyvekertomukselle valittuihin kertomuksiin, huomaan etteivät Dahlin hahmot edusta sellaista kultaista hyveellisyyttä, jota lastenkirjojen hahmojen tulisi edustaa ollakseen hyvän hyvekertomuksen arvoisia. Dahlin lapset ovat kostonhaluisia, murhanhimoisia, laittomuuksiin kykeneviä ja kurittomia pilkantekijöitä. Tästä

huolimatta lapset ovat hyviä siinä kontekstissa, jossa heidät esitellään ja kertomus kerrotaan. On mahdollista, että Dahlia kohtaan osoitettu kritiikki palautuu juurikin siihen, etteivät hänen henkilöhahmonsa ole klassisella, aikuisten allekirjoittamalla tavalla hyviä. Mielestäni on mahdollista, että Dahlin lapset ovat hyviä, koska heidän hyveellisyytensä on sidottu lapsuuden todellisuuteen, sen arvoihin ja mielikuvitukseen. Tällöin hyvyys on naiivista ja aikuiselle tavoittamatonta.

Lukija voi hyvin tuntea sympatiaa niitä kohtaan, jotka kertomuksissa oletusarvoisesti kärsivät hyvien henkilöhahmojen teoista siten, että lapsihahmosta tuleekin sankarin sijaan (pikku)rikollinen. On kuitenkin oletettavaa, että lapsilukijat eivät koe lasten tehneen mitään väärää, sillä päähenkilöt ainoastaan reagoivat määrätynlaisesti heihin kohdistettuihin vääryyksiin. Dahl jättääkin vetämättä viivan oikean ja väärän välille, sillä näin lukijalle jää enemmän tulkinnanvaraa sen suhteen, kuka lopulta toimi oikein. Tällainen avoimen tulkinnan osuus tekee mielestäni Dahlin kertomuksista herkkiä moraaliselle itsetutkiskelulle. Huomionarvoista on, etteivät lapset kuten Matilda, Danny tai George saa teoistaan rangaistusta, vaan pikemminkin kiitosta. Pahuus on palkittavaa, sillä se on hyväatekevää. Lukija saa avoimesti kuitenkin tietää myös heidän paheistaan, joskin lasten paheet ovat aikuisten paheiden rinnalla vähemmän merkityksellisiä. Harva lapsi Dahlin teksteissä on täysin viaton. Tässä mielessä Dahlin tekstit kärsivät hyve-eettisestä uskottavuusongelmasta, sillä Dahlin lapset ovat kiistatta paheellisia monessa suhteessa. Tämä hyvän ja pahan arviointi palautuu pitkälti lukijoiden valmiisiin oletuksiin siitä, millaista hyvä ja paha toiminta on (vrt. Nikolajeva 2002, 155). Matilda ja James tahtovat esimerkiksi poistaa *subjektiivisen* pahanvointinsa ja Danny nauttii toiminnasta, josta *tietää* herra Hazellille koituvan ikävyyksiä. Tämä ei kuitenkaan poista sitä tosiasiaa, että Dahlilla lapset eivät ole tyystin pahoja, vaan heillä on hyveitä, joita lukija osaa pitää arvossaan. Von Wrightin (2001, 234) huomio hyveellisyyden suhteellisuudesta on myös mielestäni tärkeä. Kukin henkilöhahmo on sitoutunut ennen kaikkea omaan hyväänsä, mutta todellinen hyve vaatii lisäksi muiden huomioon ottamista. Muiden huomioinnissa kertomusten lapset sitoutuvat ennen kaikkea valmiiksi määriteltyihin, usein stereotyyppisiin asetelmiin hyvistä ja pahoista henkilöhahmoista.

Valituissa kertomuksissa kussakin vallitsee omanlainen moraalinen visio; *Matilda* voidaan tulkita kertomukseksi, jonka ydinongelmana on moraalinen oikeudenmukaisuus, *George's Marvellous Medicine* taas pohtii, millaisia seuraamuksia moraalisesti harkitsematon toiminta voi aiheuttaa, *Charlie and the Chocolate Factory* esittää kannanotonlapsen tavoiteltavista luonteenlaaduista,

James and the Giant Peach antaa lapselle positiivisen tunteen voimallistumisesta ja hyvän elämän saavuttamisen mahdollisuuksista ja *Danny, the Champion of the World* on kertomus laittomuudesta ja sen oikeuttamisesta vedoten syihin, jotka eivät ole moraalisesti arvostettavia. Yleisellä tasolla Roald Dahl ottaa vahvasti kantaa siihen, millaisia lasten ja heidän kasvattajiensa tulisi olla. On ilmeistä, että lapset ovat kertomuksissa hyviä, vaikka he toimisivat täysin moraalittomasti. Heillä on täysi oikeus käydä väärintekijöitään vastaan. Dahl valjastaa pahuuden hyvyyden palvelukseen tehden väärintekemisestä jollakin tasolla hyväksytyä. Lukija ei kyseenalaista Matildan kepposia eikä liioin kysy, millä oikeudella George saa riistää isoäitinsä hengen tai Danny metsästä lintuja, jotka eivät hänelle kuulu. Moralisointia tärkeämpää on antaa lapselle tunne siitä, että hän voi nousta lähtökohtaisesta alempiarvoisuudestaan samalle tasolle aikuisen kanssa. Dahl antaa lasten olla lapsia reaalisesti, mutta fantasia tarjoaa keinot muuttaa todellisuutta heille suotuisemmaksi. Osin tästä johtuen lapset eivät ole moraaliltaan ylivertaisia vaan tavallisia ja lapsille tyypillisellä tavalla naiiveja. Aikuisilla moraalittomuus ei ole poikkeuksellista, vaan jokseenkin tavallista. Näin on myös Dannyn isän tapauksessa, vaikka häntä ei pahantekijäksi leimatakaan. Myös Georgen isä on henkilö, joka on moraalisesti arveluttava tapaus, vaikka ei Dahlin tapaan osoita poikaansa vaan anoppiaan kohtaan moraalitonta käytöstä. Molemmat isät ovat pahantahtoisia lasten tapaan, mutta eivät saa osakseen kertojan sympatioita.

Kertomusten tehtävänä on vastata kysymyksiin, millainen lapsi on hyvä ja miten lapsen tulee toimia ollakseen hyvä. Tämä tapahtuu kuitenkin tiiviisti sidoksissa kertomuksen tapahtumiin ja kokonaisuuteen. Kukin kertomusten lapsi on esimerkki lapsesta, jolla on hyve-eettisesti arvokkaita luonteensuhteita ratkaista erilaisia ongelmatilanteita. Hyveet välittyvät toimijan itsensä läpikäymien tilanteiden ja niissä tehtyjen valintojen kautta muodon ja sisällön esimerkillisyytenä, joka on lukijalle mallina inspiroida omaa moraalista mielikuvitustaan. Taustalla on tavoite vahvistaa kertomusten välittämää esimerkkiä myös käytännön elämässä (Nussbaum 1990, 84–85). Hyveet näyttäytyvät tavoissa kohdata ongelma ja löytää toiminnalle sisäinen perustelu. Kukin kertomus ottaa kantaa yksilön ongelmanratkaisuun, oikean toiminnan tapaan ja käytännön elämässä tehtyjen valintojen seurauksiin, jotka siirtyvät malleiksi todellisuuden moraalielämälle ja persoonuudelle:

For all of us, a lifetime of engagements with the ethical visions of stories becomes a major component in the construction of our ethical vision of life. Engaging with new stories and reencountering old ones generate a dynamic composed of both energy and matter, desire and substance. The actions, attitude, and judgments we see in stories become the actions, attitudes and judgments we put together in life,

and these, cumulatively considered, turns us into persons we become. (Gregory 2009, 166.)

Lukiessaan Matildasta, Jamesista, Georgetta, Charliesta ja Dannysta lukija voi saada vaikutteita tehdä heidän kanssaan samanmielisiä moraalisia ratkaisuja tilanteissa, jotka vastaavat heidän omia elämäntilanteitaan. Seuraavassa olen koonnut kertomusten eettiset ydinkohdat, esittänyt kertomusten niihin antamat ratkaisut ja seuraukset. Tässä olen pitäytynyt osin Liutan (2011, 97) tutkimuksessaan käyttämässä mallissa. Tutkijana olen tietoisesti rajannut analyysistäni ulos ne tapahtumat, jotka eivät eettisen vision kannalta ole keskeisimpiä.

Tutkijana haluan muistuttaa, että Aristoteleen hyve-etiikkaa arvostavan tutkimuksen ei tarvitse pyrkiä jäykästi etsimään perusteluja ihmisen ideaaliselle olemassaololle tai eudamoniselle elämän pyynnölle, vaan hyveille voidaan löytää myös yksilöllisempi perustelu. Kertomuksetkin esittävät ainoastaan yhdenlaisia episodisia ihmiskohtaloita. Moraalifilosofia ei välttämättä ole ristiriidassa antiikin hyve-etiikan kanssa, vaan se voi keskittyä myös tutkimaan ihmisen toiminnan yksilöllistä puolta ja niitä ihmisen henkilökohtaisia ja ainutkertaisia taipumuksia, jotka tekevät ihmislajin edustajasta persoonan (Turunen 1996, 22). Myös Aristoteles (1100b, 1101a) myöntää, että hyveiden tunteminen edesauttaa onnellisuuden saavuttamista sekä nykyisyydessä että elämän myöhemmissä vaiheissa. Kertomusten kohdalla päähenkilöiden hyveellisyys voidaan aina myös kyseenalaistaa, sillä lukija ei tiedä, millaisia motiiveja toiminnan taustalla todellisuudessa on ja palvelevatko hyveet tosiasiallista onnellisuutta.

Hyve-eettisen vision tarkastelu kaikessa laajuudessaan ei ole yhden analyysin rajoissa mahdollista ja siksi on tärkeää pyrkiä osoittamaan joitakin tutkimusilmion kannalta keskeisiä tapahtumia, jotka parhaiten kuvaavat sekä kertomuksen että sen keskeisten päähenkilöiden eetosta. On tärkeää muistaa, että hyveitä ei voida palauttaa listoiksi ominaisuuksia tai luonteenlaatuja, sillä ne ovat alttiita vaihtelevaan sisällöllisesti tilanteesta ja olosuhteista toiseen. Aristoteles katsoi hyveiden määrittävän toinen toisiaan ja olevan tavoitteellisesti yhtä. Hyveet johtavat samaan päämäärään. Täten on tarpeetonta kertoa hyveellisyydestä siinä hyvelistojen muodossa kuin se tavallisesti ymmärretään. Esimerkiksi Matildan ahkeruus on hyveellistä, mikäli se palvelee jotakin tarkoitusta, joka itsessään on hyveellinen sekä valintana että päämääränä kulloinkin erityisessä elämänkehityksessä. Ongelmien ja ongelmiin kohdistettujen ratkaisutapojen tarkastelu on hedelmällisempää, sillä niiden kautta tarkentuvat niin päähyveet kuin yksilön toimintaa tukevat muut hyveet. Valittu lähestymistapa on siinäkin suhteessa mielekäs, että hyveitä on lähestyttävä

suoraan yksilöstä itsestään. Hyveiden istuttaminen kertomuksiin on lukutapa, jossa päähenkilöt nähdään jo valmiiksi tietynlaisina, esimerkiksi kristillisen hyve-etiikan edustajana. On tosin selvää, että jokin suurennuslasi tutkijalla on oltava käytössään.

Nikomakhoksen etiikassa Aristoteles (1112b, 1113b) katsoi harkinnan ja vallassa olevien asioiden päätännän olevan hyveellisyyttä edellyttävää vapautta ja autonomisuutta. Yksilön tulisi voida osoittaa luonnollinen emotionaalinen reaktionsa ongelmaan ilman, että olosuhteet tai auktoriteetit pakottavat häntä tuntemaan ja toimimaan jollakin erityisellä tavalla. Tähän perustuu myös ajatus hyveistä yksilön sisäistämistä luonteenlaatuina. Esimerkiksi Jamesin päätös pelastaa hukkuva ystävänsä tai Dannyn päätös lähteä etsimään isäänsä ovat esimerkkeinä toiminnasta, jotka kumpuavat yksilön sisäisestä päättävyydestä. Aristoteles (1142b) puhuu lisäksi harkinnan edellyttämästä päättelystä. Hyvän harkinnan kautta yksilö voi löytää tilanteeseen kuin tilanteeseen parhaan mahdollisen tavan toimia. Tätä hän kutsuu käytännölliseksi järjeksi.

Aristoteles (1103b) uskoi hyveiden jalostuvan oikeita tekoja tekemällä, jolloin on myös kriittistä saada oikean moraalisen tunnekkäytymisen malleja jo varhaisessa vaiheessa elämää. Valituissa kertomuksissa hyveet saavat useita erilaisia ilmiäsuja ja muotoja, jolloin hyveet pakostakin limittyvät ja liukuvat toistensa päälle. Tämä ei kuitenkaan ole vahingollista, sillä ihmisen toiminta on muutoinkin kompleksista. Hyveen ratkaisee kuitenkin pidemmän päälle sen kokonaisvaikutus ja edullisuus ihmisen hyvinvoinnin kannalta. Kun joku on aidosti omaksunut hyveen, se tulee esille erilaisissa tilanteissa, kuten esimerkiksi älyllisyys, ystävyys, rohkeus, itsehillintä ja oikeudentaju (Pietarinen & Poutanen 1998, 172). Kirjallisuudessa lapset osaavat usein tehdä asioita kuten aikuiset. Aikuisilta saatu malli taas kasvattaa lapsilukijoita heidän omassa ajattelussaan ja toiminnanohjauksessaan. Lapsen ja aikuisen erottelu ei kirjallisuudessa ole ehdoton. Tässä mielessä Aristoteleen opetukset eivät kaikilta osin sovi tapaan lähestyä kirjallisuutta, sillä kirjallisuus ei ole ehdoitta todellisuuden suora kuvajainen, vaan usein sen epätäydellinen mukaelma.

Lapsille Aristoteles ei antanut suurtakaan arvoa, sillä heidän kehityksensä on yhä kesken ja hyveellinen elämä ja luonne kohdata odottamattomia ongelmia kärsivät luonnollisesta kypsymättömyydestä. Lapset elävät näin ollen halujensa ohjaamina ja halut voivat pahimmassa tapauksessa syrjäyttää harkintakyvyn. Varsinaisesti lapset eivät voi tehdä valintoja samassa mielessä kuin aikuiset (Aristoteles, 1111b, 1119b). Ikä on kuitenkin myös Aristoteleelle toissijainen sen rinnalla, millainen on yksilön perimmäinen mielenlaatu. Tutkijana näen Aristoteleen teorian

myös puoltavan ajatusta tunteiden osallisuudesta hyvään toimintaan. Parhaassa tapauksessa tunteet edistävät hyvän saavuttamista, sillä tunteiden kautta yksilöt samaistuvat toisiinsa.

10.1 *Danny, the Champion of the World*

Juoni lyhyesti:

Danny asuu huoltamoalueella yhdessä isänsä kanssa. Isä on kaikin puolin täydellinen vanhempi, joskin hän paljastuu kertomuksen kuluessa salametsästyksen ihailijaksi ja harrastajaksi. Salametsästyks taas on asia, josta seuraa suurta nautintoa isälle, mutta samassa suhteessa harmia metsänomistaja Herra Hazellille, josta kukaan kylässä ei vaikuta pitävän. Yhdessä isä ja Danny päättävät toteuttaa isän salaisen haaveen salametsästyksen jatkamisesta.

Eettisen vision keskeiset ydintapahtumat ja mihin tapahtumat valintoineen johtavat:

Alussa kerrotaan Dannyn lapsuudesta hänen isänsä huomassa.

1. Danny saa kuulla isällään olevan laitton harrastus. *Danny paheksuu isänsä salametsästystä.* (KANSALAISTAITO)
2. Danny saa kuulla taustoja salametsästysperinteestä ja isän syistä salametsästää. *Danny hyväksyy isänsä selitykset ja toivoo pääsevänsä itse metsälle mukaan.* (NÖYRYYS)
3. Isä jää palaamatta metsältä vastoin lupauksiaan. *Danny tulkitsee tilanteen huolenaiheeksi ja lähtee metsään pelastamaan isäänsä.* (HUOLEHTIVAISUUS, YSTÄVYYS, RAKKAUS)
4. Isä haluaisi sabotoida herra Hazellin metsästysjuhlia. *Danny keksii keinon salametsästää vallankumouksellisella tavalla ja tuottaa Herra Hazellille ja hänen juhlilleen arvaamatonta tappiota.* (KEKSELÄISYYS, YSTÄVYYS, RAKKAUS)
5. Salametsästysuunnitelmat onnistuvat. *Danny iloitsee yhdessä isänsä kanssa.* (YSTÄVYYS, RAKKAUS)
6. Herra Hazell saa vihiä lintujensa katoamisesta. *Danny ja isä eivät paljasta totuutta, mutta menettävät saaliinsa, eivät oikeudenmukaisuuden toteutumisen, vaan sattuman kautta.* (LUOTETTAVUUS, YSTÄVYYS, RAKKAUS)

= Tohtori Spencer palkitsee Dannyn uroteot linnuilla, jotka on piilottanut turvaan herra Hazellilta.

Dannyn toimintaa ohjaavia hyveitä ovat tulkintani mukaan rakkaus ja ystävyys. Dannyn valintojen taustalla on rakkaus hänen isäänsä kohtaan. Rakkaus on hänen hyveistään suurin. Danny osoittaa omalla esimerkillään sen, millainen on rakastava lapsi. Rakastava lapsi tahtoo tehdä hyvää läheisilleen ja tuottaa heille iloa. Lapsi myös suhtautuu vanhempien näkemyksiin nöyryydellä luottaen niiden oikeellisuuteen. Tästä voi seurata myös esimerkiksi lainkuuliaisuuden sivuuttaminen. Eettiset ydintapahtumat vahvistavat käsitystä siitä, että muiden kustannuksella saavutettu hyöty ja ilo ovat hyväksytyjä toiminnan lähtökohtia ja seurauksia, silloin kuin vastapuolena on väärintekijä. Kertomus antaa myös osaltaan ymmärtää, että lait eivät ole moraalisesti velvoittavia kuin ainoastaan oman edun niin vaatiessa. Danny ei kykene sympatiaan herra Hazellia kohtaan, vaan sallii pahan tapahtua hänen kohdallaan. Pahan salliminen tapahtuu suurempien hyveiden kustannuksella. Dannyn hyveet palvelevat tavoitetta saada salametsästys onnistumaan ja saavuttaa nautinnontunteita. Danny on ihailtava hahmo, sillä hän pelastaa isänsä ja on tärkeässä osassa salametsästysuunnitelman onnistumisessa. Herra Hazellille ei sympatiaa osoiteta, vaikka hän on kertomuksessa kärsijän roolissa. Hänen pahuutensa selitetään vääryyksillä, jotka ovat kohdistuneet Dannyn ja tämän isään. Dannyn toiminnalle annetaan moraalinen hyväksyntä, sillä lopussa hänet palkitaan.

10.2 *George's Marvellous Medicine*

Juoni lyhyesti:

George jää yksin kotiin hoitamaan isoäitiään, jonka toivoisi olevan kaikin tavoin mukavampi ihminen. George päättää kehittää lääkejuoman, jolla saisi isoäidin muuttumaan paremmaksi ja inhimillisemmäksi. Lääkejuoman vaikutukset osoittautuvat kuitenkin monella tavoin yllätyksellisiksi.

Eettisen vision keskeiset ydintapahtumat ja mihin tapahtumat valintoineen johtavat:

1. George saa tietää jäävänsä yksin kotiin hoitamaan isoäitiään. *George jää hoitamaan isoäitiään, vaikkei haluaisi viettää hänen kanssaan yhteistä aikaa.* (NÖYRYYS)
2. Isoäiti pilkkaa ja pelottelee uhkaavasti Georgea. *George päättää kehittää parantavan lääkkeen, joka muuttaisi isoäidin paremmaksi.* (HYVÄNTAHTOISUUS)

3. George saa lääkkeen valmiiksi. *George tarjoilee valmista lääkettä aiheuttaen isoäidille tukalan olotilan samalla nauttien vaikutusten seuraamisesta.* (JÄRJESTELMÄLLISYYS)
4. Isoäiti on vähällä räjähtää. *George auttaa isoäitiä tuomalla lasillisen vettä.* (MYÖTÄTUNTO)
5. Isoäiti kasvaa läpi katon. *George on huolissaan talosta, josta on vastuullinen.* (VASTUULLISUUS)
6. Isoäiti päättää ottaa väkisin lääkejuoman uusinta versiota. *George estelee.* (MYÖTÄTUNTO)
= Georgen onnistuu päästä eroon isoäidistään kuitenkin lopulta tietämättä, miten asiaan suhtautua.

Eettisten ydintapahtumien ympärille rakentuu kuva moraalista, joiden perustukset ovat syvän paheelliset. Georgen hyveinä ovat ennen kaikkea luonteentaipumukset, jotka palvelevat tavoitteen, päästä eroon isoäidistä, täyttymistä. Aristotelisessa mielessä hyveet eivät kuitenkaan voi edustaa tavoitteita, jotka tuottavat samanaikaisesti pahaa. Kertomuksen toimijoista lukijan sympatiat saa osakseen George, sillä isoäiti kohtelee häntä huonosti. Georgea lukija voi kuitenkin osin vieroksua, sillä hänen pyrkimyksensä valmistaa lääkeannos ja toive päästä isoäidistä eroon ovat sellaisenaan paheellisia, jopa moraalittomia. Sympatiaa voidaan selittää kuitenkin isoäidin hirviömyönteisyydellä, joka tekee Georgen toiminnasta jossain määrin hyväksyttävää. George ei kuitenkaan pysty ottamaan omassa toiminnassaan huomioon isoäidin etua, ainoastaan omansa, joskin lääkkeen valmistus on myös hyväntahtoisuudessa suoritettu. George alkaa kertomuksen kuluessa osoittaa merkkejä katumuksesta ja lisääntyvästä myötätunnosta, jotka lisäävät hänen inhimillisyyttään. Lopussa isoäidin poismeno antaa vaikutelman, ettei lopputulos lopulta olekaan kaikkien kannalta toivottava.

10.3 Matilda

Juoni lyhyesti:

Matilda on pieni tyttö, joka asuu yhdessä vanhempiensa ja nuoremman veljen kanssa. Jo varhaisessa vaiheessa Matilda osoittautuu lapseksi, jolla on huomattavaa erityislahjakkuutta ja osaamista, jonka todellista arvoa ei osata koulussa eikä kotona arvostaa. Matilda on lopulta pakotettu reagoimaan väärinkohteluun, jota häntä kohtaan osoitetaan.

Eettisen vision keskeiset ydintapahtumat ja mihin tapahtumat valintoineen johtavat:

1. Matilda saa kuulla isänsä laittomasta autokaupasta. *Matilda paheksuu isän toimintatapaa.* (KANSALAISTAITO)
 2. Isä haukkuu Matilda tyhmäksi ja tietämättömäksi. *Matilda kokee tarpeelliseksi ojentaa isää.* (OIKEUDENMUKAISUUS)
 3. Matilda päättää jatkaa keppostelua, sillä häntä kohdellaan yhä huonosti. *Matilda saa mielihyvää, mutta ongelmat eivät ratkea.* (OIKEUDENMUKAISUUS)
 4. Rehtori syyttää Matilda Lavenderin tekemästä kepposesta. *Matilda kokee syytöksen epäoikeudenmukaisena ja kostonomaisesti kaataa lasin rehtorin päälle telekineettisellä kyvyllään.* (OIKEUDENMUKAISUUS)
 5. Matilda saa kuulla neiti Honeyn huonosta kohtelusta. *Matilda päättää auttaa neiti Honeya.* (HYVÄNTAHTOISUUS, OIKEUDENMUKAISUUS, YSTÄVYYS)
- = Matilda pääsee eroon huonoista perheoloista ja rehtorista ja päätyy asumaan onnellisesti neiti Honeyn luokse.

Kertomuksen eettinen visio lähtee henkilökohtaisesta moraalisesta ongelmasta, joka Matildalla on. Matilda kertomuksena perustuu oikeudenmukaisuuden toteuttamiselle ja reilulle vaihtokaupalle. Kuitenkin oikeudenmukaisuuden ja oman hyvän tavoittelua toteutetaan paheellisin keinoin. Matildan hyveellisyys toteutuu vasta kertomuksen toisessa jaksossa, jolloin Matilda kohdistaa hyväntekevyuden itsensä sijasta muihin. Tämä on tarpeellista, sillä hyväntahtoisuus hyveenä on ennen kaikkea muihin kohdistuvaa toimintaa. Matilda on esimerkkinä lapsesta, joka suhtautuu hyväntahtoisesti läheisiinsä ja saa aikaan tällä hyviä seurauksia. Sekä neiti Honey että Matildan kouluyhteisö saavat tuntea hänen toimintansa hyväntekevät vaikutukset, joilla on myös ystävyyttä rakentava vaikutus.

10.4 James and the Giant Peach

Juoni lyhyesti:

James asuu hirvittävien tätiensä kanssa talossa, josta hänellä ei ole poispääsyä. Eräänä päivänä hän kohtaa miehen, jonka luovuttamista siemenistä kasvaa jättimäinen persikka. Persikassa James tapaa uudet ystävänsä, joiden kanssa hän ajautuu seikkailuun kohti tuntematonta.

Eettisen vision keskeiset ydintapahtumat ja mihin tapahtumat valintoineen johtavat:

1. Tädit pitävät Jamesia holhouksessa ja kasvatusvankeudessa. *James tulee surulliseksi ja toivoo pääsevänsä vielä joskus osaksi parempaa elämää.* (TOIVEIKKUUS)
 2. James ja hänen uudet ystävänsä ovat vaarassa hukkua mereen haiden uhatessa persikkaa. *James keksii neuvokkaasti keinon, jolla persikka saadaan lokkien vetämänä taivaalle.* (VASTUULLISUUS, YSTÄVYYS)
 3. Tuhatjalkainen tippuu mereen. *James heittäytyy pelastamaan tuhatjalkaisen.* (ROHKEUS, YSTÄVYYS)
 4. Tuhatjalkaisen suututtama pilvimies uhkaa seuruetta. *James pelastaa neuvokkuudellaan tilanteen.* (VASTUULLISUUS, YSTÄVYYS)
- = James ja hänen ystävänsä löytävät Amerikan ja jäävät mantereelle asumaan uuden elämän saavuttaneina sankareina.

James toimii hyveellisesti ponnistelemalla oman ja ryhmän hyvän puolesta. Hänen toiveikkuutensa auttaa irtautumaan menneestä ja toiminnallinen rohkeutensa estää tuhatjalkaista kuolemasta ja ryhmää tulemasta syödyksi. James antaa esimerkin rohkeasta toiminnasta, jonka seurauksena hyviä asioita tapahtuu sekä hänelle että muulle ryhmälle. Sovittelevuutensa, vastuullisuutensa ja neuvokkuutensa avulla James saa johdettua ryhmän turvallisesti uudelle mantereelle. Jamesin toimintaa motivoi osaltaan myös tunne ystävydestä, joka velvoittaa hänet toimimaan muiden etua edistävästi.

10.5 Charlie and the Chocolate Factory

Juoni lyhyesti:

Charlie on poika, joka asuu perheensä kanssa vaatimattomissa olosuhteissa suuren suklaatehtaan varjossa. Tehtaanomistaja Willy Wonkan järjestämästä kilpailusta Charlien onnistuu voittaa esittelykierros tehtaaseen yhdessä neljään muun lapsen kanssa. Lopulta Charlie vakuuttaa Wonkan kyvystään johtaa tehdasta tulevaisuudessa.

Eettisen vision keskeiset ydintapahtumat ja mihin tapahtumat valintoineen johtivat:

1. Charlie elää ahtaalla yhdessä muun perheensä kanssa. *Charlie jaksaa pitää yllä positiivista asennetta elämään ja optimismia tulevaan.* (TOIVEIKKUUS)
 2. Charlieta halutaan kohdella perheessä paremmin kuin muita. *Charlie haluaa tulla kohdelluksi tasa-arvoisesti.* (OIKEUDENMUKAISUUS)
 3. Willy Wonka ohjeistaa lapsia noudattamaan hänen ohjeitaan. *Charlie tottelee herra Wonkaa.* (TOTTELEVAISUUS, ITSEKURI)
 4. Charlie pääsee tehtaaseen tutustumaan. *Charlie on innoissaan näkemästään, mutta hillitsee itsensä (muiden lasten seurattessa omia intohimojaan).* (ITSEKURI)
 5. Muut lapset kokevat ikävyyksiä huonosta käyttäytymisestään johtuen. *Charlie on huolissaan joidenkin lasten kohdalla siitä, miten heille käy.* (MYÖTÄTUNTO, HYVÄNTAHTOISUUS)
 6. Charlie saavuttaa Wonkan luottamuksen ja saa tietää voittaneensa. *Charlie on pahoillaan perheensä osattomuudesta.* (HYVÄNTAHTOISUUS)
- = Charlie voittaa kilpailun suklaatehtaan omistajuudesta ja saa perheensä mukaan asumaan tehtaaseen.

Charlien toiminta on hyveellistä pienieleisyydessään. Charlien toiveikkuus palkitaan pääsyllä tehtaaseen, jossa hän osoittaa tottelevaisuutta ja kuuliaisuutta herra Wonkaa kohtaan. Siinä missä muut lapset seuraavat passioitaan eivätkä kykene itsehillintään, Charlie noudattaa annettuja ohjeita. Charlie osoittaa paikoittaista myötätuntoa lapsia kohtaan, mutta on heitä vahvemmin omien läheistensä hyvinvoinnista kiinnostunut. Charlien voitto kilpailussa osoittaa hänen toimineen oikein ja odotusten arvoisesti.

11 POHDINTAA

”Jokaisen ihmisen etiikka heijastaa hänen ainutkertaista persoonaansa, vaikka ihmisten välisiä yhteisiäkin piirteitä on olemassa.” (Airaksinen 1995, 22).

Lasten kasvaminen hyvyyteen on ihanteellinen kasvatustavoite, jonka moni allekirjoittaa asiaa sen tarkemmin pohtimatta. Kyseessä on itsestäänselvyys, joka hyväksytään implisiittisesti osaksi kasvatus- ja opetustodellisuutta. Katsellessaan ihmisten arkipäiväisiä toimia lapsi saa jatkuvasti vaikutteita rakentaa omaa moraalitajuaan ja -persoonaansa. Osasta lapsia varttuu moraalisesti kyvykkäitä yksilöitä, jotka ymmärtävät hyvyyden merkityksen yhteisöllisyyttä tavoittelevassa, mutta syvän yksilökeskeisyyden läpituokemassa nykymaailmassa. Joidenkin yksilöiden kohdalla moraalitaju ei kuitenkaan koskaan saavuta tasoa, jota maailman hyvinvointi nyt ja tulevaisuudessa edellyttää. Hyveet ovat tulleet filosofiseen etiikkaan takaisin, jonka myötä myös kasvatuksen kentällä on herätty keskustelemaan, mikä on moraalin kannalta huomionarvoisinta. Filosofin Timo Airaksisen edellä mainittu sitaatti soveltuu samalla haasteeksi kaikelle kasvatukselle. Jos kerran ihmiset ovat persoonia, miksi he eivät sitten pyrkisi olemaan persoonina jonkinlaisia ja, jos mahdollista, inhimillisesti parempia. Ongelmaksi nousevat moraalisten todellisuuksien sekalaisuus. Toive hyvästä ihmisyydestä, vaikka se olisikin tavoittamaton utopia, voidaan kuitenkin kääntää keskusteluksi siitä, millaisin keinoin kasvattajien on mahdollista opettaa hyveitä ja hyville rakentuvaa persoonuutta ja millaista mallia hyveellisyydestä lapsille opetetaan käytössä olevien moraalilähteiden kuten lastenkirjojen välityksellä nyt – ja tulevaisuudessa.

Tässä tutkimuksessa olen tutkinut Roald Dahlin lapsipäähenkilöitä ja tuonut tarkasteluun heidän moraalisia ja hyve-eettisiä taipumuksiaan. Kukin lapsipäähenkilöistä yhdessä kertomuksen kokonaisuuden kanssa muodostavat ainutlaatuisen tapahtuma- ja tulkintaympäristön. Tutkituista moraalipersoonuuksista ja eettisistä visioista voidaan huonosti tehdä yleistäviä päätelmiä, sillä ne ovat vaikutelmia, joilla on koti tutkijan päässä. Joku toinen tutkija saattaa tulkita luettuja kirjoja täysin toiseen näkemykseen päätyen. Roald Dahlin kirjoja lukevat niin lapset kuin aikuiset. Sen sijaan, että lukijana olisi joko lapsi tai aikuinen, Dahlia tulisi mielestäni lukea ennen kaikkea yhdessä ja filosofisella otteella – kysellen ja kyseenalaistaen. Tällöin olisi mahdollista lapselle

kertomusten moniselitteiset henkilöahmot tulkita niin, että heidän sekä paheellinen että hyveellinen puolensa tulisivat monitahoisesti käsitellyiksi. Kertomusten moraaliset viestit ja mallit voivat osaltaan vaikuttaa siihen, millaisia rakennusaineiksi lapsi moraalisesta kehityksensä tueksi saa. Tutkimukseni perusteella voin sanoa, etteivät Roald Dahlin kertomukset sovellu parhaalla mahdollisella tavalla osaksi narratiivista eettistä kasvatusta. Syitä tähän on löydettävissä monia. Ensinnäkin Dahlin kertomukset ovat moniselitteisiä ja pitkälti juonipainotteisia. Toisekseen lapsihenkilöhahmot voivat olla hyveellisyydessään paheellisia, jolloin lukijalle annetaan viesti paheellisuuden kannattavuudesta hyvää tavoiteltaessa. Kolmanneksi kertomusten eettiset visiot eivät ole yksiselitteisiä ja johdonmukaisesti tietynlaista toimintaa suosivaa. Lastenkirjallisuuden tulisi vahvistaa tietynlaista toimintatapaa ja olemusta lapsessa. Täten Dahlin arvo voidaan asettaa kyseenalaiseksi, sillä lapsihenkilöhahmot edustavat eettisesti arveluttavia toiminnan malleja eettisesti arvostettavien ohella. Kertomuksia on hankala lukea aristotelisen hyve-etiikan linssien läpi. Aristotelisen hyve-etiikan tutkimiseksi kertomusten tulisi olla elämänkaarta laajemmin käsitteleviä. Tämän lisäksi kertomuksissa pitäisi olla henkilöiden ja heidän toimintansa motiiveja ja syy-seuraussuhteita kartoitettavia osuuksia, jotta luotettavien tulkintojen tekeminen olisi syvyysuunnassa mahdollista. Dahlilla hyveellisyys ei tulkintani mukaan ole mikään edellytys kertomuksen kertomiselle. Tämä piirre erottaa Dahlin esimerkiksi Aisopoksesta, jonka kertomuksissa hyveen selkeällä ja konkreettisella opetuksella oli ensisijainen funktio. Dahl ei alleviivaa hyveitä, vaan ne ovat häivytettyinä osaksi henkilöahmojen kokonaispersoonaa ja toimintaa, josta kertoja harvoin paljastaa tulkinnan puolesta riittävästi. Tällöin henkilöahmot jäävät staattisiksi, tulkinta yksipuolistuu ja hyveet jäävät verhotuiksi.

Tiedot Dahlin lapsipäähenkilöistä pohjautuvat episodisille tapahtumille, jolloin lukijan on vaikea tietää, toimisiko joku henkilöistä omassa toiminnassaan johdonmukaisesti tiettyä hyvettä noudattaen. Näin ollen on perusteetonta sanoa, että Matilda esimerkiksi on hyveellinen, sillä hänestä ei lukija tiedä riittävästi voidakseen kyseistä päätelmää tehdä. Dahlin kertomuksissa lähtökohtana on miltei poikkeuksetta väärä, johon on reagoitava. Vaihtoehdoksi harvoin käy erimielisyyksien sovittelu, sillä väärämieliset eivät *järkepuhetta* kuuntele. Uskoakseni Dahlin lievä pessimistinen ja synkkä maailmankuva tekeekin hyveellisen toiminnan kannattamattomaksi, jolloin yksilön on oikeutta saada oltava jossain määrin paheellinen. Kertomusten moraaliset ongelmat ratkeavat Dahlille tyypillisesti joko vääräydellä tai fantasian keinoin. Dahlilla lapset eivät voi olla puhtaan hyveellisiä, sillä a) he ovat vasta lapsia ja b) aikuisten maailma sallii paheellisuuden. Toiminnassaan lapset peilaavat maailmaa, jossa he elävät. Dahl saattaa lastensa

kautta esittää, ettei hyveellisyys yksin riitä maailmassa, jossa aikuiset yrittävät paheellisina kasvattaa lapsia paremmiksi kuin itse ovat. Kertomuksissa lapset ovat omassa toiminnassaan moraalisesti juuri niin mustavalkoisia kuin tosielämässäänkin. Tällöin he ovat ensisijaisesti passioiden ja toissijaisesti järjen ohjaamia. Tässä suhteessa Dahlin lapsipäähenkilöt eivät ole fantasiamaisia, vaan realismia edustavia.

Luonnekasvatuksessa (Character Education) korostetaan hyveiden jalostamista yksilön eettistä elämää ohjattaessa. Opettajan on sitouduttava omassa opetuksessaan jonkinlaiseen moraaliseen päämäärään. Tämän päämäärän kirkastamisessa oppilaille opettaja voi käyttää apunaan kirjallisuutta. Liukko (2011) antaa tutkimuksessaan ymmärtää, että tarve *narratiiviselle eettiselle kasvatukselle* on suuri. Kertomuksia on kasvattajilla käytössään riittävästi, ellei jopa liikaa. Kertomuksia tulisi hyödyntää osana koulujen eettistä opetusta systemaattisesti, joskin harkitusti ja hyvän suunnittelun kautta, sillä kirjallisuus voi palvella pahimmassa tapauksessa myös oppien ja arvojen pakkosyöttämistä (ks. Liukko 2011, 305). Aivan kuten Ollila (1997, 24) toteaa, moraalista on haettava inspiraatiota. Simo Skinnari (1994, 28) antaa tulevaisuuden moraalikasvatukselle ohjeen, jonka mukaan arvokasvatuksessa, joka sellaisenaan pätee myös kasvatuksessa hyveisiin, tärkeää on kasvaa tiettyihin arvoihin, jotka yksilö itse löytää ja hyväksyy osaksi elämäntarkoitustaan. Kasvatuksen tehtävä ei ole ”tuottaa” valmiita persoonia vaan ”herättää” niitä. Yhteisöllisyys on vahvasti mukana siinä elämän mielekkyyden ja päämäärän etsinnässä, jota ihminen läpikäy. Yksilö ei kuitenkaan etsi merkitystä yksin, vaan kasvattaja kulkee hänen vierellään tukijana, helpottajana ja innostajana. Kasvattajan apuna taas ovat kaikki ne aineistot, joita kulttuuri on tuottanut hyvän elämän etsinnän helpottamiseksi. Aineistot stimuloivat etsimään merkityksiä ja hyvää elämää, mutta ne eivät milloinkaan ylitä yksilön vapautta tehdä lopullisia valintoja elämänsä suhteen itse.

Omassa työssäni opettajana olen toistuvasti huomannut, etteivät kaikki kasvatuksen kentällä tule ajatelleeksi, millaisia lapsia - millaisia persoonia - maailmaan tulisi kasvattaa. Kasvatus lähtee tiedollisten vaatimusten täyttämisestä, jolloin kaikki oppilaat mielletään massaksi joukoksi *yksilöitä* sijaan. Itse uskon henkilökohtaisen kasvun ja yksilöitymisen olevan elämän keskeisimpiä tavoitteita, ja tämä päämäärä tarvitsee motivaatiota pyrkiä hyvyyteen ja muiden elämää huomioon ottavaa asennetta. Tässä työssä esiin nousseet ajatukset hyveistä koen läheisiksi opin *personalismista* kanssa. Personalismi pyrkii inhimillisen persoonan tunnustamiseen ja uudenlaisen järjestyksen ja muutoksen luomiseen ihmisten ajattelutottumuksissa ja toiminnassa kommunikaatiossa muiden vapaiden ja itsetiedostavien persoonien kanssa. Hyveisiin kasvattamisen uskon palvelevan

personalismin tavoitteita ihmisen löytää itsestään vastuullinen, kriittinen, inhimillinen, merkityksiä etsivä ja luova ja kaikin tavoin parempi olento, jonka hyvyys on sekä yksilöllistä että yhteisöllistä. Näin ihminen voi löytää paikkansa maailmassa ja kyetä olemaan hyvä ihminen yhdessä muiden kanssa. Kasvatuksen tavoitteena on saada aikaan kasvua kohti jotakin päämäärää. Hyve-etiikassa ongelmaksi nousevat niiden hyveiden määrittely, jotka olisivat olla hyvän elämän ja yhteisöllisen edun kannalta tavoiteltavia. Tällaisia hyveitä on vaikea osoittaa lankeamatta relativismiin ja ylimielisyyteen moraalien perustuksia etsittäessä. Moraalitotuuksien etsimisen hankaluus ei kuitenkaan saa estää sitä yhteiskunnallisen transformaation mahdollisuutta, joka hyve-etiikkaan sisältyy ja josta siinä viime kädessä myös on kysymys.

Aristoteleen lähestyminen etiikkaan ja moraaliseen elämään on, kuten sanottua, viime vuosikymmenten aikana ollut suuren kiinnostuksen kohteena. Aristotelesta kiinnostivat erityisesti hyveet ja hyveellisen elämän esimerkit. Hän yritti esittää tilanteita, jotka ovat tyypillisiä kaikille ihmisille ja toimintatapoja ja ratkaisumalleja, joiden kautta hyveellisyyttä voidaan ymmärtää. Roald Dahl tekee tämän saman, mutta tavalla, jota ei lukijana ensimmäiseksi ajattele. Dahlin lapset ovat sankareita, sillä he selviytyvät elämänsä vaikeuksista toimimalla hyvin. He toimivat tavalla, jonka uskovat tuottavan itselleen parhaan mahdollisen lopputuloksen. Tutkimassani viidessä Roald Dahlin kertomuksessa lapset ovat tärkeässä asemassa, sillä he antavat lukijalle mallin rakentaa omaa persoonuuttaan, myös moraalisesti. Tämän tutkimuksen anti on esitellä niitä moraalipersonoita, joita Dahl pitää kertomuksissaan keskeisinä. Nämä persoonat ovat kertomuksissaan altavastajia, mutta onnistuvat nousemaan ongelmissaan voittajiksi. Mielenkiintoiseksi asetelman tutkimukselliselta kantilta tekee se oletettava erilaisuus, joka vallitsee Aristoteleen tosielämän konventioita pohjustavien hyveiden ja fantasiaan painottuneen lastenkirjallisuuden välittämien hyveiden välillä. Roald Dahlin kertomukset ovat kuitenkin aristotelisessä mielessä ainakin jokseenkin yhteenkatsovia, vaikka kertomusten hyveellisyydestä elämän suurta päämäärää ajatellen ei voidakaan sanoa varmuudella mitään. Kertomusten ongelmanratkaisua edellyttävissä tilanteissa hyveet kuitenkin ovat olemassa samalla määrittäen päähenkilöiden persoonuutta.

Hyve-etiikka on väkevä kannanotto ihmisen olemuksen ja inhimillisen hyvän universaalisuuden puolesta. Airaksinen (1995, 13) epäilee, ettei aristotelisten hyveiden, kuten hyväntahtoisuus, opettaminen ole kenties lainkaan mahdollista. Hyveeseen voi kuitenkin ohjata, sillä hyvän tahtominen on paheellisuuden sijasta sekä kannattavaa että luonnollista. Airaksinen (1995, 23) toteaa oppilaan itsensä toteuttamisen olevan avain hyveeseen. Elämä on subjektiivinen kokemus ja

tällöin yksilön tulee löytää itsestään etiikka, joka pikemminkin yhdistää ihmisiä toisiinsa kuin erottelee heitä. Nykypäivänä on korostetun tärkeää pohtia, millaisia päämääriä ihmisellä tulisi olla ja millaisia valintoja ihmisen tulisi tehdä käytännön elämässä, jotta visio hyvästä elämästä toteutuisi. Ihminen joutuu väistämättä muodostamaan käsityksen siitä, kuinka menetellä vaaratilanteissa, miten suhtautua nautintoihin tai ystäviin tai miten reagoida rikkomuksiin lakia kohtaan. Näissä tilanteissa hyveet ovat kohde, jota kurkotella oikean valinnan toivossa.

Tässä tutkimuksessa olen pyrkinyt esittämään valitsemani kirjailijan tuotannosta malleja sellaisesta hyveellisyydestä, joka edistäisi parempaa elämää ja olisi esimerkkinä (lapsi)lukijalle toiminnasta, josta seuraa hyvää ulkoisesti epäilyttävistä lähtökohdista huolimatta. Tässä olen osin onnistunut, osin en. Aristoteliset hyveet eivät edellytä yksinomaan etsimään objektiivisia totuuksia elämästä, vaan subjektiivinen valinnanvapaus on yhtä lailla tärkeää. Tämä takaa vaihtoehtoisten elämänmuotojen rinnakkaiselon, vaikka päämäärä elämälle onkin ihmisten kesken jaettu. Roald Dahlia on pidetty lastenkirjallisuuden outolintuna ja hänen tuotantoaan arvosteltu epäsovinnaksi lapsille, koska sen on uskottu kantavan moraalisesti väärämielistä sanomaa. Kritiikissä on kuitenkin mielestäni jätetty paljon moraalisesti arvokasta noteeraamatta. Ehkä kirjoissa tulisi pohtia enemmän sitä, millaista mallia ne hyveellisyydestä opettavat sen sijaan, että keskitytään moittimaan kuvaa, jonka kirjailija esimerkiksi vanhemmista antaa. Jos maailma kerran on viallinen ja olosuhteet elämässä joskus huonot, sitä tärkeämpää on pohtia, miten kyseinen tila voidaan kohdata ja hyvien valintojen kautta muuttaa paremmaksi omaa ja muiden kokonaishyvää edistäen. Yksilö tulee hyveelliseksi toimimalla kuten hyveet edellyttävät. Elämää ei voi oppia kirjoista, vaan oppi on haettava toiminnasta (Turunen 1996, 20). Kuitenkin juuri kirjoissa tätä toimintaa voidaan ideaalisella tavalla näyttää toteen.

Tämä tutkimus on läheistä sukua Arja Liutan julkaisemaan väitöskirjalle ”*Ope, lue se uusiksi*” (2001), jossa keskitytään hyve-eettiseen opetukseen narratiivisesta näkökulmasta. Liutan tutkimus on ensimmäisiä tutkimuksia lajissaan Suomessa. Käsillä olevan työn yhtenä suurimmista puutteista on kertomusten välittämien merkitysten yksipuolinen tulkitseminen. Liutan tutkimuksessa lasten vastaanotolla ja heidän tekemillään tulkinnoilla on suuri ja tärkeä rooli. Tässä yhteydessä on kuitenkin syytä painottaa, että tutkimukset eivät ole kaikin osin keskenään vertailtavissa. Omassa tutkimuksessani olen huomionut myös reseptiotutkimuksen keskeisiä piirteitä tuomatta niitä kuitenkaan tutkimuksen käyttöön laajemmin. Sekä Liutan tutkimus että tutkimukseni Roald Dahlista osuvat ajallisesti lähelle toisiaan. Ne kertovat erillisinä, mutta perheyhtäläisinä

tutkimuksina siitä mielenkiinnosta, jota hyve-etiikalla tässä ajassa on. Jatkossa on oletettavaa, että kiinnostus hyveitä kohtaan lisääntyy, sillä kasvatuksen vaikeudet ja tulevaisuuden haasteet tulevat edellyttämään uusia avauksia alueille, joilla on tarjota kasvatukselle uutta inspiraatiota. Tämä tutkimus tuo edellä mainittuun Liutan työhön vain vähän lisää, mutta toivottavasti kannustaa tutkijoita jatkossa tarttumaan aiheeseen entistä herkemmin. Jatkotutkimuksellisesti tärkeää olisi keskittyä laajemmin kirjallisuuden ja lukijan merkitystenvälitysyhteyksiin moraalikasvatuksellisessa viitekehyksessä. Kirjallisuuden vaikutelmien tutkimista on pidetty hankalana, mutta pidän sitä välttämättömänä vaatimuksena, jos kirjallisuuden ja elämäntaidon kasvatuksen yhteyttä aiotaan vahvistaa. Tämä vaatimus edellyttää entistä haasteellisempia tutkimusasetelmia ja tutkimuksellista ennakkoluulottomuutta. Hyve-etiikan ja lastenkirjallisuuden tutkimus voi tulevaisuudessa antaa myös kirjailijoille eväitä suunnata taiteellista ilmaisua yleisten moraalikasvatuksen tavoitteiden suuntaisesti.

“People care for the books they read; and they are changed by what they care for – both during the time of reading and in countless later ways more difficult to discern.” (Nussbaum 1990, 231). Nussbaumin ajatus on väkevä ja kertoo kirjallisuuden olevan erityinen keino ihmisen muuttaa itseään ja maailmaa. Ei ole yhdentekevää, mitä lapsille luetaan. Aivan kuten Nussbaum uskoo, itsekin uskon kirjojen muuttavan ihmistä monin tavoin. Roald Dahlin lapsisankarit ovat tavallisia lapsia, joiden maailma on julma, mutta toiveikas, tosi, mutta fantasiantäyteinen. Roald Dahl ilmaisee valituissa kertomuksissa näkemyksiään siitä, millaista lapsuuden tulisi olla ja millaisia lapsien, jotka sitä elävät. Koulu joutuu jatkuvasti ottamaan kantaa oikeanlaiseen etiikkaan ja arvoihin vain huomatakseen työn olevan mahdotonta toteuttaa kaikkia tyydyttävällä tavalla. Arvokasvatus on ristiriitojen sävyttämää. Arvot ovat abstrakteja entiteettejä, joiden opettaminen on työlästä. Turunen (1996, 22) toteaa arvokeskustelun, jossa pyritään huomioimaan yksilön oma ja ihmislajina oleminen, olevan kuitenkin mahdollista ja järkevää. Omasta mielestäni moraalista on turha edes puhua, jollei ymmärretä sitä, millä tavoin ihminen yksilönä omaa elämänsä ja olemistaan merkityksellistä. Oma käsitykseni on, että ihminen on yksilö, jolla on tahto tehdä joko hyviä tai pahoja tekoja riippuen siitä, millaiseksi hän elämänsä ja elämänsä päämäärän mieltää. Jos yksilö on hyvä, hän tahtoo hyvää ja hänelle elämä on täynnä hyviä pyrkimyksiä ja hyvää edistäviä valintoja. Moraalitieto vaatii jatkuvaa kyseenalaistamista ja pohdiskelua. Kasvattajan tehtävänä on auttaa lasta löytämään hyvän elämän tavoittelun mielekkyys ja arvo. Lapsille suunnatut kertomukset antavat aina väistämättä malleja lapselle suunnata toimintaansa. Toivottavaa olisi, että nämä mallit

kannustaisivat hyvään ja hyveeseen ja antaisivat sekä tietoa että inspiraatiota lapselle tehdä hyväksi tiedettyjä asioita.

LÄHTEET

Tutkitut Roald Dahlin lastenkirjat

Roald Dahl. 1998. Charlie and the Chocolate Factory. Lontoo: Puffin Books.

Roald Dahl. 1982. Danny the Champion of the World. Lontoo: Heineman Educational Books.

Roald Dahl. 1998. George's Marvellous Medicine. Lontoo: Puffin Books.

Roald Dahl. 1995. James and the Giant Peach. Lontoo: Puffin Books.

Roald Dahl. 1998. Matilda. Lontoo: Puffin Books.

Tutkimuskirjallisuus

Aho, S. & Laine, K. 2002. Minä ja muut. Helsinki: Otava.

Airaksinen, T. 1995. Logiikka ja mielikuvitus hyveen opetuksessa. Teoksessa P. Elo & H. Simola (toim.) Arvot, hyveet ja tieto. Helsinki: Painatuskeskus, 19–29.

Aristoteles. 2008. Nikomakhoksen etiikka. Suom.Simo Knuutila. Helsinki: Gaudeamus.

Barcalow, E. 2003. Moral Philosophy. 3rd Edit. Los Angeles: Wadsworth/Thomson Learning.

Bennett, W. 1993. The Book of Virtues. New York: Simon & Schuster.

Bennett, W. 1998. The Children's Treasury of Virtues. New York: Simon & Schuster.

Bohlin, K. 2005. Teaching Character Education through Literature. Lontoo: Routledge.

Bohlin, K., Farmer, D. & Ryan, K. 2001. Building Character in Schools. San Francisco: Jossey Bass.

Booth, W. 1998. The Company We Keep: An Ethics of Fiction. Los Angeles: University of California Press.

Coles, R. 1994. Foreword. Teoksessa W. Kilpatrick, G. Wolfe & S. Wolfe (toim.) Books That Build Character. New York: Touchstone Books, 13–15.

Cullingford, C. 1998. Children's Literature and its Effects. Lontoo: Cassel.

Cunningham, A. 2001. The Heart of What Matters: The Role of Literature in Moral Philosophy. Los Angeles: University of California Press.

Devine, T. Ho Seuk, J. & Wilson, A. 2001. Cultivating Heart and Character. North Carolina: Character Development Publishing.

Eaglesstone, R. 2009. Doing English: A Guide for Literature Students. Lontoo: Routledge.

Gibbs, L. & Earley, E. 1994. Using Children's Literature to Develop Core Values. Bloomington: Phi Delta Kappa Educational Foundation.

Gooderham, D. 1995. Teoksessa G. Foxx (toim.) Celebrating Children's Literature in Education. Lontoo: Hodder & Stoughton, 151–157.

Gregory, M. 2009. The Ethical Power of Narratives. Illinois: University of Notre Dame Press.

Guroian, V. 1998. Tending the Heart of Virtue. How Classic Stories Awaken a Child's Moral imagination. New York: Oxford University Press.

Hancock, M. 2004. A Celebration of Literature and Response. Children, Books, and Teachers in K-8 Classrooms. 2nd Edit. New York: Pearson Education.

Hawthorn, Jeremy. 1993. Studying the Novel: an introduction. Lontoo: Arnold.

Helkama, K. 2009. Moraalipsykologia. Hyvän ja pahan tällä puolen. Helsinki: Edita.

Hodder, I. 2003. The Interpretation of Documents and Material Culture. Teoksessa N. Denzin & Y. Lincoln (toim.) Collecting and Interpreting Qualitative Materials. Lontoo: Sage, 155–175.

Hollindale, P. 2008. And Children Swarmed to Him Like Settlers. He became a Land. The Outrageous Success of Roald Dahl. Teoksessa J. Briggs, D. Butts ja M.O Grenby (toim.) Popular Children's Literature in Britain. Hampshire: Ashgate, 271–286.

Hughes, T. 1995. Teoksessa G. Foxx (toim.) Celebrating Children's Literature in Education. Lontoo: Hodder & Stoughton, 3–20.

Hunt, P. 1991. Criticism, Theory, and Children's Literature. Oxford: Blackwell Publishing.

Hunt, P. 1999. Introduction: The World of Children's Literature? What is Childhood? Teoksessa P. Hunt (toim.) Understanding Children's Literature. Lontoo: Routledge, 1–14.

Hunt, P. 2001. Children's Literature. Oxford: Blackwell Publishers.

Häyry, H. & Häyry, M. 1997. Hyvä, kaunis, tosi – arvojen filosofiaa. Helsinki: Yliopistopaino.

Häyry, M. 2002. Hyvä elämä ja oikea käytös. Historiallinen johdatus moraalifilosofiaan. Helsinki: Yliopistopaino.

Ihonen, M. 2001. Laituri numero kolmetoista. Teoksessa T. Korolainen (toim.) Kirjaseikkailu: Lasten- ja nuortenkirjallisuuden opas. Helsinki: Tammi, 136–153.

Ihonen, M. 2002. Niin sanottu edistys. Moralismia lasten- ja nuortenkirjallisuudessa. Saatavilla www- muodossa [<http://www.uta.fi/~tlmaih/Jutut2/nkirmora.htm>] (Viitattu 19.1.2012)

Johnson, M. 1993. Moral Imagination. Chicago: The University of Chicago Press.

Jones, R. 1997. Characters in Children's Literature. Detroit: Gale Research.

Kilpatrick, W., Wolfe, G. & Wolfe, S. 1994. Books That Build Character. New York: Touchstone Books.

Kohlberg, L. 1986. A Current Statement on Some Theoretical Issues. Teoksessa S. Modgil & C. Modgil (toim.) Lawrence Kohlberg. Consensus and Controversy. Lontoo: The Falmer Press, 485–546.

Koski, M. 1998. Ulkomaisia satu- ja kuvakirjailijoita, eli kuka loi Lorinalätyn. Helsinki: Kirjastopalvelu.

Kotkavirta, J. 2007. Teoksessa J. Kotkavirta (toim.) Persoonia vai ihmisiä. Helsinki: Gaudeamus, 9-40.

Kurki, L. 2002. Persoonia ja yhteisö. Personalistinen sosiaalipedagogiikka. Helsinki: Minerva Kustannus.

Käkelä-Puumala, T. 2001. Persoonia, funktio, teksti – henkilöhahmon tutkimuksesta. Teoksessa O. Alanko & T. Käkelä-Puumala (toim.) Kirjallisuudentutkimuksen peruskäsitteitä. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 241–271.

Laitinen, A. 2007. Charles Taylor ja persoonat päämäärinä sinänsä. Teoksessa J. Kotkavirta & P. Niemi (toim.) Persoonia. Jyväskylä: Minerva Kustannus, 201–211.

Lammenranta, M. 1990. Kirjallisuuden arvottaminen. Teoksessa A. Haapala, E. Haapala, A. Kinnunen ja M. Lammenranta (toim.) Kirjallisuuden filosofiaa. Helsinki: Valtion painatuskeskus, 143–156.

Liutta, A. 2011. "Ope, lue se uusiksi!". Narratiivisen eettisen kasvatuksen perusteita erityisesti hyve-eettisestä näkökulmasta. Akateeminen väitöskirja. Tampere: Tampereen yliopisto.

- Lehr, S. 1991.** The Child's developing Sense of Theme. New York: Teachers College Press.
- Leinonen, A. 2006.** Fantasian taikamaailma. Teoksessa A. Leinonen & I. Loivamaa (toim.) Ihmeen tuntua. Näkökulmia lasten ja nuorten fantasiakirjallisuuteen. Helsinki: Kirjastopalvelu, 20–44.
- Lesnik-Oberstein, K. 1999.** Essentials: What is Children's Literature? What is Childhood. Teoksessa P. Hunt (toim.) Understanding Children's Literature. Lontoo: Routledge, 15–29.
- Lichtman, M. 2006.** Qualitative Research in Education. A User's Guide. Lontoo: Sage.
- Lukens, R. 2008.** A Critical Handbook of Children's Literature. Boston: Allyn and Bacon.
- May, J. 1995.** Children's Literature and Critical Theory. Oxford: University Press.
- Merriam, S. 2009.** Qualitative Research. A Guide to Design and Implementation. San Francisco: Jossey-Bass.
- Mikkelsen, N. 2005.** Powerfull Magic. Learning from Children's Responses to Fantasy Literature. New York: Teachers College Press.
- Moilanen, P. & Rähkä, P. 2007.** Merkitysrakenteiden tulkinta. Teoksessa R. Aaltola & J. Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin: Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä: PS-kustannus, 46–69.
- MTV3. 2010.** 45 minuuttia. Lastenkirjallisuudesta pitäisi puhua enemmän. Saatavilla www-muodossa [<http://www.mtv3.fi/uutiset/45min/jaksot.shtml?1034524>] (Viitattu 20.10.2011)
- Narvaez, D., Bentley, J., Gleason, T. & Samuels, J. 1998.** Moral theme comprehension in third graders, fifth graders, and college students. Reading Psychology: An international Quarterly. No. 19/2009, 217-241.
- Nash, R. 1997.** Answering the "Virtuecrats": A Moral Conversation on Character Education. New York: Teachers College Press.

- Nikolajeva, M. 2002.** The Rhetoric of Character in Children's Literature. Lontoo: Scarecrow Press.
- Noddings, N. 1998.** Philosophy of Education. New York: Westview Press.
- Nodelman, P. 2008.** The Hidden Adult. Baltimore: John Hopkins University Press.
- Nodelman, P. & Reimer, M. 2003.** The Pleasures of Children's Literature. Boston: Allyn & Bacon.
- Nucci, L. 2009.** Nice is not enough. Facilitating Moral Development. New Jersey: Pearson Education.
- Nussbaum, M. 1990.** Love's Knowledge. Essays on Philosophy and Literature. New York: Oxford University Press.
- Ollila, M-R. 1997.** Moraalin tuolla puolen. Helsinki: WSOY.
- Ollila, M-R. 2005.** Persoonan valta. Helsinki: WSOY.
- Piaget, J. 1988.** Lapsi maailmansa rakentajana. Suom. S. Palmgren. Helsinki: WSOY.
- Pietarinen P. & Poutanen, S. 1998.** Etiikan teorioita. Helsinki: Gaudeamus.
- Pojman, L. 2002.** Ethics. Discovering Right & Wrong. 4th Edit. Los Angeles: Wadsworth/Thomson Learning.
- Puolimatka. T. 1996.** Kasvatus ja filosofia. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Reimer, J., Pritchard Paolitto, D. & Hersh, R. 1990.** Promoting Moral Growth. 2nd Edit. Illinois: Waveland Press.
- Rosenblatt, L. 1978.** The Reader, the Text, The Poem. Illinois: Southern Illinois University Press.

Rosenstand, N. 2009. The Moral of the Story. An introduction to Ethics. 6th Edit. New York: McGraw Hill.

Ruuska, H. 2001. Nuortenkirjoja teemoittain – Kreisit murkut steissillä. Teoksessa T. Korolainen (toim.) Kirjaseikkailu: Lasten- ja nuortenkirjallisuuden opas. Helsinki: Tammi, 276–283.

Sandin, R. 1992. The Rehabilitation of Virtue: Foundations of Moral Education. New York: Praeger.

Shavit, Z. 1986. Poetics of Children literature. Athens: University of Georgia Press.

Shavit, Z. 1999. Teoksessa S. Beckett (toim.) Transcending Boundaries. New York: Garland Publishing, 83–98.

Sisättö, V. 2006. Fantasia ja fantasiakirjallisuus. Teoksessa A. Leinonen & I. Loivamaa (toim.) Ihmeen tuntua. Näkökulmia lasten ja nuorten fantasiakirjallisuuteen. Helsinki: BJT Kirjastopalvelu, 9–19.

Skinnari, S. 1994. Kasvatusfilosofia ja kasvatuksen tavoitteet. Teoksessa S. Skinnari & J. Toiskallio Miksi kasvatuksen filosofiaa. Turun. yliopiston täydennyskoulutuskeskuksen julkaisuja A: 21. Turku: Painosalama Oy, 7–32.

Stake, R. 1995. The Art of Case Study Research. Lontoo: Sage.

Stoodt-Hill, B. & Amspaugh-Corson, L. 2001. Children's Literature: Discovery for Lifetime. 2th Edit. New Jersey: Prentice-Hall, Inc.

Townsend, J. 1996. Written For Children: An Outline of English-Language Children's Literature. 6th Edit. London: The Scarecrow Press.

Turunen, I. 1996. Aristotelinen hyve-etiikka – näkökulma kasvatustieteen filosofiaan. Teoksessa J. Aaltola & P. Moilanen (toim.) Hyveet, dialogi ja kasvatustieteen päivien 3. osaraportti. Jyväskylä: Yliopistopaino, 15–24.

Von Wright, G. H. 2001. Hyvän muunnelmat. Helsinki: Otava.

Vuori, S. 2002. Lastenkirjallisuus ja lukija. Miksi Roald Dahlin lastenkirjat kiehtovat iästä riippumatta? Pro gradu -tutkielma. Tampere: Tampereen yliopisto.

Weinrich, T. 2000. Children's Literature – Art or Pedagogy?. Roskilde: University Press.

Wall, B. 1991. The Narrator's Voice. Lontoo: Macmillan.

Toissijaiset lähteet

Bauman, Z. 1994. Postmodern Ethics. Oxford : Blackwell.

Laajarinne, J. 2009. Turvallisia elämyksiä. Saatavilla [www-muodossa \[http://wsoy.fi/yk/page/index/2127\]](http://wsoy.fi/yk/page/index/2127) (Viitattu 20.10.2011)

Liukkonen, M. 2010. Ihastuttavallista ja riemupärskyä!: sanasto ja fraasit Roald Dahlin lastenkirjassa Iso kiltti jätti. Pro gradu -tutkielma. Tampere: Tampereen yliopisto.

Odell, A. 2008. "Encouraging, funny and heart-warming", "Not in the least bit entertaining", "Hilarious, totally funny, well written and exciting", "Very inappropriate", "Magical": reader's responses to Charlie and the chocolate factory, Matilda and Revolting rhymes by Roald Dahl. Pro gradu -tutkielma. Tampere: Tampereen yliopisto.

Opetushallitus. 2010. Perusopetus 2020 – yleiset valtakunnalliset tavoitteet ja tuntijako Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2010:1. Helsinki.

Perttunen, T. 2010. Roald Dahlin Matilda: karnevalistinen karakterisaatio ja kirjailijan ideologia kääntäjän käsissä. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Salminen, M. 2008. Carnavalesque in Roald Dahl's The BFG. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Taylor, C. 1989. Sources of the Self. The Making of Modern Identity. Cambridge: Harvard University Press.

Trent Jacobs, D. & Jacobs-Spencer, J. 2001. Teaching Virtues: Building Character Across the Curriculum. London: The Scarecrow Press.

Unell, B. 1995. 20 Teachable Virtues. New York: Perigee Book.

Värri, V-M. 1997. Hyvä kasvatus – kasvatus hyvään. Tampere: University Press.